

Я пишаюся тим, як українські дипломати боронять державу

22 грудня – День працівників дипломатичної служби. Відкриваючи урочисте зібрання, присвячене цій даті, Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, зокрема, зазначив, що злагоджена дипломатична команда протягом останніх місяців разом пододала чимало складних викликів. «Ми намагалися зробити усе, що від нас залежить, навіть дещо більше, і я вдячний абсолютно кожному, хто тут присутній. Ми намагаємось стати справжньою європейською дипломатичною службою. Для нас все, що ми робимо, – нова якість нашої присутності в соціальних мережах, ситуаційний центр, центр оперативного реагування, закритий зв'язок і врешті-решт нова схема роботи і фінансування дипломатичної служби, новий закон про дипломатичну службу – це єдині інтегральні складові».

Вітаючи своїх колег-дипломатів із професійним святом, Президент України Петро Порошенко наголосив на тому, що результати, яких досягла Україна протягом останніх місяців, є вражаючими.

«Сьогодні професія дипломата знакова для України», – зазначив президент. «Перед дипломатами завжди стояли завдання захисту

Петро ПОРОШЕНКО,
Президент України
22 грудня 2014 року,
Київ

інтересів своєї держави. Сьогодні вони трансформовані. Нині дипломат перебуває на передовому фронті боротьби за українську незалежність, територіальну цілісність, суверенітет. Можу абсолютно щиро від чистого серця вам зізнатися, що пишаюся тим, як українські дипломати боронять державу, виконують свої професійні обов'язки, захищають кожен п'ядь нашої землі».

Саме українська дипломатія, на переконання президента, змогла мобілізувати світ на підтримку України. «Можу сказати, – наголосив Петро Порошенко, – що Україна ніколи у своїй історії не мала такого рівня підтримки у світі. Це результати вашої роботи. Я вдячний вам за це».

Авторитет, який здобула Україна протягом останніх місяців у ціло-

му світі, також є віддзеркаленням планомірних зусиль усіх співробітників дипломатичної служби нашої держави, яка чи не вперше спрацювала синхронно і українським громадянським суспільством. «Український народ склав, напевно, найважчий іспит – на європейськість, на європейські цінності, на те, що дає право українцям вважати себе великою європейською нацією», – сказав президент, підсумовуючи рік, що минає.

Серед найбільш символічних подій 2014 року Петро Порошенко назвав голосування в Генасамблеї ООН, яке засвідчило підтримку українського суверенітету і територіальної цілісності 100 країнами світу.

«Думаю, що нам вдалося змінити ставлення міжнародної спільноти до подій в Україні, довівши, що загроза, яка

нині нависла над Україною, – не лише українське питання. Це проблема європейської безпеки, глобальної безпеки. І кожна країна, яка підтримує Україну сьогодні, боронить світову безпеку і власне майбутнє».

На думку Петра Порошенка, рішучі дії світових лідерів, що призвели до застосування санкцій щодо агресора, також були результатом чіткої та скоординованої роботи української дипломатії.

Залучення в Україну технічної, фінансової, економічної та політичної допомоги – важлива перемога українського дипломатичного корпусу. Ураховуючи, що практично 50% промислового потенціалу східних областей України зруйновано (а це 10% загального потенціалу держави), надзвичайну вагу для нас має потужна підтримка, яку надають МВФ, США, ЄС, країни Великої сімки, значна частина країн Великої двадцятки.

Петро Порошенко поставив перед українською дипломатією найважливіше завдання на 2015 рік – забезпечення єдності країн усього світу в їхньому ставленні до України та солідарності з Україною.

Історичною назвав президент подію, яка відбулася 27 червня

2014 року в Брюсселі — підписання Угоди про асоціацію. «Це була дуже довга дорога. За цю угоду український народ вийшов у листопаді 2013 року на Майдан. За цю угоду про асоціацію віддали життя герої Небесної сотні. Це покладає на нас величезну відповідальність».

Петро Порошенко окремо наголосив на унікальному режимі автономних торговельних преференцій, запроваджених для України Європейським Союзом. «Фактично ми маємо можливість захистити нашу промисловість і одночасно скористатися повністю відкритими для нас ринками країн ЄС. Україна має рік для того, щоб якісно підготуватися і використати усі можливості, які надає поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, запроваджена із 1 листопада 2014 року. Це також є результатом нашої з вами наполегливої роботи».

Президент зазначив, що сьогодні перед Україною постали два виклики — безпековий та економічний. Ми повинні

забезпечити припинення вогню, стабільний мир на території всієї України, звільнення усіх заручників. Ми мусимо вивести війська агресора з нашої території та надійно перекрити кордони. Ми повинні забезпечити ефективний формат політичного діалогу всередині країни. Для цього уже створено необхідну законодавчу базу. Щоб відновитися економічно, Україна повинна залучити найкращий світовий досвід проведення реформ і реалізувати їх на практиці.

«Я прийняв дуже непрості рішення. Відразу після президентських виборів була розпочата підготовка до парламентських перегонів. Дехто жорстко критикував мене за це, але для нас було принциповим отримати мандат довіри від людей на проведення складних реформ. Український виборець виявився надзвичайно відповідальним. Нині 80% депутатів парламенту сповідують європейський вектор розвитку нашої держави, полегшуючи вам, шановні

дипломати, вашу роботу. Ніколи в українському парламенті не було проєвропейської конституційної більшості. Українське суспільство — більше 70% — твердо стоїть на підтримці європейської інтеграції України. Згадайте, ще не так давно країна була розколота у сумнівах, куди далі йти. Сьогодні суспільство визначилося. Я думаю, що українським дипломатам, не зважаючи на різке збільшення навантаження, зараз працювати набагато легше».

На переконання президента ключовим нині є використання всіх можливостей, які відкрилися перед Україною. «Перед нами стоять надзвичайно амбітні завдання. Залучення мільярдів коштів в економіку України, розвиток інфраструктури, боротьба із корупцією, забезпечення верховенства права тощо, на виконання яких ми маємо лічені місяці. Я впевнений, що до Ризького саміту ми маємо завершити підготовку до переходу на безвізовий режим із країнами ЄС.

Пріоритетним повинно стати завдання усілякого сприяння українському бізнесу, який поки що не вміє ефективно працювати в Європі. Наші посольства мають забезпечити входження українських виробників на європейський ринок».

Петро Порошенко поставив перед вітчизняною дипломатією завдання — до 2020 року провести успішне виконання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, усіляко сприяти тому, щоб наша країна відповідала всім без винятку критеріям, які давали б нам право на подання заявки на вступ до Європейського Союзу. «Це те, чого чекає від нас український народ. І я впевнений, що ми — українські дипломати — здатні виконати це завдання, — сказав президент, вітаючи українських дипломатів із Днем працівника дипломатичної служби. — Наші зусилля неминуче приведуть нас до миру, до перемоги. Ми відновимо суверенітет, територіальну цілісність і виграємо боротьбу за нашу незалежність. Слава Україні!»

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОШІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 04 від 24.12.2014 р. для «З.С.» №12 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал

2014, № 12. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Випускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2014.

На 1-й стор. обкладинки: фото Валерія Лещинського

5 У МЗС підтверджують можливість входження України до Вишеградської четвірки. Міністрами закордонних справ України та Польщі підписано низку двосторонніх документів

ДИПЛОМАТІЯ

6 *Віктор Маштабей.* Міцними послів роблять «міцні» обставини

10 *Вячеслав Ціватий, Людмила Ващук.* Особистість першого Міністра закордонних справ України крізь призму архівних документів (політико-дипломатична та інституційна діяльність Олександра Шульгина)

ПОЛІТИКА

14 *Павло Султанський.* Гравітація Сінгапуру

19 *Олександр Волович.* Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира»

24 *Максим Ялі.* «Перевантаження» американсько-російських відносин: український контекст

СОЦІОЛОГІЯ

30 *Олександр Потєхін.* «Президент проти нації – 2010-2013». 3. Інтеграція без інтеграції?

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
 - ТОВ «НВП «Ідея», вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
 - ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.erodpiska.com;
- або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Випускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

СУСПІЛЬСТВО

36 *Валентина Воронкова.*

Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві

41 *Олександр Дзьобань.*

Філософсько-правовий дискурс права людини на інформацію в інформаційному суспільстві

ГЕОПОЛІТИКА

46 *Adam Nobis.* Will

Globalization Survive Until 2029?

50 *Анастасія Машура.* Слабкі держави як загроза міжнародній безпеці

ЕКОЛОГІЯ

54 *Тетяна Перга.* Глобальні зміни клімату: еволюція політики США

58 *Ольга Будько.* Вірус Ебола як перевірка національної системи охорони здоров'я США на ефективність функціонування

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

60 *Вячеслав Ціватий.*

Міжнародно-політичний регіон: інституційно-дипломатичний та гео економічний контекст. Рецензія

ГДП

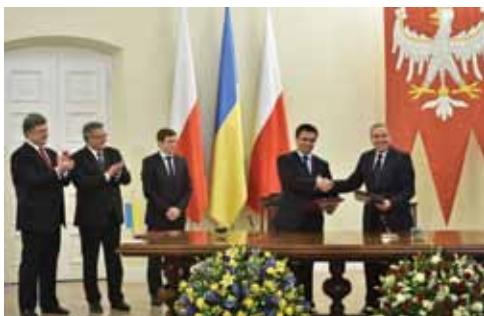
62 MAESTRO-FEST. Богодар Которович. Український Паганіні

У МЗС підтверджують можливість входження України до Вишеградської четвірки

З одноденним візитом в Україні перебували глави МЗС держав Вишеградської групи – Міністр закордонних справ та європейської інтеграції Словаччини Мирослав Лайчак, Міністр закордонних справ Польщі Гжегож Схетина, Міністр закордонних справ Чехії Любомир Заоралек і Парламентський державний секретар Міністерства зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини Ласло Сабо.

У ході візиту очільники зовнішньополітичних відомств В4 були прийняті Президентом України Петром Порошенком, провели зустріч із заступником Голови Верховної Ради України Оксаною Сироїд і керівниками парламентських фракцій. Відбулися переговори Міністра закордонних справ України П. Клімкіна з його колегами з країн В4.

За результатами переговорів з міністром П. Клімкіним було ухвалено спільну заяву Вишеградської четвірки та України.

Зокрема, у заяві йдеться про те, що:

- країни В4 та Україна вкотре підтверджують невизнання нелегальної анексії Криму з боку РФ, наголошують на необхідності безумовного виконання положень Мінського протоколу та Мінського меморандуму;

- країни В4 вітають формування орієнтованої на впровадження реформ парламентської більшості в Україні та коаліційного уряду як результату демократичних виборів, проведених у жовтні 2014 р.;

- Вишеградська група підтвердила готовність надати Урядові України допомогу в підготовці та реалізації всеохоплюючого пакету реформ;
- одним із ключових пріо-

ритетів співпраці В4 та України є взаємне забезпечення енергетичної безпеки. У цьому зв'язку країни Вишеградської групи запевнили у своїй підтримці організації реверсних поставок газу до України в поточний зимовий період;

- у ході підготовки до Ризького саміту «Східного партнерства» країни В4 у взаємодії з Латвійським головуванням у ЄС активно сприятимуть запровадженню безвізового режиму Україна – ЄС;

- В4 та Україна вирішили інтенсифікувати контакти на політичному та робочому рівнях у двосторонньому форматі та в рамках міжнародних багатосторонніх форумів.

Візит керівників МЗС країн В-4, який здійснюється вже вдруге протягом цього року, засвідчив підтримку з боку Вишеградської групи територіальної цілісності та суверенітету України, а також налаштованість наших найближчих європейських сусідів підтримувати офіційний

Київ у реалізації євроінтеграційного курсу.

Коментуючи візит, речник МЗС України Євген Перебийніс зазначив, що перетворення Вишеградської четвірки у п'ятірку з участю України було б для нас дуже корисним, зокрема він наголосив, що «така можливість справді обговорюється».

Євген Перебийніс нагадав, що головною метою Вишеградської четвірки була спільна об'єднана підготовка цих країн до членства в Європейському Союзі й НАТО, тому там напрацьовано дуже багато механізмів.

«Ці країни мають досвід і ці країни мали вихідні позиції, дуже схожі до тих, які сьогодні маємо ми. Тому було б непогано, якби це об'єднання справді перетворилося на п'ятірку», — наголосив речник МЗС.

Він зазначив, що міністри закордонних справ цих країн будуть кожен по конкретному напрямку допомагати українським реформам, саме базуючись на власному досвіді приєднання до Європейського Союзу.

Міністрами закордонних справ України та Польщі підписано низку двосторонніх документів

У рамках державного візиту Президента України Петра Порошенка до Республіки Польща міністри закордонних справ України та Польщі Павло Клімкін і Гжегож Схетина підписали низку документів:

- Другий протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про

правила місцевого прикордонного руху, підписаної 28 березня 2008 року в м. Києві. Документом передбачається внесення змін до зазначеної угоди, якою регламентується порядок функціонування місцевого прикордонного руху на українсько-польському державному кордоні;

- Протокол про внесення змін до Угоди між Кабінетом

Міністрів України та Урядом Республіки Польща про навчання громадян України в Європейському колегіумі в

Натоліні від 25 листопада 2009 року. Протоколом передбачається внесення змін до зазначеної угоди, якою зафіксовано домовленості щодо фінансування польською стороною щорічно десяти стипендій для громадян України (однорічне післядипломне навчання в Європейському Колегіумі в Натоліні).

Инф. «З.С.»

Міцними послів роблять «міцні» обставини

«З.С.»: Вікторе Яковичу, рік, що минає, виявився надзвичайно складним для української дипломатії. Як Ви оцінюєте роботу своїх колег в умовах неоголошеної війни з Росією?

Віктор Маштабей: Як надзвичайно інтенсивну і таку, що створила плацдарм для подальшого врегулювання конфлікту, про який ідеться. Завдання було не з простих – довести участь російської армії у військових діях на сході України, максимально задіяти дипломатичні канали з метою формування сприятливої для України позиції Заходу та всього світу щодо врегулювання цієї ситуації, невизнання анексії Криму та надання фінансової допомоги на відновлення Донбасу.

Візьмімо як приклад такої роботи кінець серпня та вересень, коли відбулися знакові події, ефект яких ми відчуваємо й сьогодні.

Насамперед, це візит до Києва канцлера ФРН Ангели Меркель, екстрене відкриття засідання Ради Безпеки ООН, спеціальне засідання Постійної Ради ОБСЄ, екстрене засідання Комісії Україна – НАТО. Поряд із рішучою підтримкою позиції України йшлося також про засудження російського вторгнення, необхідність припинення військової агресії проти України, підтримку її територіальної цілісності та невизнання анексії Криму.

У такій же тональності було витримано подальші

Віктор МАШТАБЕЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України, доцент
Дипломатичної академії при МЗС, член Наглядової Ради
Міжнародного центру перспективних досліджень

заяви та дії провідних політичних фігур, зокрема, Генерального Секретаря Ради Європи під час його візиту до України 2 вересня, Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмусена під час 26-го саміту НАТО 4-5 вересня). За результатами саміту було ухвалено Уельську Декларацію, згідно з якою агресія Росії проти України визнана викликом усій Європі.

У розвиток наведених подій 17-19 вересня відбулися робочі візити Президента України до Канади та США, напередодні яких Барак Обама заявив у Балтиморі: «США, держави-члени НАТО та їхні партнери готові мобілізувати всі сили для ізоляції Росії та підтримки незалежності і свободи України».

Позиція міністрів закор-

донних справ Великої сімки (G7), зустріч яких відбулася 25 вересня, була ще більш чіткою: неприйнятність анексії Криму, вимога до Росії негайно почати дотримуватися власних зобов'язань щодо відведення з України своїх військ і важкої військової техніки згідно з Мінськими домовленостями, забезпечення контролю за українсько-російським кордоном. Крім того, G7 визнала провідну роль ОБСЄ у

спостереженні за дотриманням Мінських домовленостей, а також привітала наміри України провести до кінця року Донорську конференцію, спрямовану на залучення коштів на відбудову Донбасу. Заслугує на окрему увагу також позиція G7 стосовно готовності розширити санкції проти Росії в разі, якщо вона буде продовжувати порушувати міжнародне право та існуючі міжнародно-правові домовленості.

Варто відзначити два знакових моменти – підписання Угоди про асоціацію з ЄС та її ратифікацію Верховною Радою України, здійснення комплексу дипломатичних заходів, що дали змогу повернути світове співтовариство обличчям до України, однозначно визнавши Росію країною-агресором і запровадивши щодо неї відповідні економічні санкції.

Висловлене не означає, що все зроблено як слід. Визнаючи певну користність Мінських домовленостей від 5 вересня, не слід не враховувати факт відмови Москви від консультацій країн-гарантів за

Будапештським меморандумом 1994 р., ініційованих Україною. Це черговий раз підтверджує відсутність на цей момент політичної волі Кремля щодо зупинення військових дій і врегулювання кризи мирним шляхом.

Однак міжнародні орієнтири України остаточно обрані і дії щодо їх практичної реалізації набувають обертів. Насамперед, у вигляді завдань Програми Уряду, затвердженої Парламентом 11 грудня 2014 року.

«З.С.»: Чи не варто було глибше аналізувати політику і поведінку російських дипломатів у країнах акредитації, аби заздалегідь спрогнозувати зміни в психології Росії?

Віктор Маштабей: Очевидно, що варто, особливо, якщо йдеться про такого непередбачуваного сусіда, як наш. Переконали, що відповідні сигнали надсилалися з різних представництв України за кордоном. Тим більше, що тиск Росії стосовно України почався з перших же днів нашої незалежності.

У якості доказів можу навести приклади, як це відбувалося у Брюсселі, де розміщені провідні установи ЄС та НАТО.

Зокрема, з використанням дипломатичних та інших каналів Росія домагалася перерозподілу на свою користь технічної допомоги ЄС, пропонуючи Москву у якості регіонального центру її розподілу серед країн-членів СНД (т.зв. «близького зарубіжжя»).

Протягом тривалого часу блокувалося надання Україні окремого штрихового коду відповідною міжнародною організа-

цією, штаб-квартира якої розташована у Брюсселі, створюючи цим самим перешкоди зовнішньоторговельним зв'язкам України.

Максимально гальмувалося науково-технічне співробітництво України з ЄС за відповідними проектами Єврокомісії. На переговори з Євросоюзом щодо укладення Угоди про торгівлю сталевими виробами надсилалася псевдо-делегатія України з Москви, до складу якої входили представники так званого «ЄвроАзійського об'єднання вугілля і сталі».

Найвищим проявом такої дипломатії з боку Росії стало намагання закріпити за СНД статус одноосібного представника його країн-членів у євроінтеграційних інституціях ЄС. Такої ж лінії поведінки Росія дотримувалася щодо НАТО та участі у структурах і проєктах цієї організації України.

Центру регулярно доводилася ця та інша подібна інформація, однак, через відомі політичні обставини та велику енергетичну й бізнесову залежність України від Росії, вона залишалася без належної уваги. Єдиною розумною альтернативою могла б бути політика проведення структурних реформ, яка,

на жаль, далі декларацій не йшла. Негативні наслідки такої поведінки тодішніх політичних верхів України ми зараз пожинаємо.

«З.С.»: На переконання багатьох аналітиків, історія відносин Росії та України бере свій початок набагато раніше... Не будемо згадувати часи гетьманства, але чому висновки не були зроблені із захоплення Тузли, виступів Рогозіна?

Віктор Маштабей: До Вашого переліку можна ще додати антиукраїнські виступи мера Москви Лужкова в Севастополі, шовіністичні декларації депутата Держдуми Росії Жириновського на українському телебаченні та багато іншого.

Думаю, що причини відсутності висновків ті ж самі. Але також певен, що висновки з попередніх помилок нарешті зроблені.

«З.С.»: Чому на початку 90-х не зробили висновків із «мешковщини»? Сподівалися що, питання Криму назавжди вирішено?

Віктор Маштабей: Кримське питання не може розглядатись у відриві від загальноукраїнського політичного контексту того часу. Характер помилок, зроблених у загальному контексті українсько-російських відносин, має

свій відбиток і в Криму.

Хоча специфіка, безумовно, була – як мінімум, автономний статус Криму та наявність військової бази РФ, а також кримсько-татарське питання. Це посилювало негативні для України наслідки російської пропаганди. З часом вона лише нахабніла при очевидній пасивності української влади.

До честі дипломатичної служби можна навести випадки проголошення окремих російських політиків персонами нон-грата, але кардинально поліпшити ситуацію в Криму на користь України цими заходами було неможливо. Вона потребувала стратегічних рішень і не лише в частині припинення оренди Чорноморського флоту РФ. Цього, на жаль, не сталося.

«З.С.»: Як повернути до міжнародного порядку денного тему анексії Криму і його повернення Україні?

Віктор Маштабей: Усе залежить від нас. Насамперед, від дипломатичної служби України, оскільки йдеться про анексію частини території суверенної держави іншою державою, незалежно від того, як цей факт висвітлює держава-агресор.

Станом на сьогодні цивілізований світ на боці України і ми повинні на повну потужність використати цей потенціал. Проте, як свідчить міжнародна практика, повернення Криму Україні не може бути одномоментним рішенням.

Користуючись геометричною термінологією, за звичайних обставин позитивне для України рішення можливе в разі, якщо можна буде провести одну

пряму через три точки — РФ, Україну та Крим. Тобто повинні відбутися демократичні перетворення в усіх трьох об'єктах, які дали б змогу розв'язати це питання. Такий розвиток подій потребує часу (країнам Балтії знадобилося понад 50 років і завершення холодної війни, щоб визволитися з тенет Радянського Союзу).

За інших обставин усе може статися швидше, але мало хто візьметься передбачити, за яких саме обставин.

«З.С.»: Нині йдеться про нормалізацію, якщо можна так сказати, відносин із Росією. Чи буде українська дипломатія задіяна на російському напрямі, чи всі важелі впливу зосередяться в АП?

Віктор Маштабей: Ми не можемо змінити географію. Росія залишається й надалі нашим сусідом. Рано чи пізно війна скінчиться, і ми повинні бути готовими до двосторонніх відносин. Звичайно, не таких, як раніше.

Зменшиться частка їх емоційної складової, зросте частка прагматизму. Належне місце посядуть у цих відносинах заходи з підтримання воєнної та економічної безпеки.

Виконання цього завдання неможливе без участі української дипломатії, незалежно від того, чи йдеться власне про МЗС України, чи про відповідну структуру Адміністрації Президента. У кожній з цих частин української дипломатії є своя визначена роль, які не слід змішувати чи плутати. Особливо в тому разі, коли йдеться про відносини з Росією.

«З.С.»: Що українська дипломатія може проти-

ставити совково-дубовій дипломатії Чуркіна-Лаврова? І чи може західна толерантність реально цьому протистояти?

Віктор Маштабей: Вона вже протистоїть. І доволі ефективно, якщо вимірювати цю ефективність падінням статків бюджету Росії через несприятливий рівень світових цін на нафту, різке падіння іміджу бізнесового клімату цієї країни, обмеження в доступі до кредитних ресурсів та інші обставини, викликані економічними санкціями світового співтовариства, не згодні з діями Росії щодо України.

Наочним прикладом у цьому разі є спільні скоординовані дії США, ЄС, країн-членів ОПЕК на світовому нафтовому ринку. Вони стали можливими завдяки поєднанню технологічних переваг США, пов'язаних із нафтовидобуванням, реформуванню енергетичного ринку країн-членів ЄС, підтримці провідними нафтовидобувними країнами економічних санкцій щодо Росії. Саме в такий спосіб ці дії досягають своєї мети — спонукати Росію стати на шлях дотримання норм міжнародного права і виконання взятих на себе зобов'язань.

Спираючись на цей досвід, першочерговим завданням української дипломатії є максимальне та швидке використання таких сприятливих обставин і переведення їх у практичну площину. Насамперед, швидке впровадження передбачених Урядом України реформ, давно очікуваних як українським суспільством, так і світовим середовищем, проукраїнськи налаштованим.

«З.С.»: На початку грудня виповнилося 20 років підписання Будапештського меморандуму, що залишилося практично не поміченим міжнародним співтовариством. Чи не здається Вам, що країни-гаранти хочуть покласти це питання на найдальшу полицю, поруч із Кримом?

Віктор Маштабей: Ні, не здається. Жодна зі сторін меморандуму (крім, звичайно, Росії) не відмовлялася від виконання взятих перед Україною зобов'язань. Уся система економічних та інших санкцій щодо РФ та різносторонньої допомоги Україні є наочним свідченням дії положень згаданого меморандуму. Дедалі більше Росія стає світовим ізгоєм.

Однак, при цьому постає принаймні два запитання — як довго світ затягувати-

ме зашморг на цій країні та чи потрібна вона світові в загнаному стані? Саме тому ведеться активний пошук розв'язання конфлікту дипломатичними засобами як з боку західних країн-гарантів безпеки України, так власне й самої України. Звичайно, це потребує часу, якого у нас не так багато.

«З.С.»: До слова, створення урядом у кожному міністерстві посади заступника голови відомства з євроінтеграції, фахівці, що реально нею займаються, вважають кардинальною помилкою, що свідчить про повне нерозуміння самого поняття «євроінтеграція». Просто вирішили питання з працевлаштуванням «непоганих людей»?

Віктор Маштабей: Свого

часу йшлося навіть про створення Міністерства євроінтеграції (у складі 30 осіб включно з прибиральницями). Очевидно, що тоді це було не більше, як профанацією.

Інша справа зараз. Відчутно змінилася громадська думка стосовно євроінтеграційної складової української зовнішньої політики, Угода про асоціацію з ЄС містить достатній перелік початкових реформ, яких конче потребує країна. Більш-менш виписані також секторальні завдання реструктуризації української економіки.

За таких умов потреба у згаданих Вами фахівцях, безумовно, є. Інша справа, наскільки кваліфіковано буде здійснено їх відбір, організована, скоординована та контрольована їх робота.

«З.С.»: І тут ми підходимо до наступної проблеми: де взяти достатню кількість «міцних» послів, адекватних нинішнім викликам? Ви викладаєте в Дипакадемії. Що можете сьогодні сказати про підростаючу зміну?

Віктор Маштабей: Міцними послів роблять «міцні» обставини, у які вони потрапляють. За однієї умови – якщо цей людський матеріал здатний витримати процес «зміцнення».

Сьогоднішні обставини де-факто є війною. І саме вони роблять наших послів міцними. Багато на цю тему могли б розповісти наші послы при ООН, Європейському Союзу, у США та інших країнах світу, де перетнулися інтереси України з інтересами Російської Федерації, перетворивши їх на поле дипломатичного бою.

Але це стосується стар-

шого покоління. Що ж до молоді, зокрема, слухачів Дипломатичної академії, то у них зараз немає безпосередньої можливості бути залученими до вирішення питань війни та миру власної країни. Однак, їхня поведінка кардинально змінилася.

Насамперед, ідеться про зміну ставлення до навчання і набутих знань. З'явилося чітке розуміння їх практичної значущості, зокрема, у захисті національних інтересів України. Поточні обставини відчутно пришвидшили процес «зміцнення» дипломатичної молоді. Її не треба закликати бути патріотами, молоді люди вже ними є.

«З.С.»: Чи можлива в нинішніх умовах ротація? Фінансування МЗС і закордонних диппредставництв – давня проблема. Також зрозуміло, що відбувається зараз. Але якщо «все для фронту, все для перемоги», то варто пам'ятати, що її кують сьогодні і на дипломатичному фронті теж.

Віктор Маштабей: Навіть війна не може спинити перебіг професійного життя. Тим більше, коли йдеться про дипломатичну службу України. Однак, справедливе й Ваше твердження стосовно пріоритету армії.

Як кожна система, система МЗС також має свої резерви щодо розширення чи скорочення. За нинішніх умов ідеться про друге, і засоби його здійснення фахівцям добре відомі. Настав час застосувати їх на практиці.

«З.С.»: Ваші побажання колегам з нагоди професійного свята – Дня дипломата...

Віктор Маштабей: Насамперед, бути здатними професійно відповісти на суворі виклики, що стоять зараз перед Україною. Відстояти її незалежність і з високо піднятою головою йти далі по шляху розбудови її відносин із навколишнім світом.

Слава Україні!

Наша довідка: Віктор Маштабей, відомий український дипломат і науковець, кандидат економічних наук, член Академії національного прогресу України, Надзвичайний і Повноважний Посол України. До його професійної компетенції входять питання генеалогії економічної дипломатії, реформування дипломатичних служб провідних країн світу відповідно до вимог економічної дипломатії, інституціональний аспект економічної дипломатії в Україні та напрями її вдосконалення, послуги посольства з економічної дипломатії, засоби/техніки сприяння вітчизняному експорту, важливість

мережевих систем у сучасній торгівлі, способи й форми досягнення стратегічних інвестиційних домовленостей. Закінчив історико-філософський факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Працював незалежним експертом з питань міжнародної торгівлі та науково-технічного співробітництва Ради Економічної Взаємодопомоги (Москва). У 1992–1998 роках – радник Посольства України в Бенілюксі, в. о. голови Місії України при ЄС. У 2001–2004 роках – радник-посланник у справах Ради співробітництва країн Перської затоки та безпекових питань регіону в Посольстві України в ОАЕ.

У 2004–2006 роках обіймав посади Посла з особливих доручень на Близькому Сході та директора Департаменту економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України. У 2006–2009 роках – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сінгапур. У 2008–2009 роках – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Султанаті Бруней.

Публікації:

- Практика и проблемы патентно-лицензионной деятельности стран-членов СЭВ, 1980.
- Развитие научно-технической интеграции стран-членов СЭВ, 1981.
- Пути повышения конкурентоспособности экспортной продукции (научно-технический аспект), 1988.
- Анализ и обеспечение научно-технической конкурентоспособности производства на экспорт (организационно-эконом. аспект), 1993.
- Экспортный маркетинг, 1995.
- Проблемы та перспективи інтеграції України до ЄС, 2000.
- АСЕАН – зміна принципів, 2008.
- Економічний ривок тобі, Україно!, 2012.
- Проблемы та перспективи зовнішньоекономічної діяльності України, 2012.

Юлія ВАЛЄЄВА

Особистість першого Міністра закордонних справ України крізь призму архівних документів (політико-дипломатична та інституційна діяльність Олександра Шульгина)

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

Людмила ВАЩУК,
провідний спеціаліст відділу
формування НАФ і
діловодства Центрального
державного архіву
громадських об'єднань
України

Summary

In this article, by analyzing a wide range of little-known archival documents, stored in Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, has been researched foreign political and diplomatic working of Alexander Shulgin – Foreign Minister of UNR in exile.
Keywords: Alexander Shulgin, Ukrainian People's Republic, the Minister of Foreign Affairs, the conference in Montreux, foreign policy, diplomacy, institutionalization.

Зовнішньополітична ситуація, що склалася в результаті розпаду Російської імперії та завершення Першої світової війни, посприяла виходу новоствореної Української Народної Республіки на світову арену. Проте активізація міжнародних відносин, у свою чергу, вимагала інтенсивної інституціоналізації та розбудови відповідних державних органів у сфері зовнішніх зносин і дипломатичних служб з метою максимального представництва інтересів України в європейському співтоваристві. Генеза новітньої української дипломатії, без сумніву, тісно пов'язана з іменем Олександра Яковича Шульгина – талановитого дипломата та першого Міністра закордонних

справ самостійної УНР.

У період повоєнного мирного врегулювання в Європі О. Шульгин протягом 1919 – 1921 рр. неодноразово представляв українську державу, як член делегації УНР на Паризькій мирній конференції, голова делегації на першій асамблеї Ліги Націй у Женеві, голова української Надзвичайної дипломатичної місії в Парижі. Згодом міністр закордонних справ у екзилі, Олександр Якович, продовжував послідовно обстоювати право України на незалежність в умовах, коли більшість держав, де юре, визнали Радянський Союз у його кордонах, що охопили й українську територію.

Вивчення дипломатичної діяльності О. Шульгина не знайшло місця в радян-

ській історіографії, тому його постать тривалий час залишалася маловідомою широким колам української громадськості. Комплексні дослідження особистості О. Шульгина розпочалися лише після здобуття Україною незалежності, результатом чого стала низка спеціальних студій. Проте поза увагою дослідників залишилося чимало архівних документів, які дають можливість відкрити нові непрочитані сторінки з життя цієї надзвичайної людини – політика, дипломата, науковця і громадського діяча.

Значний масив документів, що висвітлюють особистість і пріоритетні напрями зовнішньополітичної, інституційно-політичної та дипломатичної діяльності Олександра Яковича, зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України) у фонді № 269 «Колекція документів «Український музей в Празі» (1925 – 1948)». Хоча ці матеріали мають фрагментарний характер і є дотичними до фондів чи колекцій, що зберігаються в інших архівах України

або за її межами, усе ж вони дають змогу відтворити життєвий і фаховий шляхи О. Шульгина. Невелика кількість документів «Празького українського архіву», що стосуються Олександра Яковича, а саме – листування самого дипломата або його сучасників, у яких містяться оцінки діяльності О. Шульгина, були опубліковані. У цьому джерелознавчому дослідженні акцентовано увагу на маловідомих матеріалах і акумульовано інформацію про основні види та інформаційне наповнення документів стосовно персоналії міністра закордонних справ у екзилі.

В умовах емігрантського життя одним із основних напрямів діяльності О. Шульгина став захист інтересів численної української спільноти на європейському континенті. Наприкінці 20-х років ХХ ст. становище українських емігрантів у Європі значно погіршилося, оскільки під загрозою постало не лише питання визнання української державності, але й їхньої національної самоідентифікації. Шульгин 30 серпня 1928 р. звернувся з

нотою до Голови Ради Ліги Націй із проханням видати українцям так звані нансеновські паспорти, які на той час отримували росіяни та вірмени, пояснюючи, що «кожний український емігрант буває змушений відмовлятися від своєї справжньої української національності і робитися «gusse», якщо тільки не має особистої протекції». Таке явище міністр вважав неприпустимим, оскільки «для українських патріотів не може бути нічого більш образливого, як бути примушеними носити ім'я тих, кого вони вважають своїми насильниками» [4].

Апелюючи до Ліги Націй, міністр закордонних справ не оминув і проблему визнання УНР, наголосивши, що «міжнародне право не може ігнорувати факту існування української держави» [4]. Задля ефективності акції були розроблені бланки петицій на підтримку згаданої ноти українською та французькою мовами, а також інструкція для заповнення цієї петиції [4].

Активна діяльність міністра викликала резонанс серед політичних опонентів. Свідченням цього є «Меморандум Російських організацій, Членів Консультативного Комітету при Високому Комісарі в справах біженців при Лізі Націй» від 12 квітня 1929 р., який зберігається в архіві українською та французькою мовами. Засуджуючи діяльність О. Шульгіна, автори цього документа аргументували це тим, що «пропозиція п. Шульгіна, інспірована політичними міркуваннями українського максималізму, який

стремить до розшматування колишньої Росії, позбавлена правного ґрунту, як рівно ж практичних підстав. Вона є протилежна інтересам біженців та тяжко ображає почуття численних емігрантів з південної Росії, що рахують себе без різниці раси на визнання, не дивлячись на зміни в їх долі, виключно російськими біженцями, колишніми та майбутніми громадянами Росії» [4].

Зауважимо, що представляти інтереси української еміграції перед Лігою Націй О. Шульгіна уповноважували як уряд, так і сама емігрантська спільнота. У 1927 р. Український центральний комітет у Польщі ініціював призначення О. Шульгіна уповноваженим «у справах опіки над правним, економічним, фізичним та культурно-освітнім становищем української політичної еміграції» на черговій сесії Ради Ліги Націй [4]. Ця ж

пропозиція дублюється і в листі Комітету від 2 грудня 1927 р. [4]. Хоча в документі не вказано адресата, але можна припустити, що він надсилався представникам Ліги Націй, оскільки текст написаний французькою мовою.

Особливої уваги дослідників заслуговує доповідь О. Шульгіна як Міністра закордонних справ уряду УНР у екзилі, на конференції в Монтрьо (Швейцарія) 22 червня – 21 липня 1936 р., де розглядалося питання статусу Чорноморських проток [4]. Текст доповіді під назвою «Виклад точки зору України щодо

проблеми проток» («L'expose du point de vue de l'ukraine sur le probleme des detroits»), написаний французькою мовою. Сам документ займає три аркуші та зберігається в справі з листуванням до ректора Українського вільного університету в Празі Д. Антоновича, де тривалий час викладав Олександр Якович. Хоча разом із документом не збереглися ні конверт, ні супровідний лист, очевидно, що він був надісланий ректорові УВУ листом, про що свідчать аркуші паперу. По них чітко видно, що вони були згорнуті вчетверо (у форматі стандартного конверта). До того ж у інших листах до Д. Антоновича викладач повідомляє про участь у різних заходах на випадок, якщо стане «потрібно для університетського відсоту про участь професорів в різних конгресах» [4]. Тому цілком вірогідно, що О. Шульгін міг надіслати

текст своєї доповіді для ознайомлення.

Документ не підписаний безпосередньо О. Шульгіним, однак у правому верхньому куті міститься маргіналія – напис українською мовою графітним олівцем: «Матеріал, поданий м-ром О. Шульгиним Конференції в Montreux 1936 р.». Слід зазначити, що подібні підписи дуже часто читаються на листах та конвертах і, очевидно, були зроблені упорядниками архіву в еміграції. Оскільки конверт, у якому надсилався документ, не залишили на зберігання, то зробили напис на самому листі.

Інші матеріали, які могли б доповнити інформацію про участь О. Шульгіна в конференції в Монтрьо або дати змогу зробити перехресну перевірку, в архіві відсутні. Залишається невідомим, коли і на якому саме засіданні виступав міністр та який резонанс мала його доповідь. Адже офіційними учасниками цієї конференції були Велика Британія, Франція, Туреччина, Болгарія, Румунія, Греція, Югославія, Австралія, Японія та СРСР, делегат якого «мав намір представляти всі радянські республіки» [4]. На думку самого О. Шульгіна, українська сторона мала бути запрошена в Монтрьо, оскільки її місце в Комісії по протоках, разом з іншими прибережними державами, обумовлювалася статтями 10, 11 та 12 Конвенції про режим чорноморських проток, прийнятої Лозаннською конференцією [4]. Питання представництва української держави стало першою проблемою, яку порушив О. Шульгін. Звертаючись до учасників конференції з проханням взяти до уваги

Текст доповіді О.Я. Шульгіна, підготовлений для виступу на міжнародній конференції в Монтьєро (Швейцарія) 22 червня – 21 липня 1936 р., що зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (Фонд № 269, оп. 2, спр. 19, арк. 38-40), написаний французькою мовою. Публікується вперше в перекладі Л.В. Ващука

Матеріал, поданий м-ром
О. Шульгиним Конференції
в Монтьєро 1936 р.

ВИКЛАД ТОЧКИ ЗОРУ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОТОК

Права України та Грузії були взяті до уваги на Лозаннській конференції, попри те, що ці дві держави не були представлені. Конвенція (у статтях 10, 11 та 12) негласно зберегла їм місця в Комісії з проток поряд з іншими прибережними державами. Делегат Радянської Республіки прийняв такий стан речей, тому що на момент Лозаннської конференції Союз Радянських Республік ще не був створений; таким чином, Москва визнавала незалежність України та Грузії.

Зовсім інша ситуація склалася в 1936, на Конференції в Монтьєро, коли делегат Радянського Союзу мав намір представляти всі радянські республіки, а значить і Україну та Грузію. Неодноразово, в Женеві, ми мали честь виступати з нашими протестами і доводити до відома членів Ліги Націй, що Національна Україна ніколи не надавала повноважень уряду Москви вести переговори від її імені. Цей уряд в Україні розглядався як окупаційний уряд.

Україна, яка знаходиться під радянською владою, не вільна в праві виражати свою точку зору в питаннях, що торкаються її життєвих інтересів і не має жодних засобів захищати їх офіційно на міжнародних конференціях. Проте ми сподіваємося, що учасники Конференції в Монтьєро візьмуть до уваги нашу доповідь, що містить точку зору України, сформульовану роки тому Національним Урядом Української Демократичної Республіки, що нині знаходиться в екзилі.

Усі проблеми, які стосуються Чорного моря та проток, становлять для України головний інтерес. Кордони України, навіть такі, що були встановлені Радянським Союзом, охоплюють основні порти північного узбережжя Чорного моря, як Одеса, Миколаїв (Ніколаєв), Херсон, простягаючись уздовж Азовського моря і продовжуючись далеко за межі Перекопу. Якщо взяти до уваги той факт, що Кавказ, землі Козаків (Кубань і Дон), Крим, із його україно-татарським населенням, приєднані до Радянської Росії у виключно штучний спосіб, і що вони довели своє бажання від'єднатися від Москви, стає зрозуміло, що в разі отримання Україною незалежності, інтереси Росії в районі Чорного моря будуть значно обмежені чи навіть вона перестане бути прибережною державою.

Інтереси України в проблемі проток значно відрізняються від інтересів колишньої Російської імперії та її спадкоємиці – Радянської Росії. Україна, що цілком зрозуміло, не має жодних одвічних претензій Росії, яка завжди прагнула володіти Стамбулом і протоками. Ці претензії, глибоко вкорінені в російській свідомості, нині лише придрімали, якщо Москва відчує в собі здатність їх реалізувати, вона знову нагадає про свої домагання.

Національна Україна, відчувачи одвічну прихильність до Туреччини, одвічний ворог російського імперіалізму, визнаючи абсолютно законним бажання мати гарантії своєї безпеки, вірить, що свобода проток є умовою процвітання всіх прибережних країн Чорного моря.

Україна безумовно протистоїть давній тезі московського імперіалізму, який хоче розглядати це море як російське море, закрите, наскільки це можливо, від решти світу. Україна ж вважає, що не має підстав встановлювати для Дарданелл і Босфору режим, відмінний від того, що регулює протоку Гібралтар чи Суецький канал.

Чорне море є лише продовженням Середземного моря, і відрізати його від Середземного та від Океану означало б применшити як важливість його, так і прибережних країн. Україна, країна середземна, повинна мати через морський шлях прямі відносини з усіма націями світу.

Теперішня Конституція УССР у статті 4, також як і в проекті нової конституції в статті 17, визнають, принаймні теоретично, для України, так само як для Білорусі, Грузії та інших Республік Кавказу та Туркестану право вільного виходу з Радянського Союзу. З того дня, коли Україна зможе реалізувати це право, вона буде покликана грати дуже активну роль у вирішенні проблем Чорного моря. З цієї причини ми вважаємо нашим обов'язком зробити чутним голос України в час, коли повинен бути встановлений новий режим для проток. Ми сподіваємося, що комісія з проток буде збережена, як і місця у ній, виділені для України та Грузії, згідно з Лозаннським договором.

точку зору України, міністр закордонних справ у екзилі наголосив, що Україна ніколи не надавала повноважень уряду Москви вести переговори від її імені.

Основна ж увага у виступі Олександра Яковича була приділена питанням територіальної приналежності Чорного моря в контексті української державності та статусу чорноморських проток. Міністр зазначив, що «в разі отримання Україною незалежності, інтереси Росії в районі Чорного моря будуть значно обмежені чи навіть вона перестане бути прибережною державою» [4]. Підтримуючи прагнення Туреччини встановити новий режим для чорноморських проток, український уряд таким чином намагався зменшити вплив Радянського Союзу в регіоні. Зрозуміло, що в умовах дипломатичної ізоляції уряду УНР, О. Шульгіну було важко домогтися бажаного результату, проте вдалося висловити його офіційну думку стосовно питання режиму чорноморських проток, що стала співзвучною з основними положеннями Конвенції Монтьєро.

Незмінним напрямом роботи О. Шульгіна в еміграції було донесення до європейської спільноти гострих проблем радянської України: нереалізованість права на незалежність, голодування населення та політичні репресії. Інформативними джерелами при дослідженні цих питань є листування О. Шульгіна з українськими політичними та громадськими діячами в еміграції: Д. Антоновичем, К. Мацієвичем, В. Садовським, а також Міжнародним Червоним Хрестом. У

переважній більшості ці документи написані від руки українською мовою, хоча є незначна кількість листів французькою мовою, створених машинописним способом.

Починаючи з 20-х років О. Шульгин неодноразово намагався привернути увагу Європи до проблеми голоду в Україні. У Парижі 4 грудня 1928 р. було створено Комітет допомоги голодуючим в Україні, головою якого обрано О. Шульгіна. У листі до Міжнародного Червоного Хреста, написаного французькою мовою, члени Комітету вказували на перманентні голодування жителів більшої частини України, згадуючи при цьому долю українців, які померли в 1921 – 1922 рр. [4]. У 1929 р. в листуванні з державним і громадським діячем К. Мацієвичем міністр інформує про спроби налагодити співпрацю з Червоним Хрестом, хоча відмічає, що на реальну допомогу розраховувати не доводиться: «Черв[оний] Хрест боїться втручатись і не зовсім вірить в широкі розміри катастрофи. З другого ж боку большевики ні за що не допустять цього. Отже застається одно: кричати, говорити про цю біду, щоб хоч з політичного боку використати цю ситуацію» [4]. Це ще один яскравий приклад складності протидії злочинам радянського режиму з боку емігрантського уряду в умовах дипломатичного невизнання української держави.

Крім цього, у листі до В. Садовського від 24 вересня 1930 р., з метою досягнення максимальної концентрації уваги провідних держав на проблемах радянської України,

О. Шульгин наголошував на негативних наслідках для європейської економіки політики Радянського Союзу в цій сфері, а саме демпінгу – «перебільшеність вивозу хліба, лісу і міді, які пускаються в продаж з явною метою посилити економічну кризу Західної Європи», який прирікав на бідкування власне населення [4]. Апелюючи до членів Ліги Націй, міністр зазначав, що боротьба з демпінгом є «як в інтересах населення Східної України та інших республік, так і в інтересах Західної Європи» [4].

Дипломатична, інституційно-політична та громадська робота О. Шульгіна знайшла часткове відображення й у листуванні з Д. Антоновичем. Так, у листі від 16 жовтня 1931 р. О. Шульгин інформує, що в жовтні 1931 р., готуючись до участі в черговій сесії Ради Ліги Націй, порушував проблеми «політичних в'язнів на Україні і в Соловках, а також справи демпінгу» [4]. На сесії Міжнародної дипломатичної академії 20-29 жовтня того ж року він зробив доповідь про «Правні підстави української державності» [4].

Одним із важливих напрямів діяльності в останнє десятиріччя життя О. Шульгіна була наукова та громадська робота [5]. Олександр Якович, як бага-

торічний заступник Голови Комісії допомоги українському студентству, неодноразово проявляв свій дипломатичний досвід, контактуючи з міністерством освіти та міністерством закордонних справ Франції задля допомоги українським студентам на чужині.

Аналіз архівних документів дає змогу зробити висновок, що попри статус уряду УНР, період 20-х – 30-х років ХХ ст. в діяльності О. Шульгіна був особливо продуктивний на дипломатичній та інституційно-політичній нивах.

Історичний спадок і архівні матеріали державців, дипломатів, громадських діячів, науковців, політиків незалежної України початку минулого століття за своїм політичним значенням багаторазово перевищують наслідки їх поразки в державотворчих змаганнях, адже поразки завжди тимчасові, натомість набутий історичний, політичний, інституційний і дипломатичний досвід – безцінний.

Список використаних джерел:

1. Гордія Н.Д. Олександр Шульгин (1889 – 1960) як представник нової генерації української національної еліти першої половини ХХ століття

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу широкого спектра маловідомих архівних документів, що зберігаються в ЦДАГО України, досліджено зовнішньополітичну, інституційно-політичну та дипломатичну діяльність Міністра закордонних справ УНР у екзилі О. Шульгіна.

Ключові слова: О. Шульгин, Українська Народна Республіка, міністр закордонних справ, конференція в Монтьєр, дипломатія, зовнішня політика, інституціоналізація.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе анализа широкого спектра малоизвестных архивных документов, хранящихся в ЦДАГО Украины, исследована внешнеполитическая, институционально-политическая и дипломатическая деятельность Министра иностранных дел УНР в эмиграции А. Шульгина.

Ключевые слова: А. Шульгин, Украинская Народная Республика, министр иностранных дел, конференция в Монтьере, дипломатия, внешняя политика, институционализация.

/ Н.Д. Гордія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – Вип. 80/81 – С. 13-14.

2. Гошуляк І. Перемагає в історії той народ, що має тверду волю / І. Гошуляк // Історичний календар'99. – К., 1998. – С. 213-215;

Рошнятовська О. Піонер новітньої української дипломатії: До 110-річчя від дня народження О.Я. Шульгіна / О. Рошнятовська // Календар знаменних і пам'ятних дат'99. – К., 1999. – III кв. – С. 28-37;

Стрельський Г. «І прийде час...». Про першого міністра закордонних справ України О. Шульгіна / Г. Стрельський // Політика і час. – 1994. – № 1. – С. 67-72; Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.) / Г.В. Стрельський / За ред. В.Г. Циватого, Л.С. Тупчієнка. – Київ: ВД «ДЕМІД», 2000. – 48с.

3. Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 928 с., 16 с. іл.

4. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1., спр. 289, арк. 47.; спр. 293, арк. 51., арк. 48-50, арк. 51, оп. 2; спр. 96, арк. 20, оп. 1; спр. 208, арк. 19 оп. 2; спр. 19, арк. 38-40; спр. 16, арк. 105 зв., арк. 39, арк. 106; спр. 103, арк. 53-54, арк. 75; спр. 195, арк. 65, арк. 66

5. Гончар Б. Олександр Шульгин – перший міністр закордонних справ незалежної України / Б. Гончар // Україна дипломатична: наук. щорічник. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 631-655.

Гравітація Сінгапуру

Павло СУЛТАНСЬКИЙ,
Посол України в Республіці
Сінгапур

9-10 грудня 2014 р. з робочим візитом у Республіці Сінгапур перебував нещодавно обраний на посаду Президента України Петро Порошенко. Такий начебто поспіх викликав прямо протилежні оцінки в українському експертному середовищі. Одні стверджували: країна у стані війни, Кремль здатний на будь-яке божевілья (з останнім важко не погодитися!), а Глава держави ледь не на тиждень подався на протилежний бік Земної кулі. На думку інших, мабуть, усе ж менш численних, лави прихильників України по всьому світові треба помножувати і посилювати. А як це робити, не дивлячись в очі лідерам інших націй? Урешті, рахуватимемося з тим, що така вже наша – українства – вдача: керівників ніколи не зайве закликати до звітування. Переформулюємо запитання з «Чому Президент України попрямував до Сінгапуру?» на «Чому глави багатьох держав та урядів прагнуть побувати в Сінгапурі, підтримувати з його лідерами найкон-

структивніші відносини, перебирати набутий країною-містом досвід, заохочувати сінгапурський бізнес приходити на свої ринки тощо?» Ось так і довідаємося про мотиви візиту президента Порошенка на крихітний, менший за Київ, острів Сінгапур, де за півстоліття утворилася спільнота людей, які пишаються тим, що є сінгапурцями.

Зазначимо, порівнювати Сінгапур із якимось державним утворенням є справою не лише невдячною, а й малозмістовною. Причин тому багато. Попри ту обставину, що країною понад півстоліття керує одна політична сила, Партія народною дії, вона не суне у бік занепаду, а потужно демонструє здатність кожен виклик обернути на черговий успіх. На початку незалежного існування, коли 9 серпня 1965 р. несподівано для себе сінгапурці опинилися поза межами Малайської Федерації, багатьох із них охопив обґрунтований розпач: як же вижити? Вони встояли, не схилилися, не поповзли на колінах за покровительством сильніших. Вони утрималися від простягання руки за подачкою; переломили в собі, здавалося б, нездоланну терпимість до хабарництва; забезпечили до заздрощів інших міцний громадський порядок; створили одну з найефективніших у регіоні армій. Вони перетворили свою країну на транспортно-комунікаційний, науково-інноваційний, енергетичний, фінансовий, медич-

ний, виставковий, освітнянський (можна перелічувати й далі, але зупинімося) хаб азіатського, а де і чому й глобального значення.

На 5,5 млн. населення ВВП Сінгапуру у 2014 р. очікується у 304 млрд. доларів. Золотовалютні резерви країни становлять близько 274 млрд. доларів. На початок 2014 р. загальна вартість акцій, що торгувалися на Сінгапурській фондовій біржі, сягла 720 млрд. доларів. Закордонні інвестиції в економіку країни-міста наблизилися до 800 млрд. дол., тоді як прямі закордонні сінгапурські інвестиції сягнули майже півтрильйона.

Тривалість життя – особливий показник того, наскільки держава дбає про своїх громадян. Тому увага: для сінгапурських чоловіків вона вже перевищила 80 років, а жінки тут живуть у середньому ще на 5 років довше. Подібну до нашої сьогоднішньої ситуації з тривалістю життя Сінгапур мав у 1970-х. Не словами, а справами були наповнені роки, що минули. Ці показники, між іншим, дали підстави урядові попередити населення про можливе за 2-3 роки подовження пенсійного віку до 67 років. Слід визнати, що бурхливого обурення ця звістка не викликала, бо середньостатистичний сінгапурець і так намагається залишатися при роботі. Не лежиться їм тут у шезлонгах, не в моді й багатогодинні «сьомки» на лавці перед під'їздом.

«Срібне» (сивочоле) покоління сінгапурців,

кому сьогодні за 60-т, часто згадує дитячі повоєнні роки. Уява пересічного сінгапурця тоді малювала майбутній добробут у вигляді власної квартирки на зразок нашої «хрущовки», мотобайка в родині, вищої освіти для своїх дітей, нехай і невеличкого, але стійкого заробітку.

Постать Лі Куан Ю, першого Прем'єр-міністра Сінгапуру і його визнаного світом засновника, який ще в 1990 р. склав свої повноваження глави уряду, із плином часу викликає чи не більше інтересу, ніж у роки його активного політичного життя. І хоча пліч-о-пліч із ним на побудову сучасного Сінгапуру працювала блискуча команда однодумців, саме його внесок у цю справу вважається вирішальним.

До речі, «почни із себе», напевно, можна вважати одним із наріжних принципів, яким політик Лі незмінно керувався впродовж десятиріч і залишається вірним досі, на 92-му році життя.

Блискавичний експурс у минуле Сінгапуру і його сьогоднішня буде занадто вже спрощеним, якщо не згадати про меритократію – брилу в мурі сінгапурської державності. Скільки про неї казано-переказано! Та неможливо оповідати про Сінгапур, оминаючи роль меритократії в житті країни-острова-держави-міста.

Для просування по висхідній політичними сходінками замало блискучої освіти або самовідданої праці, бездоганної репутації або промовистої

патріотичної позиції. Ти маєш усе це поєднувати в собі! І тоді старші партійці-товариші визнаватимуть твої достоїнства, залучатимуть до відповідальної роботи, просуватимуть на щодалі публічніші позиції, аж до найвищих. Це не лише десятиріччями апробована теорія, а й буденна практика сінгапурського істеблішменту.

Варто при цьому додати, що релігійні вподобання, расова приналежність, майновий ценз, стать тощо не є ані перевагою, ні перешкодою для найздібніших і згодних співпрацювати з владою, стати одним із її функціонерів. Власне, ось такою є меритократія у сінгапурському виконанні.

Кілька фактів з економіки не завадить згадати. Отже, на острові Сінгапур ніколи не було родовищ золота. Однак у березні 2014 р. тут відкрилося перше приватне сховище-депозитарій срібла і золота відповідно на 600 та 25 тонн.

Не дістався сюди, як не так давно в Україну, і легендарний лижних справ майстер, а от термінал зрізженого природного газу (ЗПГ) вартістю близько 1 млрд. дол. і потужністю 9 млн. тонн на рік у Сінгапурі є. Його перша черга вже діє, а остаточне введення в експлуатацію відбудеться у 2018 році.

Штучні підземні сховища нафти в Сінгапурі продовжують нарощувати обсяги. Однак уже зараз стратегічних запасів нафти вистачає, щоб забезпечити місцевий нафтопереробний комбінат упродовж трьох місяців безперервною щоденною переробкою 290 тис. барелів сировини.

Чимало кому відомо, що

найчисленнішою армією в регіоні є в'єтнамська, хоча точних кількісних даних ніхто не знає. Та й збройні сили Індонезії, зрозуміло, корелюються з її 253-мільйонним (оцінка на 2014 р.) населенням. А завдяки чому крихітний Сінгапур наважиться протистояти потенційним регіональним загрозам? Є в нього така спроможність. За оцінками експертів, третина всіх оборонних видатків у регіоні Південно-Східної Азії здійснюється з сінгапурської скарбниці. За цими ж даними, прямі видатки на оборону у 2014 р. становлять майже 10 млрд. доларів. Причини такої щедрості ощадливого Сінгапуру лежать на поверхні: країна-місто ніколи не почувалася безпечно, зусюди оточена не лише вузькими протоками, а й двома великим сусідами – Малайзією та Індонезією. Разом із резервістами армія Сінгапуру нараховує майже 172 тис. осіб. Загалом у цій країні в мобілізаційній готовності перебуває близько 1 256 000 осіб, здатних захищати свою батьківщину в лавах армії. Прикметно, що значна частка озброєнь виробляється всередині країни. Синдром страху, пережитого у другій половині 1960-х через розповзання в регіоні комуністичної загрози, навчив сін-

гапурців тримати порох сухим і не хибити при визначенні потенційних ворогів і союзників.

На запитання, яка абревіатура в Сінгапурі є чи не найчастіше повторюваною, можна стверджувати: SME (small and medium enterprises – малі та середні підприємства, МСП). І все тому, що вони утворюють кістяк соціального і, без перебільшення, економічного успіху мегаполісу. Пояснення доволі нескладне. У Сінгапурі зареєстровано понад 130 тис. МСП, які становлять 99% усіх зареєстрованих у країні-місті компаній і забезпечують понад 50% ВВП. Сім із десяти місцевих робітників працевлаштовані саме в них. Увага уряду до МСП простежується в багатьох програмах і проектах підтримки підприємливості. Ощадливий на роздачу державних нагород уряд Сінгапуру (вони тут вручаються не з приводу настання суботи чи дня мисливця і рибалки, а лише раз на рік у Національний день) передусім знаходить достойників якраз серед рядових і сержантів підприємництва, а не вже й без того іменитих капітанів бізнесу. Для них – тренінги і пільги, бонуси і заохочення. Врешті, тут добре усвідомлюють, що не голоси офісного планк-

тону сінгапурського Сіті вирішуватимуть, кому представляти народ у парламенті після виборів, що планується провести на початку 2017 року. Критичне значення матиме думка середнього класу, який сьогодні становить половину населення і, у свою чергу, формується переважно з власників МСП. До речі, у статистиці країни-міста відсутнє поняття середнього класу. Фахівці ж зараховують до їхнього числа осіб зі щомісячним доходом у 1200-4500 доларів. Тут, особливо останніми роками, насправді намагаються зробити заможнішими найбідніших. Однак нічого поки не можуть вдіяти з невинно зростаючою прірвою між купкою найбагатших і тих, кому судилося опинитися на соціальному дні.

Парламентський Сінгапур заслуговує, щоб бодай побіжно про нього згадати. Уявімо собі, що левову частку свого повсякденного життя сінгапурські парламентарії проводять в округах. І це не церемоніальне проведення часу, а здебільшого копітка і часто невдячна робота з вимогливими виборцями. Кожен депутат, включаючи спікера, особисто та регулярно зустрічається з громадянами у приймальній, що розташована зручно для них, у гущі житлового району. Літніх і хворих парламентарії відвідують удома, щоб не додавати виборцю складнощів. При цьому потрібно зауважити, що тут нікому навіть не спадає на думку називати свого депутата «народним»!

Для особливо допитливих додамо, що спікер (по-нашому – голова) пар-

ламенту Сінгапуру живе у придбаній ще понад три десятиріччя тому квартирі в пересічній багатоповерхівці. Пані Халіма Якоб очолила парламент на початку 2013 року. Вона має п'ятьох дітей (нечасте для нинішнього Сінгапуру явище, як і для нас), не має жодного бізнесу чи маєтку. Цей ряд можна продовжити. А от сінгапурці їй симпатизують, і не лише бідні, а й заможні, і навіть вельми заможні. Мимоволі перекидаєш місток до наших реалій: а хто обирає наших членів парламенту? От і маємо те, що маємо – так лише нам одним до кінця зрозуміло колись геніально зауважив наш перший незалежних часів президент.

Сінгапурська інформаційна машина. Природно, що мало хто у нас замислювався над таким поняттям. А варто зазначити, що Сінгапур, за оцінками Репортерів без кордонів, у 2013 р. посів 149-ту позицію зі 179 країн за показником свободи преси. Що за цим стоїть? А багато чого. Тривале протистояння в Гонконзі збурило розлогу дискусію у сінгапурських соцмережах. Так от, нерідко можна було зустріти серед дописів такий: Гонконг не має державності, але має свободу; Сінгапур є суверенною державою, але у його мешканців немає свободи. З цього твердження ми ступаємо на стежину, рідко згадувану сінгапурськими симпатиками. Вона починається ледь не з моменту набуття Сінгапуром незалежності і нікуди не поділася дотепер.

Знавці стверджують, що притиснута до невидимої та нематеріальної за природою, але від цього не

менш страшною, стіни майже неминучої загибелі, сінгапурська громада разом з набутою незалежністю наразила себе на десятиріччя сумовитого компромісу. Суспільний порядок у ті буремні дні усвідомлювався не інакше як відмова від низки властивих Заходу свобод. Поодинокі голоси непокірних потонули у ремствуваннях більшості, готової не лише затягти паски, а й застібнути свого і чужого рота. Здавалося, це не надовго, лише варто перетерпіти крихту часу. Не так сталося як гадалося.

Комусь віриться, що оцифрований світ – це насправді вільний світ. Такій довірливий теле-радіо-інтернет-пастві слід глянути через українсько-російський кордон і переконатися, що навіть доступ до всесвітнього павутиння автоматично не розставляє на свої місця ні брехню, ні істину. Маніпулюванню через контрольовані медіа піддається що і хто завгодно. І дивлячись на те, у чії руки потрапляє цей потужний інструментарій, маємо результат: «скловатний» у випадку нашого агресивного північно-східного сусіда чи помірковано-зважений на сінгапурському ґрунті, де заряджений колись картридж суспільного компромісу все ще продовжує функціонувати.

У грудні 2014 р. прем'єр Лі Сієн Лун, розмірковуючи над підготовкою до майбутніх загальних виборів, зробив акценти, що не залишають сумнівів: політична верхівка країни має намір подолати будь-які виклики, знайти адекватні відповіді на невпинно зростаючу хвилю критики на свою адресу і знову перемогти. Як стверджує

керівник уряду Республіки, ні Робоча партія, що має кілька місць у нинішньому парламенті, ні інші опозиційні політсили не володіють потенціалом для управління країною, а свою популярність серед виборців засновують на порожніх обіцянках і популістській риторичці. Старі як світ твердження. Чи мобілізують вони електорат? Чи підтримає вкотре виборець партію-переможницю упродовж півстолітнього державного будівництва? Не гадатимемо, невдовзі побачимо. Нехай переможе достойний. Чи не так?

Сінгапур не схематичний і не двомірний. Сінгапур – не шедевр і не панacea для решти світу. Він живе своїми болями й успіхами, розчаруваннями і здобутками, радощами і трагедіями. Ця країна, врешті, є лише одним – хоча і дійсно яскравим! – із прикладів карколомного стрибка від відчаю і руїни до принципово іншого способу існування впродовж менш ніж одного людського життя. То, можливо, одна закономірність є універсальною для всіх? Здається, так. Схоже, це – подолання корупції. Не пошкодуйте часу, проди-зайтеся рейтинги країн за цим показником. До ворожки не ходи – все дійсно винайшли до нас.

Треба лише зважитися і стати на цей проторований процвітаючими націями шлях нищівної боротьби з ніколи не переможним хабарництвом. До речі, у 2010-му, спілкуючись на Банковій із тодішнім нещодавно обраним українським лідером, харизматичний Лі Куан Ю на запитання, з чого Україні слід було б розпочати свою непереможну ходу, не задумуючись відповісти: розпочати слід із боротьби з корупцією, продемонструвати всім, що ви стали на цей шлях, що ви ним рухаєтесь. Якби ж то він знав, кому дає таку пораду!

У створеному під диригуванням Лі Куан Ю мегаполісі сформувалася атмосфера нульової терпимості до хабарництва. Попри численні спокиси, абсолютна більшість тутешніх мешканців сторониться неправдивих прибутків. Так жити надійніше, упевненіше. Та й суворі покарання за скоєні злочини, включаючи смертну кару, додають сінгапурцям наснаги у викритті «вузьких місць», де можуть виникати провокуючі корупцію передумови.

Ось у такий Сінгапур їхав Президент України, будучи достатньо поінформованим про те, які зиски наша країна може мати від поглиблення взаєморозу-

міння, від взаємовигідних справ, від підтримки один одного там, де це можливо.

Одна доба, а саме стільки тривав президентський візит, мала увібрати в себе насправді стислу програму, що врешті була успішно виконана. Під час зустрічі з Президентом РС Тоні Таном Кен Ямом була однозначно підтверджена позиція Сінгапуру на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України; підкреслено, що за жодних обставин Сінгапур не змінить своєї позиції стосовно принципу невтручання у внутрішні справи одних країн з боку інших, чим би таке втручання не вмотивовувалося. Малі чи великі держави – всі без винятку – повинні безумовно поважати міжнародне право.

Сінгапурський президент, згідно з конституцією країни, виконує роль церемоніальну, протокольную. Уся повнота виконавчої влади зосереджена в руках уряду, очолюваного прем'єр-міністром. Тому переговори змістовного характеру відбувалися у форматі Президент України – прем'єр Лі Сіен Лун.

Значну частину бесіди співрозмовники приділили російській агресії проти України та її глобальним

наслідкам. Президент України подякував сінгапурському лідерові за його особисте публічне засудження загарбання Росією Криму, за підтримку України в ООН, де сінгапурська делегація увійшла до складу сотні держав світу, що закликали Москву до виведення збройних сил із Кримського півострова. У свою чергу, прем'єр Лі знову заявив про відданість Сінгапуру основоположним принципам міжнародного права. Співрозмовники були єдині в думці про те, що за умов, коли член Ради Безпеки ООН, що володіє гігантським ядерним арсеналом, підриває засади світопорядку, кожна країна повинна зміцнювати свою обороноздатність і має невід'ємне право самостійно обирати спосіб гарантування своєї безпеки. Належна увага була приділена причинам скорочення товарообігу, складнощам і перспективам розвитку договірно-правової бази, перевагам від стимулювання співпраці між науково-дослідними центрами двох наших країн і вигод від поєднання можливостей один одного. Було домовлено рекомендувати зацікавленим установам сторін зміцнювати

діалог експертного рівня, застосовуючи інструментарій Меморандуму між МЗС України і Сінгапуру від 2013 року.

Відвідання сінгапурського Бюро корупційних розслідувань стало важливою ланкою позаофіційної програми візиту. За результатами проведених у цій агенції переговорів маємо чітку домовленість щодо підтримки успішною та досвідченою агенцією Сінгапуру новонароджуваної партнерської української структури.

Виступ П. Порошенка у проєкті «Лекції Фуллертон» під егідою Міжнародного інституту стратегічних досліджень та його розмова з представниками провідних ЗМІ світу, регіону і Сінгапуру на завершення візиту дали можливість поширити актуальну інформацію про Україну в надзвичайно динамічному регіоні Південно-Східної Азії.

У сінгапурському суспільстві питання агресора і його жертви не містить суперечливих тлумачень. Тут речі називають своїми іменами, особливо коли розмова точиться в кулуарній атмосфері: бандитів із повстанцями не плутають; сумнівів щодо винних у трагедії з малайзійським літаком, збитим над Донеччиною влітку 2014-го, не мають; зневазі Москви до міжнародного права пояснень і виправдань не шукають.

Прикметною була подія, призначена росіянами на 9 грудня на час, коли український президент виступав із лекцією та відповідав на численні запитання представників акредитованого в Сінгапурі дипкорпусу, журналістів, політологів. Місцеве посольство РФ

домагалося дозволу на організацію на борту залученого поблизу Сінгапуру флагмана Чорноморського флоту ракетного крейсера «Москва» прийняття за участі здебільшого тих, хто готовий був побувати на лекції Глави Української держави. Сінгапурська сторона на вмовляння путінських дипломатів не пристала. Слава Сінгапуру!

Слід вказати на те, що зроблена в парламенті країни 5 березня 2014 р. заява Міністра закордонних справ РС К. Шанмугама щодо нападу РФ на Україну й анексію Криму була і залишається найпотужнішою серед держав-членів АСЕАН. До речі, вже за кілька годин по тому прем'єр Лі на своїй сторінці у Фейсбуці акцентував на ключових тезах виступу міністра.

Чи створила саме ця заява прецедент для інших країн регіону? Важко відповісти на це запитання однозначно. Надто розмаїтим є склад АСЕАН, щоб уявити собі ту чи іншу країну зі складу Асоціації, яка з легкістю сприймала б позицію сусіда, не піддаючи її критичному переосмисленню. Коли ми гадаємо, що АСЕАН є подобою Євросоюзу, то робимо світоглядну помилку. Ні у близькій, ні у віддаленій (зараз дискутується АСЕАН-2030) перспективі інтеграційні процеси в Асоціації не сприймаються як такі, що можуть корелюватися з тим, що відбувається всередині ЄС. Не варто, звичайно, повністю відкидати думку про те, що сінгапурська позиція стосовно нападу Кремля на Україну залишилася непоміченою в АСЕАНівських столицях. Кулуарно відо-

мо про спроби Сінгапуру запропонувати лідерам держав цього угруповання виступити зі спільною заявою, яка була відкинута фактично однією країною. Згадаймо про голосування української резолюції в ООН. Половина з 10 держав-членів АСЕАН підтримали її. Добре те, що жодна з решти не проголосувала проти.

Невиправних оптимістів щодо ситуації в Україні у Сінгапурі не траплялося. Більшою чи меншою мірою тут усі висловлюються з тривогою з приводу подальшої ескалації московської війни проти України. Пізнаваність України, її фундаментальна відмінність від Москви стали в Сінгапурі незворотними. Ще не так давно при згадці про Україну співрозмовник недбало кидав: а, я бував/бувала у Москві/Владивостоці тощо. Сьогодні зростає інтерес, обережна цікавість. Часом вибачаються і запитують: а ви вірите Путіну? Після однозначної та зрозумілої відповіді з полегшенням зітхають, мовляв, правильно, хіба ж такому можна вірити.

Український бізнес ще надзвичайно далекий від Сінгапуру. Сінгапурський випереджає наш у цьому, але ж ніколи не варто бажане видавати за дійсне. В Україні дотепер немає жодного сінгапурського бренда, за яким би стояла державна підтримка. Такі компанії, як Вілмар, Олам, Фуд емпайер, Амтел ще не створили критичну масу для того, щоб спонукати інших сінгапурських інвесторів прийти в Україну. Про це було б актуально розповідати до подій на Майдані. З початком Революції гідності та, особливо,

війни Кремля проти України сінгапурський бізнес зазмер в очікуванні стабілізації ситуації, початку реального поліпшення підприємницького середовища, реформи судової гілки влади. Власне, нічого особливого від нас не чекають. Усе, на що розраховують підприємливі сінгапурці, майже відтворює вимоги Майдану і зобов'язання, що випливають із нашої Угоди про асоціацію з ЄС.

Досить банально можуть лунати пояснення, чим для нашого бізнесу може бути корисний Сінгапур. Насамперед, це дуже зрозумілі правила гри, величезний досвід посередництва, раціональні підходи до кредитування, гнучка система пільг, насправді бездоганно організована процедура започаткування бізнесу, невсипущий контроль за тим, щоб бюрократичні процедури не давали приводів для хабарництва. Коротше кажучи, вивчи англійську, зайди на відповідний сінгапурський сайт і вступай у ділові відносини.

Українська амбасада в Сінгапурі відкрилася влітку 2003 року. Розташоване в самому центрі Сіті, наше посольство займає кілька невеличких кімнат одного з численних хмарочосів.

Жовто-блакитний прапор майорить над майданом Раффлза, британського підданого, з іменем якого нерозривно пов'язана історія колоніального Сінгапуру. Та це вже зовсім інша історія.

Посольство щойно внесло пропозиції щодо ключових напрямів роботи установи на 2015 рік. Чекаємо на їхнє ухвалення. Працюватимемо ж над тим, щоб Україну у 2015 р. відвідав глава сінгапурського зовнішньополітичного відомства, щоб просунулися в лібералізації торгівлі й умов перетину кордонів громадянами наших двох країн. Намагатимемося вже втретє поспіль взяти участь у щорічному кінофестивалі Євросоюзу в Сінгапурі. Усіляко наполягатимемо на тому, щоб українські держслужбовці могли активно використовувати можливості сінгапурської Програми технічної допомоги. Дотримуватимемося обіцянки сприяти становленню Українського клубу Сінгапуру, який за нашої допомоги невдовзі отримає офіційний статус. Мабуть, найголовніше – це заохотити потенційних сінгапурських інвесторів знайти для себе інтерес на українському

ринку. Будемо переконувати їхати до нас, знайомитися з тими, хто готовий створювати нормальні умови діяльності, надавати гарантії, сумлінно виконувати зобов'язання. Невдовзі розраховуємо почути про готовність наших антикорупціонерів вступити в діалог із їхніми сінгапурськими партнерами.

Дозволю собі два епізоди з місцевого життя.

Літня сінгапурка, що стоїть поруч у ліфті, уважно розглядає крихітний тризуб на лацкані мого піджака і запитує, що це. Після короткого пояснення каже: «Ми з вами незнайомі, але я хочу, щоб ви знали, що ми кожного дня молимося за Україну». Розмова відбувалася в останні дні лютого 2014 року.

Власник невеличкої оптики, де я купував окуляри, намагався вгадати моє походження. Після двох-трьох невдалих спроб запитав, звідки я. Дізнавшись, що з України, доволі суворо запитав: російсько- чи україномовний? Після відповіді «україномовний» він широко посміхається, тисне руку, міняє футляр для окулярів на кращий за ту ж саму ціну. За кілька днів до цього в небі України сталася трагедія з малайзійським літаком.

Гадається, Президент України цілком закономірно й обґрунтовано піддався сінгапурській гравітації. Сповідуючи принцип бути дружнім до всіх, Сінгапур яскраво продемонстрував Україні, з ким він у цей надзвичайно важкий для нас час. Віриться, що вже невдовзі матимемо реальні плоди міцних і дружніх рукоштовань.

Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира»

Олексій ВОЛОВИЧ,
кандидат історичних наук,
співробітник Інституту
стратегічних досліджень і
прогнозування
трансатлантичних процесів,
м. Одеса

Життя людини набуває певного сенсу, якщо вона береже пам'ять про своїх попередників, на плечах яких стоїть. Не може бути повноцінної особистості, якій не цікаво знати, як жили і сприймали оточуюче ті люди, завдяки яким вона з'явилася на світ і продовженням яких є. Особистість не може відбутися, якщо вона не вибирає конкретний життєвий досвід дідів і прадідів. Іншими словами, життя кожної людини є ланкою в ланцюзі поколінь певного роду, тому кожна окрема людина має відчувати двоєдину відповідальність, з одного боку — перед своїми предками, а з іншого — перед прийдешніми поколіннями.

Що таке життя людини, якщо не рух думки і душі насамперед? Що найбільше пов'язує покоління

людей, якщо не думки, ідеї та почуття, які успадковуємо від наших пращурів і передаємо нашим нащадкам? З іншого боку, як не може бути повноцінної людини, якщо вона не знає свого походження, свого коріння, так і не може бути громадянина і патріота, якщо він не уявляє історії своєї Батьківщини. Людина, яка не знає історії своєї Вітчизни, легко стає об'єктом політичних маніпуляцій, її легко збити з пантелику і навіть зробити яничаром — ворогом своєї Вітчизни, що зрадив свій народ і своїх предків. Історія у відносинах між Україною і Росією завжди була полем боротьби між двома світами — російським і українським. І особливої гостроти ця боротьба досягла в останні 20 років, після виходу України з Радянської імперії.

Імперська Росія, згодом менше починаючи з Петра I, завжди розглядала Україну (Малоросію) як частину Росії, тому прагнення українського народу до незалежності або навіть до автономії жорстко переслідувалося. У боротьбі проти «українського сепаратизму» використовувалися різні методи — від русифікації та «підгодовування» української еліти до знищення лідерів українського національного визвольного руху і придушення народних повстань. Окрім цього, заборонялася публікація книг українською мовою;

«Немає жодного сумніву, що коли-небудь величезне тіло російської імперії розпадеться і Україна стане знову вільною і незалежною державою. Час цей наближається повільно, але неухильно. Українці — це нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Нині Україна роздерта між сусідами. Але матеріал для будови української держави лежить, готовий: якщо не зараз, то завтра з'явиться будівничий, який побудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську Державу».

**Великий німецький учений і мандрівник
Йоганн Георг Коль (1808-1878)**

ліквідовувалися осередки української державності — Гетьманщина і Запорізька Січ; закріпачувалося українське селянство; Москва підпорядковувала Українську православну церкву; здійснювалися спроби асиміляції українців шляхом переселення росіян та інших національностей на територію України.

Незрівнянно жорстокішими були методи боротьби більшовицької Росії проти України: окупація в лютому 1919 р. військами Червоної Армії та ліквідація української національної державності (УНР, Українська Держава, Директорія); колективізація і виселення сотень тисяч селянських сімей (куркулів) на Північ Росії та до Сибіру; Голодомор 1932-1933 рр., жертвами якого стали близько 6 млн. українських селян; сталінський масовий терор 1937-1938 рр., що забрав життя мільйонів українців; насильницьке переселення сотень тисяч західних українців у 40-50-роках

минулого століття до Сибіру, на Північ Росії та в Казахстан.

І сьогодні естафету боротьби з «українським сепаратизмом» перехопив В. Путін. Порівнюючи політику російських царів, І. Сталіна і В. Путіна, можна виявити досить багато спільного. Як раніше у російських монархів і Сталіна, сьогодні в руках В. Путіна зосереджена безмежна влада. Попри його офіційний статус президента, він має всі підстави вважатися «самодержцем всія Русі». Нешодавно лідер ЛДПР В. Жириновський запропонував заборонити в Росії політичні партії та перейти до виборної монархії. Він також запропонував В. Путіну посаду «верховного правителя»...

Проходять століття, на території Росії змінюються суспільно-політичні та державні формації, але її імперський характер залишається незмінним. Імперіалізм однаковою мірою був властивий як Росій-

ській імперії, так і Радянському Союзу. Навіть ідеолог російського євразійства О. Дугін визнав це, заявивши, що «с геополітичної точки зрення, більшовики являлись в XX веке преемниками именно Царской России». І це одне з небагатьох тверджень О. Дугіна, з яким я можу погодитися.

У радянські часи комуністів, у тому числі й мене, примушували вивчати твори класиків марксизму-ленінізму, але від нас приховували такі слова К.Маркса: «У кривавому болоті московського рабства, а не в суворій славі норманської епохи стоїть колиска Росії. Змінивши імена і дати, побачимо, що політика Івана III і політика сучасної московської імперії є не просто схожими, а й тотожними... Політика Росії – незмінна. Російські методи і тактика змінювалися і змінюватимуться, але провідна зірка російської політики – підкорити світ і правити в ньому – є й буде незмінною. Московський панславізм – це лише одна з форм московського загарбництва».

Ще в 1997 р. я прочитав ось такий текст О. Дугіна: «Существование Украины в нынешних границах и с нынешним статусом «суверенного государства» тождественно нанесению чудовищного удара по геополитической безопасности России, равнозначно вторжению на ее территорию. Дальнейшее существование унитарной Украины недопустимо. Эта территория должна быть поделена на несколько поясов, соответствующих гамме геополитических и этнокультурных реальностей... Украинская

проблема – главная и самая серьезная проблема, которая стоит перед Москвой».

Сьогодні, коли євразійська ідеологія набула в Росії статусу офіційної, маніакальна ідея О. Дугіна про повернення України в лоно Російської імперії є присутньою практично в усіх його виступах і статтях: «Для того чтобы Евразийский союз стал по - н а с т о я щ е м у могущественным мировым полюсом многополярной полицентричной архитектуры, Украина обязательно должна быть внутри него. Если Украина войдет в состав евразийского блока, от этого выиграет Евразия. Если её удастся оторвать и поставить под контроль атлантизма, Запад приобретает важнейший козырь и получает в свои руки мощный рычаг сдерживания потенциального геополитического возрождения России. Поэтому

Москва не может просто так вычеркнуть Украину из интеграционного проекта».

Як бачимо, сьогодні ці настанови О. Дугіна втілює на практиці В. Путін, який також сприймає незалежність України як щось аномальне й тимчасове і навіть не приховує цього. Уже стало хрестоматійним цитування слів В. Путіна, сказаних Президентові США Дж. Бушу після саміту НАТО в Бухаресті на початку квітня 2008 року: «Ты же понимаешь, Джордж, что Украина – это даже не государство! Что такое Украина? Часть ее территории – это Восточная Европа, а часть, и достаточно большую, подарили мы!». І сьогодні В. Путін намагається відібрати ці «подарунки» за «непослушание киевской власти».

На жаль, ми не знаємо, що на це відповів Путіну Дж. Буш. Швидше за все дипломатично промовчав,

не бажаючи псувати відносини зі своїм «другом Владіміром». І тепер очевидно, що загравання багатьох світових лідерів із В. Путіним ще більше розпалило його імперські амбіції. Певною мірою цю лінію «уникнення гострих кутів» у відносинах із Росією продовжив Б. Обама на початку свого президентства, коли у 2009 році ініціював «перезавантаження» відносин із РФ. І сьогодні багато американських політиків звинувачують Б. Обаму в його нерішучості та слабкості у відносинах із В. Путіним. Так, сенатор США Джон Маккейн вважає головною помилкою Б. Обами його небажання «надати Україні озброєння, якого вона сьогодні дуже потребує».

Інсинуації та спекуляції московських євразійців і проімперської п'ятої колони в Україні навколо «руського Крыма» і так званої «Новоросії» не вщухають з перших днів незалежності нашої держави. Нахабно і безсоромно фальсифікуючи беззаперечні історичні факти, вони стверджують, що «Новоросія» і Крим є «одвічно російськими землями», нібито безпідставно включеними до складу України у 1919 і 1954 роках.

Виступаючи 17 квітня цього року в ході «прямої лінії» з росіянами президент Росії В. Путін назвав Південно-Східну Україну «Новоросією»: «Пользуясь еще царской терминологией, я хочу сказать, что это же не Украина, это Новороссия. Вот этот Харьков, Донецк, Луганск, Херсон, Николаев, Одесса – они в царские времена не входили в состав Украины, а были переданы ей позже. Зачем это было сделано, я

не знаю». При цьому Владімір Владімірович «нічого сумняшся» перекутив загальновідомі факти: Харківщина або Слобожанщина, а також більша частина Луганщини та Донеччини ніколи до складу Новоросії не входили. Проте донецькі сепаратисти сприйняли ці слова Путіна як «руководство к действию» і невдовзі заходилися реанімувати недобру пам'ять «Новоросії» — антиукраїнський колоніальний проект Катерини II. Перелічуючи міста, які «не входили в состав Украины», В. Путін демонструє елементарне невігластво, оскільки адміністративного або державного утворення під назвою «Україна» в Російській імперії ніколи не існувало.

Четвертого грудня цього року у своєму щорічному зверненні до Федеральних Зборів РФ В. Путін заявив, що Крим має для Росії «цивілізаційне і сакральне значення, так само, як Храмова гора в Єрусалимі для тих, хто сповідує іслам чи іудаїзм» і аргументував свої твердження тим, що понад 1000 років тому князь Володимир прийняв християнство в Херсонесі. Мало того, що В. Путін відібрав у нас Крим, він ще хоче позбавити нас нашої історії. Українці — автохтонне населення України-Русі і князь Володимир Хреститель — наш князь, пам'ятник якому стоїть у Києві на березі Дніпра, де 988 року він хрестив наших предків — русів. У березні В. Путін нагадав, що «Київ — мать городов русских», напевно не здогадуючись, що він перефразував слова князя Олега, зафіксовані літописцем Нестором в «Повести временных лет»:

«Да будет это мать городам русским!». Путін чомусь не хоче визнати, що московити і їхній цар Петро I украли самоназву праукраїнців «руські», «руси», «русини» і назвали Московію «Российской империей».

У Криму і на окупованих територіях Донбасу сьогодні «виправляють історію» — палять не тільки підручники з історії та культури України, а взагалі будь-які книги, написані українською мовою. Навіть у роки німецької окупації в Україні шкільна початкова освіта була переведена на українську мову, загалом виходило 362 періодичні україномовні видання. У 1941–1943 рр. у Харкові виходила щоденна газета «Нова Україна», у якій публікували статті, зокрема Іван Багряний і Юрій Шевельов. До березня 1942 р. на першій шпальті кожного числа цієї газети зображався тризуб. Головною міською газетою Луганська було україномовне «Нове життя»...

Сьогодні самопроголошена злочинна влада в нелегітимних ДНР і ЛНР, не визнаних офіційно навіть Москвою, наслідуючи приклад В. Путіна,

намагається переписати історію. Так, з 1 січня 2015 р. в школах ДНР і ЛНР курс «История Отечества» (якого?!) буде викладатися замість «Історії України», яка, на думку «міністра освіти» ЛНР Лесі Лаптевої «сильно национализована». Нині на окупованих територіях Донбасу за російським зразком створюється «система освіти і науки», відповідно до якої, крім історії України, «скасовується» викладання української мови та літератури, українського культурознавства. Сьогодні, на жаль, спостерігаємо як ця частина українського Донбасу «погружается или опускается» в «Русский мир». Будемо сподіватися, що не надовго...

Кремлівські стратеги і російські ідеологи євразійства заперечують європейську ідентичність нашої країни, стверджуючи, що Україна ніколи не мала нічого спільного з Європою, що вона завжди була і повинна залишатися частиною «русскава мира». Сьогодні історична наука в Росії стала складовою державної ідеології — євразійства, основними постулатами якої є сакральність влади і пріоритет держави

перед інтересами особи. Останнім часом В. Путін усе частіше підказує російським ученим як «правильно і об'єктивно» подавати народу історичні факти. Путін вважає, що треба «дуже серйозно ставитися до історії, щоб сьогодні не допускати помилок».

У лютому 2013 р. В. Путін запропонував розробити уніфікований підручник з історії Росії для середньої школи, «позбавлений подвійного тлумачення і внутрішніх протиріч». Щоб «не травмувати дітей», у новому підручнику про сталінські репресії вирішили не згадувати. У проєкті підручника не говориться ні про пакт Сталіна з нацистською Німеччиною, ні про загибель мільйонів людей через Голодомор і сталінські репресії. Правління Путіна назване роками «посилення вертикалі влади, стабілізації економіки і політичної системи Росії після хаосу 1990-х років».

Намагаючись переписати історію, В. Путін виявляє певну «трансформацію» у своїх історичних постулатах. Якщо у 2009 р. він за інерцією називав пакт Молотова-Ріббентропа аморальним, то у своєму виступі перед російськими істориками 5 листопада цього року вже заявив про те, що в пакті Молотова-Ріббентропа не було «нічого поганого, оскільки, за його словами, з одного боку «Радянський Союз не хотів воювати, а з іншого — Сталіну треба було виграти час для модернізації армії».

Ураховуючи, що анексувавши Крим і підтримуючи терористів і сепаратистів на Донбасі, Путін зне-

важив увесь світовий устрій, який створювався в Європі після Другої світової війни, не дивно, що він зазіхнув на сталі в історичній науці оцінки змови 1939 р. між Сталіним і Гітлером з метою опосередковано виправдати свої агресивні дії відносно України. При цьому, слід зазначити, що В. Путін і його оточення підштовхують Польщу, Угорщину і Румунію повернути собі ті частини української території, які до 1939 р. належали цим країнам. Такі дії Кремля прямо суперечать положенням Завершального акта Наради з безпеки і співпраці в Європі 1975 р. та іншим міжнародним документам про непорушність існуючих кордонів у Європі.

В основі конфлікту між Україною і Росією лежать, передусім, цивілізаційні відмінності між європейським трендом України й ординською спадщиною Росії в її нинішній євразійській інтерпретації. Багато російських істориків вважали, що татаро-монгольське панування відіграло найважливішу роль в еволюції російської державності на основі етнічного симбіозу населення Московії й Орди — слов'ян, угро-фінів, аланів і тюрків. До розуміння цього прийшло й нинішнє керівництво Росії, запропонувавши виключити з ужитку в історичних дослідженнях термін «монголо-татарське ярмо» і замінити його на досить громіздкий термін «система залежності руських земель від ординських ханів», що по суті не змінює характеру цього явища.

Починаючи з 1252 р., ростово-суздальські князівства, пізніше Московія і

Російська імперія, будували свою «державність» за татаро-монгольськими канонами, запозиченими в Орди. Пізніше, в Радянській імперії, більшовики також дотримувалися ординських методів управління: деспотична централізація влади, придушення щонайменшого інакомислення, загальне заохочення доносів і зрад, постійний експансіонізм під брехливим прикриттям інтернаціоналізму. Зазнавши упродовж віків певної трансформації, значною мірою ординська система авторитаризму є присутньою в державному устрої РФ і сьогодні. За словами Л. Гумільова, «Великоросія добровільно об'єдналася з Ордою завдяки зусиллям Олександра Невського, який став прийомним сином Батия».

Ще раз згадаємо К. Маркса: «Росія породжена й вихована у потворній і принижений школі монгольського рабства. Сильною вона стала тільки тому, що в майстерності рабства виявилася неперевершеною. Навіть і тоді, коли Росія стала незалежною, вона й далі залишалася країною рабів. Петро I поєднав політичну хитрість монгольського раба з величчю монгольського володаря, якому Чингізхан заповів підкорити світ...»

І сьогодні В. Путін є вірним послідовником О. Невського в насадженні в Росії євразійства — ординської державності. Деякі аналітики розцінюють перегляд В. Путіним російської історії з метою довести, що Азія для Росії більш пріоритетна, ніж Європа, як «повернення в Орду». При цьому відзначається, що сам напівлегі-

тимний прихід Путіна до влади у 2000 р. як наступника Б. Єльцина, його роковірки з Д. Медведевим — усе це вписується в ординські традиції авторитарної державності.

Витоки європейської інтеграції українського народу йдуть із глибин віків. Історичні факти, які донедавна приховувалися від нас ідеологами російської та радянської імперій, а сьогодні спотворюються євразійськими ідеологами, свідчать про те, що з давніх-давен Україна-Русь, на відміну від Московії, мала інтенсивні зв'язки з європейськими державами і сприймалася європейцями як частина європейської спільноти.

У період відносної стабільності Київська Русь була активним учасником міжнародного життя в середньовічній Європі. Стародавня українська держава залишила яскравий слід у європейській історії IX-XIII століть, прискорила економічний, політичний і культурний розвиток східних слов'ян і зробила їх рівноправними учасниками європейських політичних процесів.

Галицько-Волинське князівство продовжило державотворчі традиції Київської Русі, стало важливим етапом затверджен-

ня української державності та формування української народності. Успадкувавши культурно-національні традиції Київської Русі, Галицько-Волинська держава водночас розвивалася під впливом європейської культури, тоді як князі Північно-Східної Русі переймали менталітет монголо-татарських завойовників, що згодом проявилось в авторитарних тенденціях подальшого розвитку Московії, Російської імперії, Радянського Союзу та нинішньої Росії.

Після занепаду Галицько-Волинської держави переважна частина українських земель протягом кількох століть входила до складу Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. Але, попри це, формування українського етносу тривало, українці русини зберегли свою культуру і православну віру, що стало передумовою процесу подальшого утворення нації, формування європейської ідентичності української інтелектуальної та духовної еліти, становлення української державності.

Завдяки Польщі та Литві українська національна еліта ознайомилася з такими течіями в культурі Західної Європи, як Гуманізм і Реформація. Захід-

ноєвропейські культурні впливи проникали в Україну через тих українських інтелектуалів, які здобували освіту в польських і європейських університетах. Багато з них згодом ставали визначними громадськими й політичними діячами. Серед них — Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин, Петро Могила, Костянтин Острозький, якого польський король Стефан Баторій назвав «захисником православної церкви в Західній Русі».

Навчання українських студентів в епоху Речі Посполитої в європейських містах супроводжувалося зміною уявлення про європейський світ, європейські духовні цінності, тоді як для москвитів з їхнім архаїчним світоглядом Європа завжди асоціювалася з чимось небезпечним і ворожим. На відміну від Московії, яка була практично ізольована від європейського культурного впливу, українська культура та інтелектуальна еліта перебувала в стані постійної взаємодії з європейською елітою і поширювала свої знання та духовні надбання серед українського народу шляхом введення розгалуженої народної освіти, що практично була відсутня в Північно-Східній Русі, де громадське життя формувалося згідно з ординськими традиціями абсолютизму й автократії.

Триста років тому російський імператор Петро I «прорубав вікно в Європу», намагаючись вивести Росію на шлях цивілізованого розвитку. Що ж до України, то задовго до Петра I вона була мостом між Європою і Московією. Історичні факти свідчать

про те, що в XV - XVII століттях кийська культура була значно вищою за московську. У ті часи на науку в Московії дивилися як на «порождение врага человеческого рода — дьявола». Існувало навіть прислів'я: «Кто латыни научился — тот с правого пути совратился». Можливо тому Петро I ніде не навчався, а його найближчий соратник А. Меншиков узагалі був неписьменним. Не дивно й те, що з 30 молодих людей, яких Б. Годунов послав за кордон вчитися, у Росію повернувся лише один. У той час, коли по всій Україні Іваном Федоровим і його сподвижниками були засновані десятки друкарень, у Москві була тільки одна, та й та друкувала книги виключно релігійного змісту. У 1698 р. Петро I писав московському патріархові: «Священники у нас мало грамоте разумеют, надобно их в Киев в обучение послать».

У другій половині XVII ст. в Москві працювали такі українські вчені, як: Семен Полоцький, Стефан Яворський, Данило Туптало та інші. А Феофан Прокопович (1681-1736 рр.) мав величезний вплив на Петра I, московську науку і літературу. У 1649 р. українці заснували першу в Московії школу. Академік А. Пипін писав: «Киевская наука была в Москве делом неслыханным и производила различное впечатление. Одни отнеслись к ней с полным сочувствием и желали отправиться в самый Киев для более широкого образования, другие, верные старому обычаю, заподозрили в ней нечто зловредное и опасное»...

Європейська інтеграція

України виникла не сьогодні і не вчора, вона має тисячолітню історію. Тому не дивно, що нині переважна більшість українців прагне зайняти своє місце в європейській співдружності народів. Проте разом із запозиченням європейських цінностей в Україні упродовж багатьох віків формувалися наші власні національні цінності, які становлять основу нашого світосприйняття, нашої ідентичності. І наші національні цінності ми повинні берегти і розвивати. Тільки на шляху взаємодії, взаємозбагачення та конвергенції кращих елементів Європейської культури та «Українського світу» можливе будівництво нової Європи, яка зможе протистояти імперським амбіціям «Путінської Росії» й архаїчного «Русского мира».

Після Помаранчевої революції та Революції гідності всі спроби Путінського режиму повернути Україну в колоніальний стан приречені на поразку, оскільки Україна вже фактично стала частиною європейської спільноти, її підтримує увесь цивілізований світ. Сьогодні, коли наш народ зробив доленосний і безповоротний європейський цивілізаційний вибір і захищає його зі зброєю в руках від навали ординців новітнього часу, розвиток України був і залишається нерозривно пов'язаним із розвитком європейського співтовариства.

Сьогодні Москва намагається просувати спотворений ідеологами євразійства «Русский мир» за рахунок нищення «Українського світу», виплеканого боротьбою українського народу протягом багатьох

століть його драматичної історії. Однак Україна стає невід'ємною частиною Європи і має підтримку з боку переважної більшості країн світу. Тому спроби зупинити повернення України до європейського дому зазнають нищівної поразки.

Я не вірю Путінській статистиці. Я не вірю, що більшість громадян Росії відчуває захоплення від анексії Криму, вбивства тисяч людей і руйнування інфраструктури на Донбасі. Я вірю в мудрість і совість великого російського народу, серед якого жив багато років. Я вірю в очищення великого «Русского мира» від імперського та великодержавного лущиння і в цивілізоване та рівноправне співіснування, взаємодію і духовне взаємозбагачення «Русского мира» і «Українського світу».

У червні 1986 р. я побував у Ясній Полянці, де вклонився могилі російського Світоча духу — Льва Толстого. Довго стояв на колінах перед горбком землі, без жодних пам'ятників і навіть без хреста. Я схилився перед величчю духу Людини, яка стала великим надбанням планетарної культури. І в ті хвилини мені пригадалися слова, сказані Львом Толстим під час зустрічі з групою українських студентів: «Щасливі ви, що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, що вміє почувати свої радості й так чудово виливати свої думи, свої мрії, свої почуття заповітні. Хто має таку пісню, тому нема чого боятися за своє майбутнє. Його час не за горами...»

«Перевантаження» американсько-російських відносин: український контекст

УДК 94: 321

Максим ЯЛІ,
старший науковий
співробітник, кандидат
політичних наук, ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України»

ЧАСТИНА II

Закінчення виборчих кампаній у РФ та США передбачало поступове зменшення напруженості у двосторонніх відносинах і можливість пошуку взаємоприйнятних варіантів розвитку подій у різних регіональних контекстах, а також у сфері безпеки.

Проте ухвалення Конгресом США наприкінці 2012 р. «Закону Магніцького» і підписання його президентом Б. Обамою у відповідь на систематичні порушення прав людини, а також резонансні законодавчі ініціативи у РФ, спрямовані на «закручування гайок» та боротьбу з опозицією, створили вкрай несприятливий фон для подальшого розвитку відносин. Реакція Кремля виявилася передбачувано жорсткою. Відповіддю на закон і «список Магніцького» стали симетричний «список Гуантанамо» і асиметричний «закон Діми Яковлева», який

заборонив американським громадянам всиновлювати російських сиріт, спричинивши тим самим обурення не лише в Сполучених Штатах, а й у Росії. Після цього обмін дипломатичними ударами між двома країнами було продовжено. Американці вийшли зі складу спільної групи з розвитку громадянського суспільства. А Росія натомість вийшла з угоди зі США про співробітництво у правоохоронній сфері та сфері протидії незаконному обігові наркотиків, а також переглянула програму Нанна-Лугара.

Становище почало виправлятися після обміну посланнями між В. Путіним і Б. Обамою та візиту до Москви у квітні 2013 р. радника американського президента з національної безпеки Томаса Донілона. Головні надії на новий імпульс двосторонніх відносин були пов'язані із запланованим візитом до Росії Б. Обами та його переговорами з В. Путіним.

Summary

In the article peculiarities of US – RF relations after the return of V. Putina to Kremlin and the reelection of B. Obama have been considered. Confrontation between the states as a result of annexation of Crimea by Russia and the beginning of its military aggression in Donbass has been studied.

Keywords: USA, Kremlin, NATO, Ukraine, annexation of Crimea, military aggression.

Однак улітку вибухнув новий «шпигунський» скандал навколо надання Москвою тимчасового приюту колишньому співробітникові Агентства з національної безпеки США Е. Сноудену, який раніше оприлюднив у ЗМІ документи, що засвідчили стеження американських спецслужб за дипломатичними установами, офісами ЄС та ООН, а також прослуховування телефонних розмов лідерів найближчих європейських союзників США, включаючи Ангелу Меркель. Як наслідок, публікація переданих Сноуденом у ЗМІ даних спровокувала гучний скандал як усередині Сполучених Штатів, так і поза їх межами.

Таке рішення Москви викликало нову хвилю обурень в американських

ЗМІ, а в Конгресі заговорили про необхідність посилити підхід до відносин із Москвою. Сенатор-демократ Чарльз Шумер закликав Обаму не тільки не їздити на зустріч із Путіним, а й домагатися перенесення наради «двадцятки» із Санкт-Петербурга в інше місце. Його колега-республіканець Джон Маккейн запропонував покарати Росію, розширивши «список Магніцького» і прийнявши Грузію в НАТО.

Внутрішньополітичний скандал змушував американського президента реагувати швидко і рішуче. Результатом стало рішення про скасування офіційного візиту Б. Обами до Росії.

Однак слід визнати, що справа Сноудена стала лише каталізатором загострення двосторонніх від-

носин. У спеціальній заяві Білого дому про скасування візиту Президента США до Москви констатувалася відсутність прогресу протягом останнього року з таких питань, як протиракетна оборона і контроль над озброєннями, торгово-економічні відносини, проблеми глобальної безпеки, права людини і громадянське суспільство.

Якщо проблеми з ПРО накопичувалися роками, то інші, включаючи права людини у РФ, загострилися після повернення В. Путіна до Кремля і прийняття в Росії низки резонансних законів, у тому числі про мітинги, некомерційні організації, про кримінальне покарання за наклеп, про «чорні списки» інтернет-сайтів і заборону пропаганди гомосексуалізму.

Про це відкрито сказав і сам Б. Обама, влаштувавши за традицією перед відпусткою велику пресконференцію у Білому домі. За його словами, у попередні роки завдяки політиці «перезавантаження» в американсько-російських відносинах було досягнуто значного прогресу. Однак після того, як Путін знову обійняв посаду президента, «у Росії посилюлася антиамерикан-

ська риторика, яка сприяла збереженню деяких старих стереотипів часів холодної війни». Тому, як заявив американський президент, було прийнято рішення «взяти паузу, щоб зрозуміти, куди рухається Росія і що відповідає нашим інтересам».

Таким чином, американською стороною було офіційно проголошено про завершення періоду «перезавантаження» двосторонніх відносин.

Головна причина стрімкого охолодження цих відносин після повернення на посаду Президента РФ В. Путіна полягає в тому, що масові протестні рухи у великих містах Росії впродовж 2011-2012 рр. були сприйняті «новим» російським керівництвом як інспірована Заходом спроба «кольорової революції». Тому у Кремлі зробили висновок про небезпеку подальшого зближення зі США та ЄС. Як наслідок, у 2013 р. було скасовано курс на «європейський вибір Росії», який багаторазово офіційно проголошувався як упродовж 1990-х рр., так і в перший період президентства Путіна. Натомість йому на зміну прийшла офіційна доктрина «євразійства».

Зовні вона передбачала

першочергову інтеграцію Росії в Митному та Євразійському союзи з пострадянськими республіками: насамперед Білоруссю, Казахстаном та Україною, а також іншими країнами, які побажають приєднатися. А замість отримання інвестицій і передових технологій Заходу (на які була розрахована концепція «партнерства заради модернізації» президента Д. Медведева) було взято курс на реіндустріалізацію економіки на базі оборонно-промислового комплексу, який отримав фінансування в розмірі 23 трлн рублів до 2020 року. Цей поворот супроводжувався нечуваною з часів холодної війни інформаційною кампанією, яка мала переконати громадян Росії в реальній військовій загрозі з боку Заходу.

Саме на тлі такої кардинальної зміни курсу Кремля намір Києва підписати з ЄС угоду про асоціацію та створення зони вільної торгівлі у листопаді 2013 р. був сприйнятий Москвою як серйозна загроза її «євразійським» інтересам. І вже влітку 2013 р. на додаток до традиційного газового шантажу РФ оголосила повномасштабну економічну війну Україні, забороняючи імпорт багатьох українських товарів. Це робилися з метою змусити Україну переглянути свої плани і відмовитися від підписання асоціації з ЄС.

На превеликий жаль, Кремль, у кінцевому рахунку, досяг своєї мети. Про те, що підписання угоди з ЄС у Вільнюсі не відбудеться, стало зрозуміло напередодні вирішального засідання Верховної Ради України в Києві, наміченого на 21 листопада. Напередодні

«чорного четверга» український прем'єр М. Азаров на саміті СНД у Санкт-Петербурзі повідомив на брифінгу, що торгівля України з Росією у 2013 р. скоротилася на чверть, що в Україні продукція машинобудування в кооперації з країнами СНД становить 60-70% і що за 10 місяців 2013 р. Україна має мінус 0,6% у своєму ВВП. Потім, пояснюючи депутатам Верховної Ради України причини перебігу подій, прем'єр послався на позицію МВФ, викладену в листі від 20 листопада, що стало останньою краплею у прийнятті рішення. За оцінкою Азарова, умови отримання кредиту Міжнародного валютного фонду виявилися непосильними для економіки України, тому на перший план і вийшло «відновлення відносин із Росією».

Президент Янукович під час візиту до Австрії назвав відмову від підписання угоди тактичним відступом під натиском Росії.

Після брутального розгону «Беркутом» студентського Євромайдану, починаючи з 1 грудня 2013 р., у Києві розпочалась Революція гідності, яка закінчилася розстрілом мирних протестувальників та втечею до Росії Януковича.

Зміна влади в Україні викликала обурення в Кремлі, яка, на думку російської сторони, стала наслідком «антиконституційного перевороту, спровокованого, профінансованого і підтриманого США та їхніми союзниками»[1].

Тому після перемоги Майдану і втечі Януковича Кремль вирішив перейти в контрнаступ та дати бій США на українській території, анексувавши Крим та розв'язавши проти України

«гібридну війну».

Невідомі озброєні люди без знаків розрізнення 27 лютого захопили й блокували Верховну Раду Криму та інші адміністративні будівлі, аеропорти у Сімферополі та Севастополі, установи зв'язку, ЗМІ. На їхню вимогу до Парламенту Криму прийшла частина депутатів, які проголосували за проведення референдуму про розширення автономії Криму 25 травня 2014 р., у день президентських виборів в Україні. Невдовзі було двічі змінено дату референдуму: перенесено спершу на 30 березня, а потім — на 16 березня. Також було змінено формулювання питання — замість розширення автономії йшлося про приєднання до складу Росії.

Зауважимо, що оскільки Україна є унітарною державою, то згідно з конституцією питання про відокремлення регіону можна вирішувати лише на національному референдумі. З огляду на це, ще до проведення «референдуму» лідери США, країн ЄС, та багатьох інших визнали його незаконним, а його результати — недійсними.

У відповідь на агресивні дії Кремля в Криму 6 березня 2014 р. було прийнято перший пакет санкцій Заходу, який містив призупинення переговорного процесу ЄС і РФ про пом'якшення візового режиму та нової угоди про партнерство. Крім того, під санкції підпадала група можновладців. Також було призупинено процес підготовки до майбутнього саміту G8, у якому мала брати участь Росія.

Утім це не завадило Кремлю знехтувати Будапештським меморандумом 1994 р. і Договором про

дружбу між Росією та Україною 1997 р., які гарантували нашій державі невтручання у її внутрішні справи, визнання і непопушність її кордонів та провести псевдореферендум про входження Криму до складу РФ.

Розпущена постановою ВР України Верховна Рада АРК 17 березня проголосила Крим незалежною державою, а вже наступного дня його самозвані представники підписали з Путіним договір про включення автономії до складу Росії.

Слід визнати, що Сполучені Штати та їхні європейські союзники виявилися неготовими адекватно оцінити рішучість Кремля і піти на відкриту конфронтацію з ним через події в Україні та серйозні наслідки, які ситуація в Україні несе як для європейської, так і для глобальної безпеки в цілому. У результаті Захід не спромігся одразу надати адекватну відповідь російській агресії.

Перевагу було надано намаганням вирішити конфлікт дипломатичним шляхом, а також економічним тиском на Москву за допомогою введення санкцій проти окремих високопосадовців і бізнесменів, наближених до Путіна.

Після анексії Криму протести, підтримувані з Росії, охопили східні області України. Його учасники виступали здебільшого за відокремлення півдня і сходу України та приєднання цих регіонів до Росії, проведення референдуму щодо федерального устрою України, надання російській мові статусу другої державної та проти нової української влади. У кількох містах були захоплені і стали утримуватися адміністративні будівлі, серед

яких обласна держадміністрація і обласна рада, міськради, відділи управління міліції, СБУ, прокуратури.

У такий спосіб Кремль намагався нав'язати Києву свій руйнівний для української державності план «мирного» врегулювання ситуації на Донбасі та залучити до його реалізації західні держави. Цей план був оприлюднений Міністром закордонних справ РФ С. Лавровим ще 5 березня під час переговорів із державним секретарем США Джоном Керрі. Основні вимоги Москви до України були такими: невідання України Угоди про асоціацію з ЄС; відмова від вступу до НАТО; перенесення дати президентських виборів з 25 травня 2014 р. на пізніший термін; розроблення нової української конституції; федералізація України; надання російській мові статусу другої державної.

Оскільки план Лаврова було відкинуто як новою українською владою, так і країнами Заходу, Москва з тактичних міркувань перестала наполягати на його негайній і повномасштабній імплементації.

Однак Кремль не відмовився від нього, зосередившись на створенні в Донецькій та Луганській областях зони замороженого, а радше жевріючого конфлікту на кшталт Придністров'я з метою дестабілізації ситуації в Україні та блокування її євроінтеграційного та євроатлантичного курсу.

Погодившись на переговори, які відбулися 17 квітня 2014 р. в Женеві у форматі Україна – США – ЄС – РФ, Москва розпочала дипломатичну гру, мета

якої полягала не в пошукові прийнятних для всіх сторін шляхів врегулювання, а в запереченні своєї участі в агресії, маскуванні силового нав'язування Україні згубних для її державності умов деескалації конфлікту, руйнації єдності політики західних держав у питанні запровадження і розширення санкцій, введення в оману світової спільноти щодо природи та причин ситуації, породженої російською агресією.

Паралельно Кремль перейшов до подальшої ескалації конфлікту, коли контрольовані, керовані й фінансовані російськими спецслужбами озброєні групи проголосили створення «Донецької народної республіки» (7 квітня 2014-го) та «Луганської народної республіки» (27 квітня 2014-го).

У відповідь на це 28 квітня США ввели додаткові санкції проти семи депутатів Держдуми Росії і заморозили активи 17 компаній, наближених до Президента РФ. Крім того США заборонили постачання високотехнологічних товарів, які Росія може застосувати у військових цілях.

Напередодні позачергових президентських виборів в Україні, на яких вже у першому турі перемогли здобув П. Порошенко, самозвані лідери «ДНР» та «ЛНР» (серед яких було багато російських громадян) у неконституційний спосіб провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. Кремль висловив «повагу» до вибору населення цих територій, однак під тиском запровадження додаткових санкцій не наважився визнати їх легітимними.

Слід зазначити, що вій-

ськова агресія Москви в Україні створила для Вашингтона небезпечний прецедент, оскільки поставила під сумнів його здатність як лідера і гаранта міжнародної безпеки запобігти або змусити відмовитися від грубого порушення «регіональною державою» встановлених правил гри на міжнародній арені. Адже якщо США не в змозі стримати державу, що претендує на регіональну гегемонію від зазіхань на суверенітет однієї з найбільших держав Європи і важливого для них стратегічного партнера, то постає питання про те, чи можуть вони гарантувати безпеку своїм союзникам по НАТО в Європі і чи не поводитимуться подібним чином інші країни-конкуренти за регіональне та глобальне лідерство? Насамперед це стосується Китаю, який якраз претендує на регіональну гегемонію, веде територіальні суперечки з більшістю країн Східної та Південно-Східної Азії та при цьому має потенціал ядерного стримування і перебуває зі Сполученими Штатами в ситуації економічної взаємозалежності. Це був виклик засадам лідерства США в сучасній міжнародній системі — їх

глобальній системі союзів.

Від початку російської агресії проти України США зіткнулися з необхідністю переконати своїх союзників, що американські гарантії безпеки є надійними і Америка не допустить повторення українського сценарію щодо інших країн. Причому не меншою мірою аніж союзників Вашингтона по НАТО це турбувало його азіатських партнерів. Вони моментально розцінили дії Росії як можливий зразок для поведінки Китаю в Східній і особливо Південно-Східній Азії. Однією з перших відреагувала Японія, скасувавши 1 липня 2014 р. піврічкову заборону на використання збройних сил за межами країни. В опублікованій 5 серпня 2014 р. «Білій книзі» Міністерства оборони Японії відкритим текстом сказано, що приводом стали дії Росії в Криму.

Важливо підкреслити, що російсько-американська конфронтація сама по собі не змінює розподіл сил у світі. Головним суперником США за глобальне лідерство й надалі залишається Китай, а головним зовнішньополітичним і зовнішньоекономічним пріоритетом — АТР. І саме

пріоритетність Азії змушує Сполучені Штати ставитися до ризику повторення там українського сценарію навіть уважніше, ніж до реагування на нього в Європі. Запобігання більш агресивній політиці Пекіна в АТР для Вашингтона є не менш значущим, аніж «покарання» Москви і «видавлення» її з України.

Азійське турне Б. Обами у квітні 2014 р. (Японія, Південна Корея, Філіппіни і Малайзія) мало на меті переконати американських союзників у тому, що Вашингтон не допустить повторення українського сценарію в АТР. Напередодні приїзду до Японії Обама заявив, що американсько-японський договір про співпрацю і безпеку, відповідно до якого США несуть відповідальність за оборону свого союзника, поширюється і на спірні острови Сенкаку. Тобто спроба КНР оскаржити території військовим шляхом може призвести до силового втручання Вашингтона. Головним же результатом турне стало підписання нової угоди з Філіппінами про «розширену оборонну співпрацю», відповідно до якої США вперше з 1991 р. отримали право тимчасово розміщувати на території цієї країни свої збройні сили. Показово, що про розширення військової присутності в Південно-Східній Азії американці оголосили на чотири місяці раніше, ніж про аналогічне рішення щодо Європи, прийняте лише на початку вересня на саміті НАТО в Уельсі.

Програмний виступ Барака Обами у Вест-Пойнті 28 травня 2014 р. став анонсом нової зовнішньополітичної стратегії

США на весь термін перебування нинішнього президента в Білому домі. У ньому американський президент охарактеризував Китай як опонента, що становить небезпеку для американських союзників і міжнародного порядку. Військове посилення КНР та її демарш щодо спірних територій згадувалися в ув'язці з діями Росії щодо України. Чітким свідченням стримування стали слова Обами про те, що «регіональна агресія... будь то в південній Україні або в Південно-Китайському морі, або в будь-якому іншому місці світу, — справить зрештою вплив на наших союзників і може призвести до нашого військового втручання [2].

Звертаючись до теми російської агресії в Україні, Б. Обама кілька разів підкреслював, що «мобілізація світової громадської думки та світових інституцій стала противагою російській пропаганді, російським військам на кордоні і збройним ополченням», що «завдяки лідерству США світ негайно засудив дії Росії, а «Європа і «G-7» приєдналися до нас у застосуванні санкцій» [2].

Проте санкції не змусили Кремль змінити свою позицію щодо підтримки сепаратистів зброєю та військовою технікою, відвести свої війська від українського кордону, не говорячи вже про повернення Криму.

Поступово основна увага Сполучених Штатів стала зміщуватися на інші проблеми. Насамперед це стосувалося повномасштабного наступу терористичної організації «ІДІЛ» в Іраку та Сирії. Наприкінці червня терористи оголосили про створення власної ква-

зідержави («Халіфату»), що тягнеться від міста Алеппо, на півночі Сирії до провінції Діяла, що на сході Іраку. Тим самим під питання було поставлено швидкий відхід США з Іраку у 2011 році.

Трагедія з малайзійським літаком рейсу МН 17 змусила США та ЄС суттєво посилити активність у протидії тероризму на сході України і перенесла російсько-український конфлікт на глобальний рівень. Наприкінці липня Сполучені Штати разом із ЄС ввели третій етап обмежених санкцій, головною мішенню яких стали переважно високопоставлені особи, тісно пов'язані з російським урядом, деякі великі банки з державною участю, енергетичні компанії та оборонні підприємства. Прозвучала також загроза ще більш жорстких санкцій проти цілих галузей російської економіки.

Однак навіть більш жорсткі санкції США та ЄС не завадили масовому вторгненню на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних сил РФ 27 серпня 2014 р., щоб допомогти сепаратистам уникнути остаточної поразки.

18 вересня відбувся візит Президента України П. Порошенка до Сполучених Штатів. Після переговорів президентів двох країн у Білому домі Б. Обама вкотре засудив російську агресію і пообіцяв мобілізувати світову спільноту для пошуку дипломатичного вирішення конфлікту України з РФ. Втім знову відмовив у наданні нашої країні військової допомоги.

Менш ніж через тиждень потому, у своєму виступі на 69-й сесії Генеральної

Асамблеї ООН Б. Обама поставив Росію на друге місце (між лихоманкою Ебола та «Ісламською державою») у числі головних загроз глобальній безпеці, зазначивши, що «Російська агресія в Європі змушує згадати дні, коли могутні держави розтоптували малі країни, рухомі жаданням захоплення нових територій» [3].

А 3 жовтня 2014 р. США виключили Росію зі списку країн, що розвиваються, і з Генеральної системи торгових преференцій. З цього моменту російські товари, імпортовані в США, оподатковуються у загально-встановленому порядку [4].

Із точки зору впливу на американську зовнішню політику в цілому та на відношення США до російської агресії в Україні велике значення мали чергові проміжні вибори до конгресу, що відбулися 4 листопада. Республіканці виступають послідовними критиками політичного курсу Б. Обами в цьому питанні, вважаючи недостатніми запроваджені санкції та наголошуючи на необхідності надання військової допомоги нашої країні.

У Палаті представників республіканці отримали 242 місця з 435 і зміцнили свої позиції. Однак основна битва була пов'язана з розподілом місць у Сенаті,

який досі знаходився під контролем демократів. Проте й тут республіканцям вдалося змінити співвідношення сил на свою користь і фактично взяти Сенат під контроль.

Як наслідок, уже 4 грудня Палата представників Конгресу США більшістю в 411 проти 10 ухвалила резолюцію, яка закликає Президента США Б. Обаму надати українському урядові необхідне озброєння для захисту суверенітету та територіальної цілісності держави та засуджує найжорсткішим чином дії РФ під керівництвом президента В. Путіна, який веде політику агресії проти сусідніх країн, спрямовану на політичне та економічне домінування.

Поступово все більше американських експертів при оцінці сучасної конфронтації американсько-російських відносин порівнюють їх з епохою «холодної війни» або навіть стверджують, що нова «холодна війна» вже розпочалася [5]. На думку політолога П. Сондерса, головна проблема полягає в тому, що за часів попередньої «холодної війни» в 1970-1980 рр. існували певні правила гри, і кожна зі сторін була змушена (самою логікою біполярного протистояння і небезпекою взаємного знищення) прийняти їх, усвідомлюючи межі дозво-

леного в поведінці на міжнародній арені. Натомість тепер, коли «однополярний світ явно піддається ерозії, а контури поліценричного світопорядку ще тільки починають проглядатися на світовому політичному горизонті, основним акторам доводиться діяти методом проб і помилок, спираючись на власні (далеко не завжди адекватні) уявлення про мотиви і цілі іншої сторони. Тому якщо США і Росія вступають в нову «холодну війну», відбудеться повернення не до 1985, а до 1946 року. Це потягне за собою низку криз у процесі встановлення нових правил гри» [6].

Отже, на кінець 2014 р. РФ і Сполучені Штати практично позбавили один одного можливості припинити конфронтацію і спробувати знову налагодити взаємовідносини. Єдиним способом виходу із ситуації, що склалася, обидві держави розглядають капітуляцію і нав'язування протилежній стороні власних правил гри.

Сполучені Штати роблять ставку на економічні санкції проти РФ, а також неформальні кроки з ізоляції Росії на міжнародній арені, плюс зусилля, спрямовані на пониження світових цін на енергоносії — найважливішої частини надходжень до російського бюджету. Потрібно констатувати, що тут Сполучені Штати досягли останнім часом значних успіхів, серйозно послабивши економіку Росії, про що свідчить різка девальвація рубля, яка й досі триває. 2015-й для російської економіки буде роком великих потрясінь, уряд РФ муситиме спустошити Резервний фонд і Фонд національного

добробуту або піти на секвестр бюджету. Крім того, як засвідчив останній саміт «Великої двадцятки», В. Путін опинився в цілковитій ізоляції з боку лідерів провідних країн світу.

На кону стоїть основа основ лідерства США в сучасній міжнародній системі — їхня глобальна система союзів у Європі та Азії.

Для Москви ставки є ще вищими. На думку одного з найбільш наближених до Кремля політолога С. Караганова, «програти в цій конфронтації означає зазнати реальної — на десятиріччя — поразки. Будуть підірвані надії більшості еліти на відродження Росії як великої держави і потужного, самостійного центру світової економіки та політики. І, можливо, головне для сьогодишньої Москви — якісно ослабне легітимність і підтримка правлячого режиму, що базується все більше не на успіхах у економічній сфері, а на відродженні почуття національної гордості та властивій більшості росіян вірі, що «ми живемо у великій державі» [7].

Список використаної літератури:

1. Россия считает, что США «затянули» в Украине войну против «законных интересов» РФ [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.](http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/11/28/7045794/?attempt=1)

[pravda.com.ua/rus/news/2014/11/28/7045794/?attempt=1](http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/11/28/7045794/?attempt=1).

2. Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony. May 28, 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-west-point-academy-commencement-ceremony>.

3. Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>.

4. США официально лишили Россию торговых льгот 04.10.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.novayagazeta.ru/news/1687804.html>.

5. Friedman G. Ukraine and the “Little Cold War” [Електронний ресурс] / G. Friedman – Режим доступу: <http://www.stratfor.com/weekly/ukraine-and-little-cold-war>.

6. Saunders P. Seven Ways a New Cold War with Russia Will Be Different [Електронний ресурс] / Saunders P. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/feature/seven-ways-new-cold-war-russia-will-be-different-10439>.

7. Караганов С. Россия – США: долгое противостояние? Что обещает конфликт вокруг Украины [Електронний ресурс] / С. Караганов – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/number/Rossiya--SShA-dolgoe-protivostoyanie-16923>.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості відносин поміж Сполученими Штатами та РФ після повернення до Кремля В. Путіна та переобрання Б. Обами. Досліджується конфронтація американсько-російських відносин внаслідок анексії Росією Криму та початку збройної агресії на Донбасі.

Ключові слова: США, Кремль, НАТО, Україна, анексія Криму, збройна агресія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности отношений между Соединенными Штатами и РФ после возвращения в Кремль В. Путина и переизбрания Б. Обамы. Исследуется конфронтация американско-российских отношений как результат аннексии Крыма Россией и начала вооруженной агрессии на Донбассе.

Ключевые слова: США, Кремль, НАТО, Украина, аннексия Крыма, вооруженная агрессия.

Я хочу поздравить
всех моих украинских
друзей, доблестный
украинский Народ с
поступающим 2015м
годом и пожелать им
здоровья, чтобы они
успешно и победно
все беды и успешно
справились со всеми
трудностями

Уважение и благодарен-
ствие На братских
украинских Народ!

Янукович
16.11.2014

«Президент проти нації – 2010–2013»

3. Інтеграція без інтеграції?

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук,
головний науковий
співробітник відділу теорії та
методології всесвітньої історії
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України»

Закінчення.

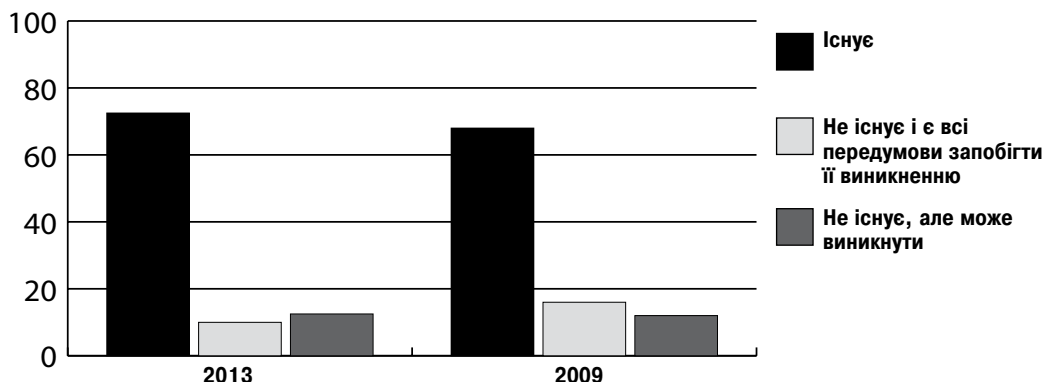
Початок дослідження
див. у №10-11, 2014 р.

Щоб запобігти реалізації загроз або зменшити їхні наслідки, у країні теоретично є три шляхи – опора виключно на власні сили (нереальна, оскільки навіть Сполучені Штати потребують союзників), наявність надійних партнерів¹ та інтеграція до міжнародних структур. Звичайно, у житті спостерігається та чи інша комбінація всіх трьох факторів стабілізації міжнародного становища та економічного поступу держави. Надзвичайна вразливість нашої країни вимагала особливих зусиль для подолання численних загроз еконо-

1 Про їхню якість за часів президента В. Януковича йшлося в попередньому матеріалі «Президент проти нації». – ЗС. – 2014. – № 11

Рис. 1

Оцінка загрози руйнування системи суспільних цінностей в Україні [1]

1. Цей аналіз базується на результатах двох опитувань експертів – у грудні 2013 р. та у грудні 2009 р. за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади й державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці неурядових організацій, журналісти), які представляють основні регіони України – Центр (в основному Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження О. Потехін. В опитуванні брали участь 40 експертів на початку грудня 2013 р. (після призупинення укладання Угоди про асоціацію з ЄС і до укладання угод з Росією щодо кредиту та «здешевлення» ціни на газ). Збір та обробка анкет – Н.Пархоменко, експерт Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України. Для порівняння залучено результати опитування, проведеного в грудні 2009 р. – 43 експерти. Автор графіків тут і далі – В. Лебідь.

міці². Успішна інтеграція потребувала припинення в Україні дії таких негативних чинників, як руйнування системи суспільних цінностей (рис. 1), майнове розширення населення, що сягало конфліктогенного рівня (рис. 2), у цілому – подальшого погіршення її міжнародного іміджу (рис. 3). Далеко не другорядну роль перешкоди інтеграції відігравала критична залежність стратегічно важливих 2 Див.: Там само. – рис. 4. – Оцінка загрози для України позбавлення (або значного ускладнення) доступу до ресурсів (насамперед, енергоресурсів); рис. 5. – Оцінка загрози доступу до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції; рис. 11. – Оцінка загрози для України економічного занепаду.

підприємств і цілих життєво важливих галузей від іноземного капіталу – російського та компрадорсько-олігархічного, заведеного з офшорних прихистків (рис. 4). Національним інтересам України суперечив курс на інтеграцію у створений та керований Московою Євразійський економічний союз (ЄвразЕС), який означав консервацію авторитарної політико-економічної моделі транзитивного типу без перспектив модернізації (рис. 5).

Про ситуацію в країні у 2009 р., напередодні приходу до влади В. Януковича, фахівці з ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка писали, що «...ілюзія безпеки, створена численними домовленостя-

ми, меморандумами і гарантіями, сьогодні для України значною мірою розвіяна. Наслідок цього – повномасштабна зовнішньополітична криза. Її визначальними рисами є зростання невизначеності та ціни будь-яких питань, а також скорочення часу на ухвалення рішень»³.

Янукович завжди був схильний визначитися, насамперед, із «ціною питання» для себе особисто і, не вагаючись, вдався до зради національних інтерес-

3 М.Г. Капітоненко, В.Ю. Константинов, В.А. Манжол Зовнішньополітичні дилеми України / Зовнішня політика України-2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2010. – С.35.

сів, зафіксованої Харківськими угодами. Однак не так сталося, як гадалося. Практично водночас із Харківською зрадою – з 1 січня 2010 р. почав діяти Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану, на базі якого згодом були створені Єдиний економічний простір (ЄСП) та ЄврАзЕС – інтеграційний проект, запропонований Росією на противагу ЄС. Без участі України цей проект реінтеграції пострадянських країн, а в кінцевому рахунку – відродження радянської імперії як СРСР-2, був беззмисовним, приреченим на ганебну смерть. Відмова В. Януковича одразу приєднатися до Митного союзу, а потім – до «вищих» ступенів інтеграційних об'єднань, аж ніяк не була похідною від якихось «державницьких» міркувань. Чотири роки тривала торгівля – як найдорожче продати українську державність, отримати з цього найбільший особистий зиск і не втратити прямої ренти від грабунку цілої країни, яку сім'я планувала утримувати у приватній власності завжди (вибори 2015 р. мали бути фальшовані за випробуваними російськими зразками). Отже, офіційний Київ чекав, однак не дочекався від Москви економічних преференцій, у першу чергу, низької ціни на енергоносії, дешевих кредитів, інвестицій, спільних проектів і полегшеного доступу до російського ринку. Проте у росіян були зовсім інші плани щодо України під «соціально близьким» Януковичем.

Недалекоглядні інтегратори «руського міру» хотіли все й одразу задарма і розраховували, що кінець кінцем, щоб залишитися при владі й після виборів 2015 р., Янукович на це погодиться.

Рис. 2

Оцінка загрози для України конфліктогенного рівня майнового розшарування населення України

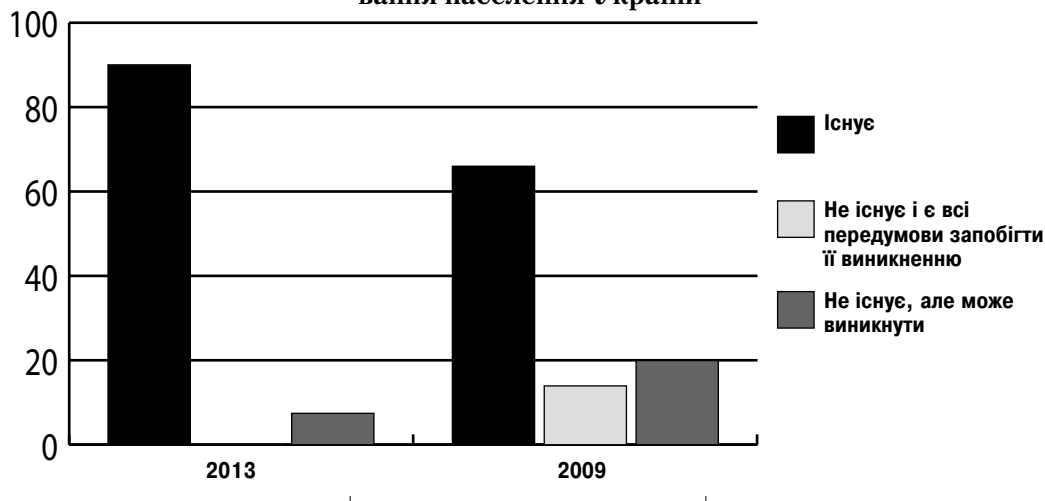

Рис. 3

Оцінка загрози для України погіршення її міжнародного іміджу

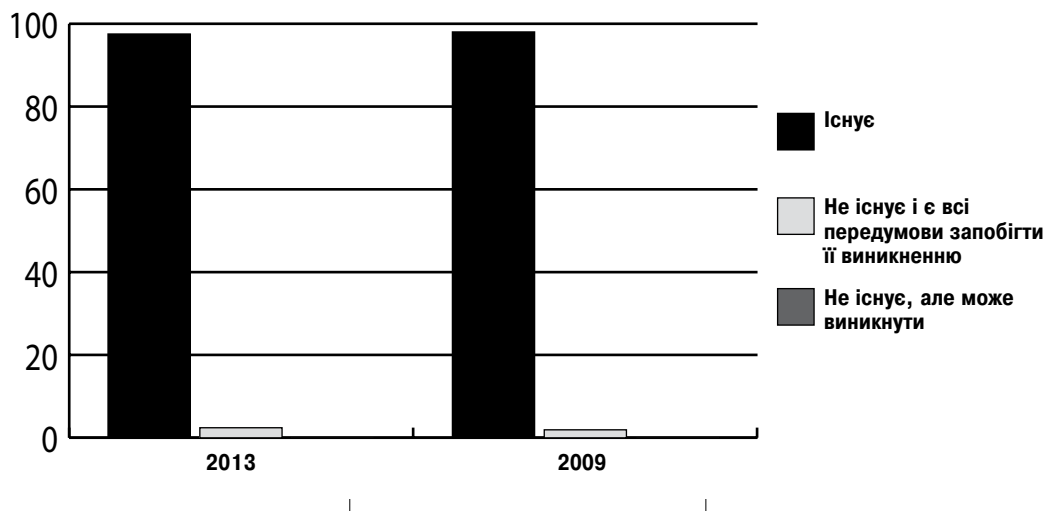

Рис. 4

Оцінка загрози для України критичної залежності стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу

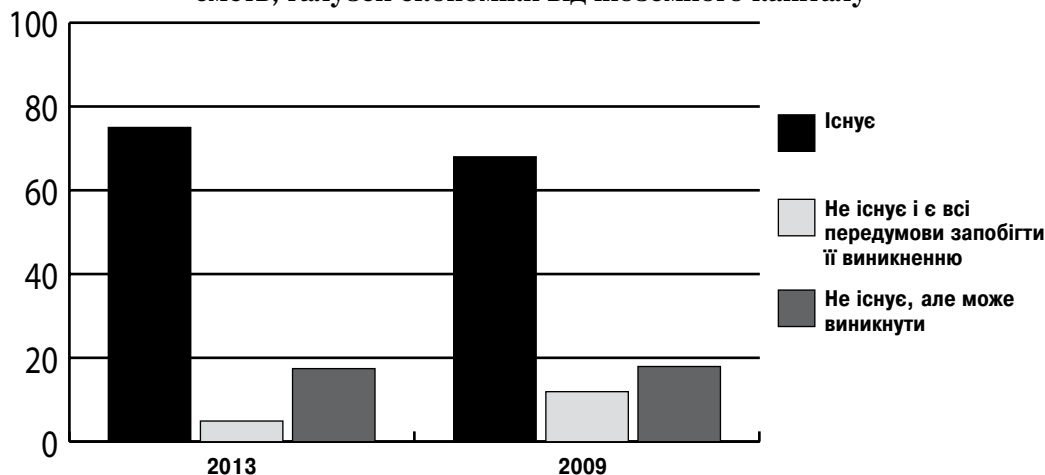

Рис. 5

Оцінка відповідності національним інтересам України вступу до Єдиного економічного простору (ЄврАзЕС) разом з РФ, Казахстаном та Білоруссю

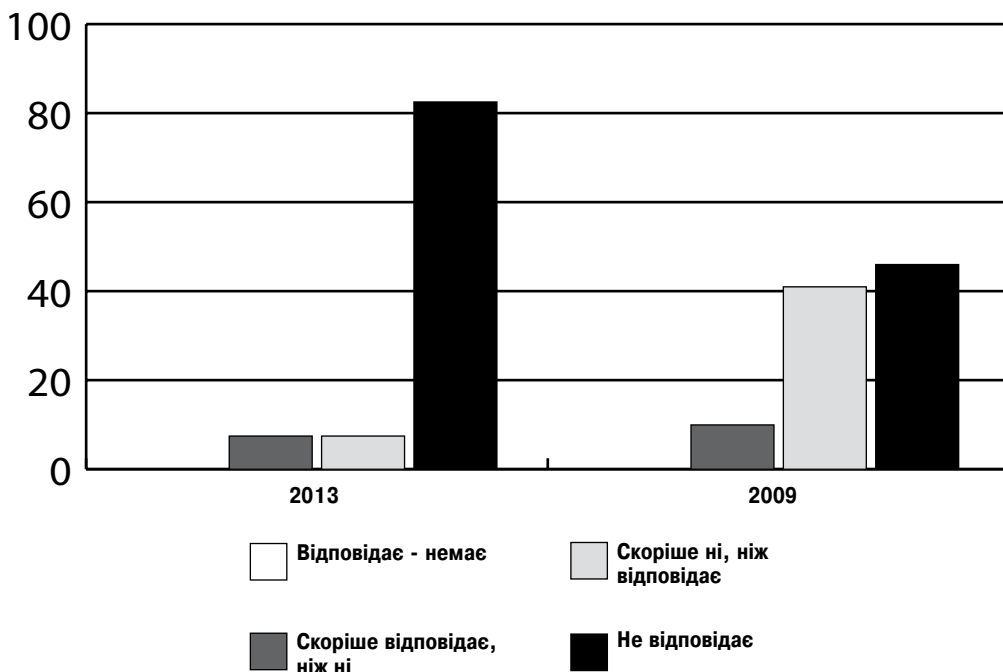
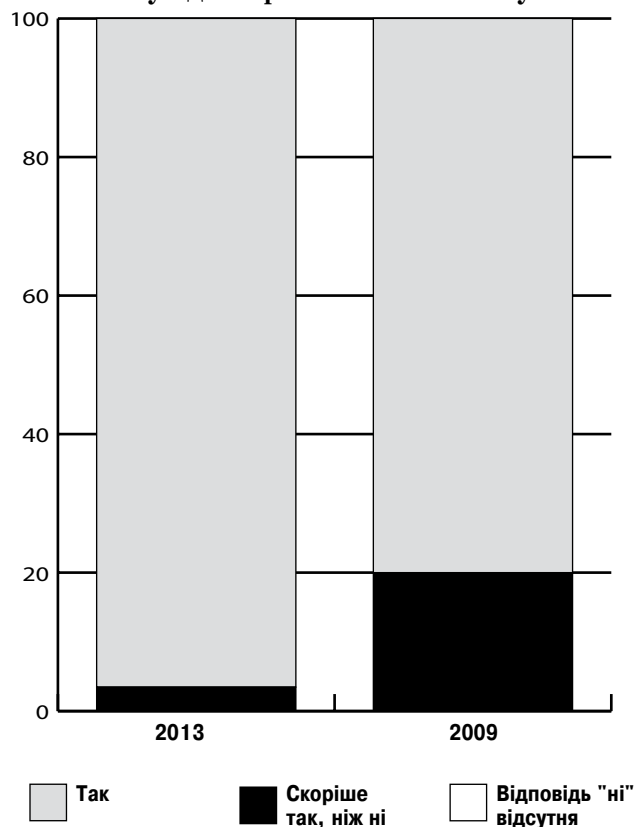

Рис. 6

Чи відповідає національним інтересам України вступ до Європейського Союзу?

Так і сталося, коли, не отримавши від Брюсселя хабара у 200 млрд. євро, Янукович погодився на «скромні» 15 млрд. дол. від Москви. Однак, план остаточної сателітизації України було зруйновано Революцією гідності, спричиненою, як відомо, саме відмовою президентської кліки від іншого – європейського напрямку інтеграції (рис. 6).

Прагнення Януковича «наблизитися до Європи» завжди віддавало фейком. І справа не лише в його особі провінційного бовдура, кримінального пахана, який, щоб затвердитися «на районі», визначив знищення Ю. Тимошенко у якості політичного надзавдання свого президентства і постійно намагався «розводити» європейських «лохів».

Тільки надзвичайно далеко від реальності «прагматика» могли затуляти очі на реалії на Банковій. Донбас в особі Януковича та його пацанів роками «гнав

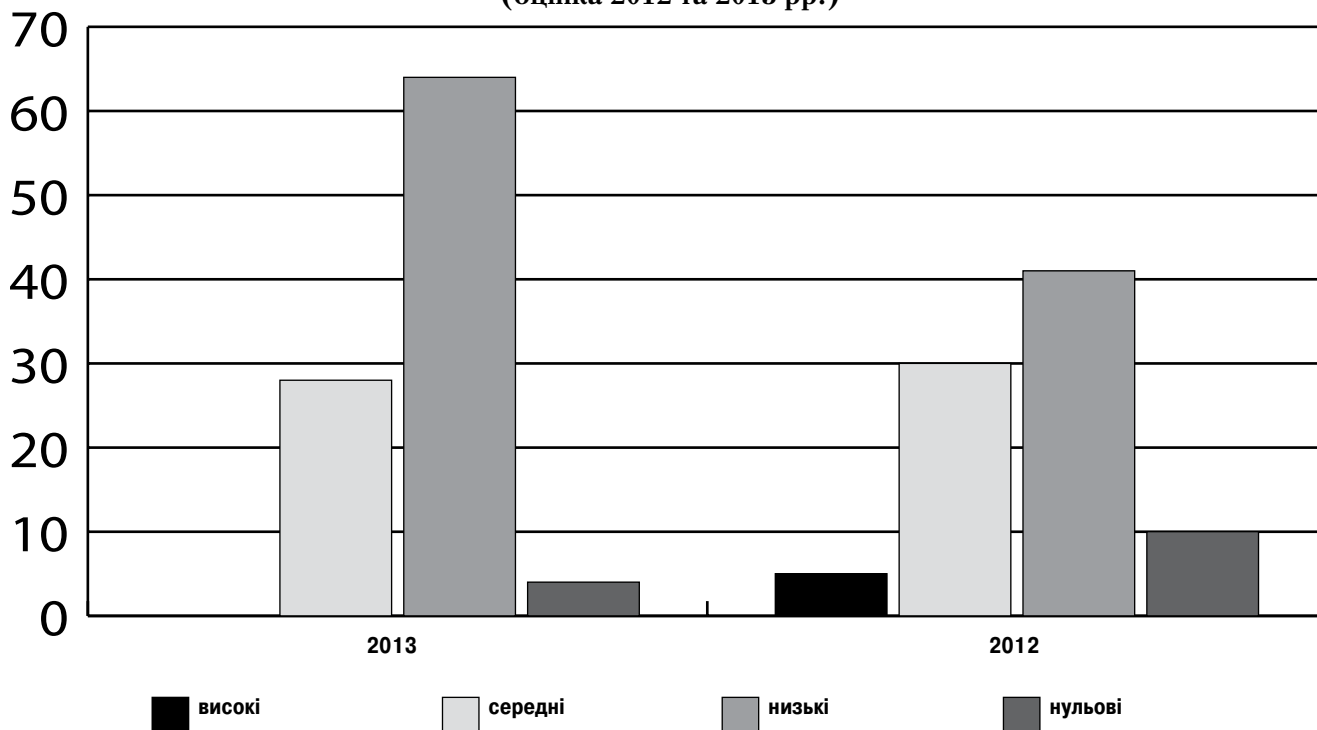
порожнюк» у Європу, європейських цілей і цінностей у них і близько не було. Неважко ошукати того, хто сам бажає бути ошуканим. Європейська інтеграція була «несумісною з життям» Януковича. Утім, Брюссель підтримував діалог, хоча, слід визнати, дещо погіршив його тональність, наголошуючи на проблемі політв'язнів. Вітчизняні експерти краще бачили дійсний стан діалогу Києва з Брюсселем за Януковича, коли невисоко оцінювали шанси на підписання і ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС (рис. 7). Якісний стан відносин України з Євросоюзом погіршувався (рис. 8), попри те, що вже у 2012 р. українській дипломатії вдалося остаточно узгодити й парафувати текст Угоди про асоціацію, спочатку політичну складову (30 березня), а потім і Угоду про всеосяжну зону вільної торгівлі (19 липня).

Робота над цими документами тривала понад п'ять років. «Цей документ, — писали ми тоді, — міцно цементує проєвропейський вектор розвитку держави, прив'язує зовнішню політику України до зовнішньої політики ЄС, створює додатковий «захист від дурня», який з метою самозбереження може втягнути Україну до путінських проєктів на кшталт Євразійського союзу»⁴. До втягування в путінські проєкти справа не дійшла, але для самозбереження «дурень» пішов на зрив Угоди про асоціацію в листопаді 2013 р. у Вільнюсі. Серед перешкод, що на той

⁴ О.В. Потехін, І.Я. Тодоров *Тенденції зовнішньої політики України у 2012 р. / Зовнішня політика України-2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. — К.: ВД «Стилос», 2013. — С. 29.*

Рис. 7

Шанси України на ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС у наступному - 2013 та 2014 році
(оцінка 2012 та 2013 рр.)

момент постали на шляху України до європейської інтеграції (рис. 9), експерти назвали перш за все вплив російського чинника, нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети (на нашу думку, у «лідерів» та нації пріоритети відрізнялися докорінно), небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися, знищувати корупцію та організовану злочинність (які були провідною рисою тих самих «лідерів»). Спад зусиль із реалізації курсу України на Європу, у порівнянні з 2009 р., спостерігався за всіма показниками (рис. 10).

Фіксація позаблокового статусу України, до якої Янукович вдався на угоду Москві вже у 2010 р., перетворила на такий самий фейк, як і просування до Європи, співробітництво та партнерство з НАТО. Звичайно, тільки інтеграція до цього військово-політично-

го союзу, шанс на отримання членства в якому втратив безталанти президент В. Ющенко, була здатна запобігти реалізації загроз суверенітету та територіальній цілісності України⁵. До того ж, за врегулювання Януковича було цілеспрямовано завершено справу руйнації оборонного потенціалу країни, її силових структур⁶.

5 Див. «Президент проти нації». – ЗС. – 2014. – №10. – рис. 9. – Оцінка загрози для України втрати або обмеження державного суверенітету; рис. 10. – Оцінка загрози анексії частини території України іншою державою; рис.13. – Оцінка загрози поширення міжнародних конфліктів на територію України; рис. 14. – Оцінка загрози втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів.

6 Там само. – рис. 8. – Оцінка загрози зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих і потенційних загроз Україні.

Рис. 8

Характеристики якісного стану відносин України з Європейським Союзом

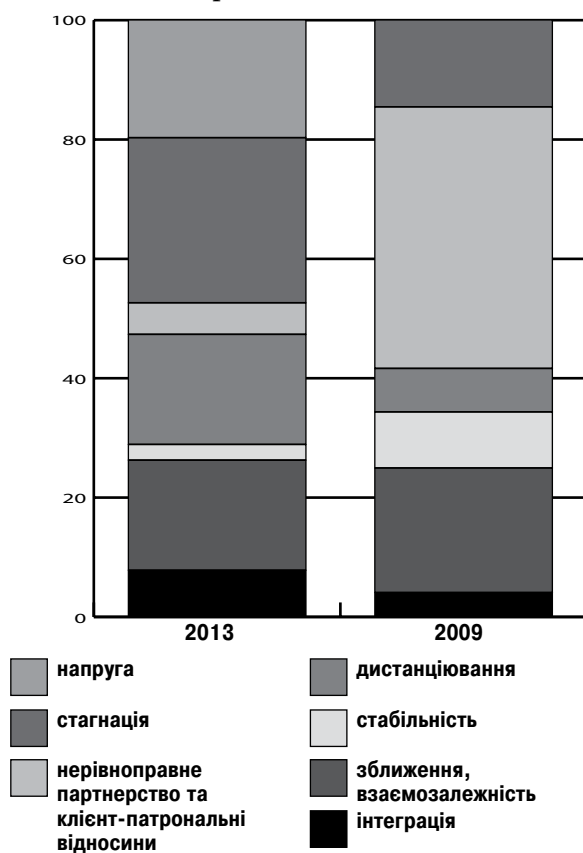

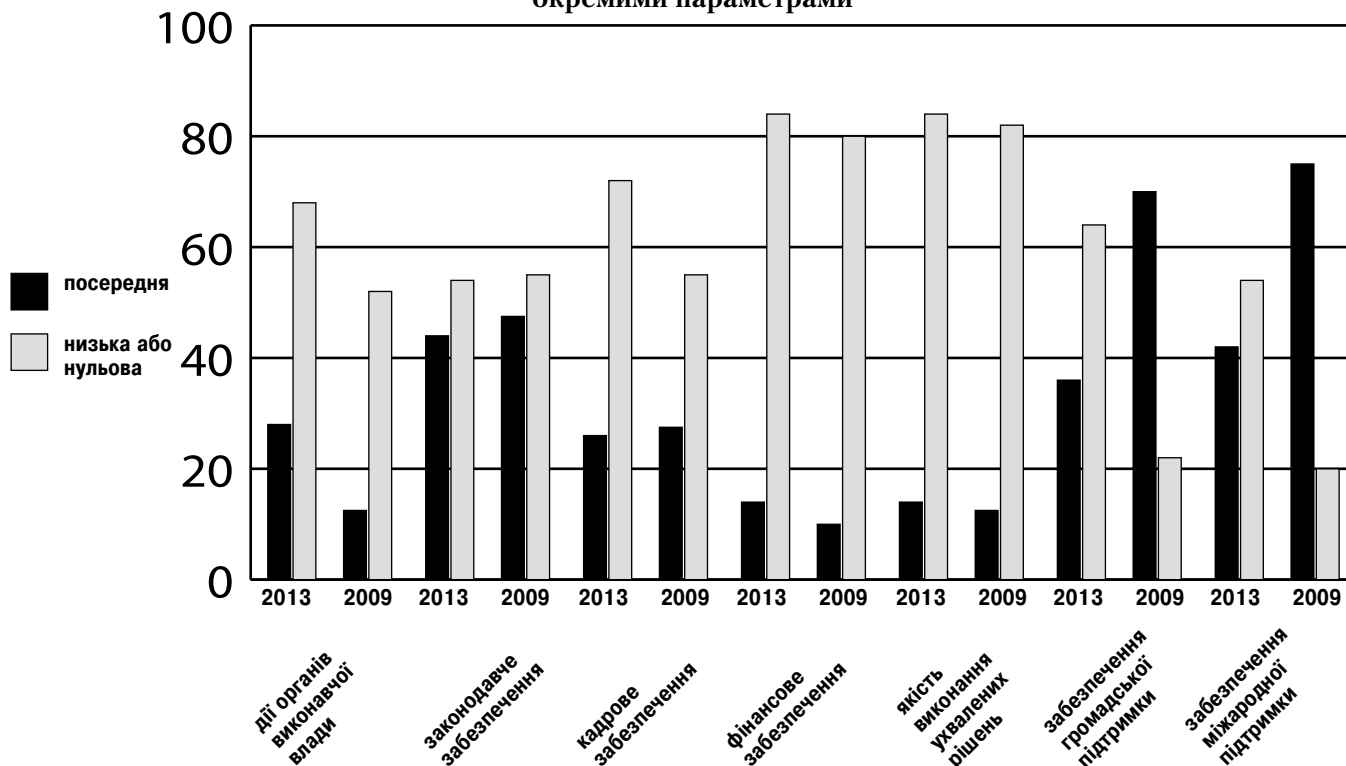
Рис. 9

Тому було б безпідставним очікувати від його кліки дій, спрямованих на ефективне співробітництво з Альянсом, серед яких експерти називали в якості пріоритету отримання Україною додаткових гарантій безпеки (рис. 11). Фахівці добре розуміли природу режиму на Банковій, для нього національна безпека (секретарем РНБО України була призначена лікар-гінеколог, військом і розвідкою керувала агентура Кремля) не вартувала нічого, ішлося лише про особисте зберігання недоторканності тіла «лідера» та членів його угруповання. З цих причин в експертному середовищі панував песимізм щодо здатності Януковича створювати умови для просування до вступу в НАТО – у близькій чи віддаленій перспективі. Відповідно працювали й державні структури, що повинні були забезпечу-

Рис. 10

Характеристики ефективності забезпечення реалізації курсу України на європейську інтеграцію за окремими параметрами

вати партнерство з Альянсом – абияк (рис. 12). Вплив НАТО на перебіг подій в Україні наближався до нульової позначки⁷. Керівництво Альянсу, на відміну від ЄС, тривалий час – аж до грудня 2013 р. практично повністю утримувалося від публічної критики антидемократичних дій Банкової, як і з приводу зриву нею Річних національних програм співробітництва з НАТО.

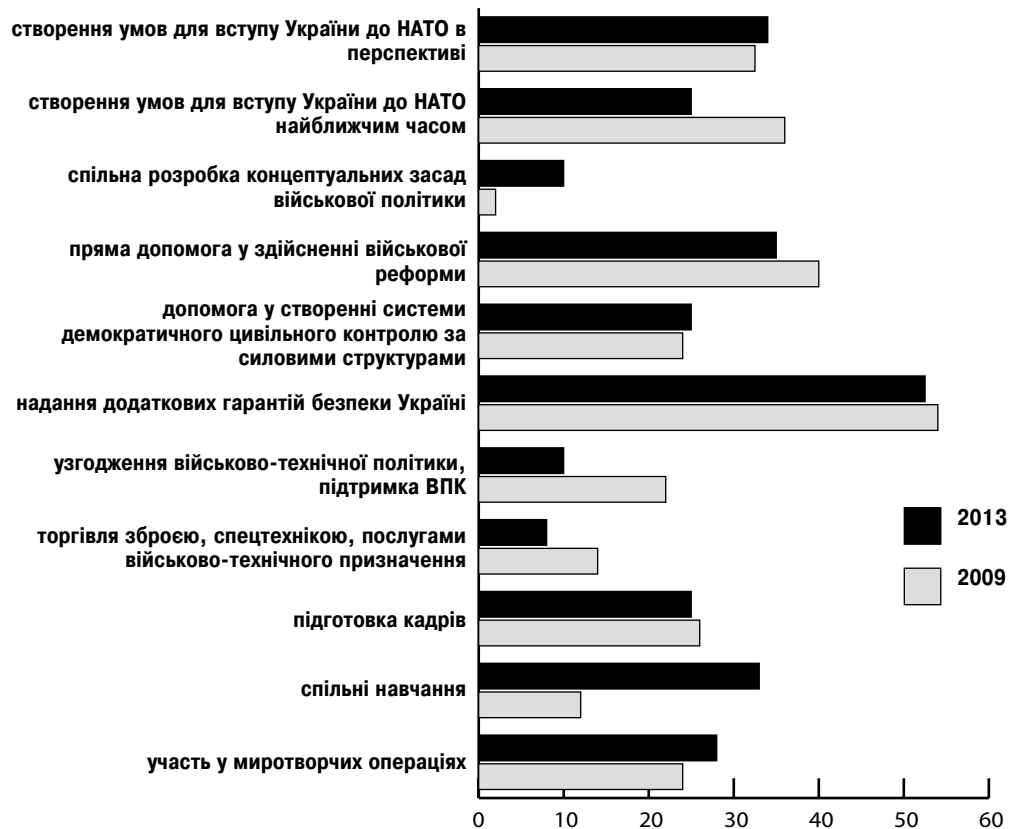
У цілому – і в західному, і у східному напрямку інтеграційна політика В. Януковича так і залишилася набором красивих слів, що виголошувалися відповідно до того, у якому місці це вдавалося робити. Важкі наслідки такої легковажної сконцентрованості на власних інтересах хазяїна Межигір'я довелося повною мірою відчувати українському народові.

⁷ Там само. – рис. 16.

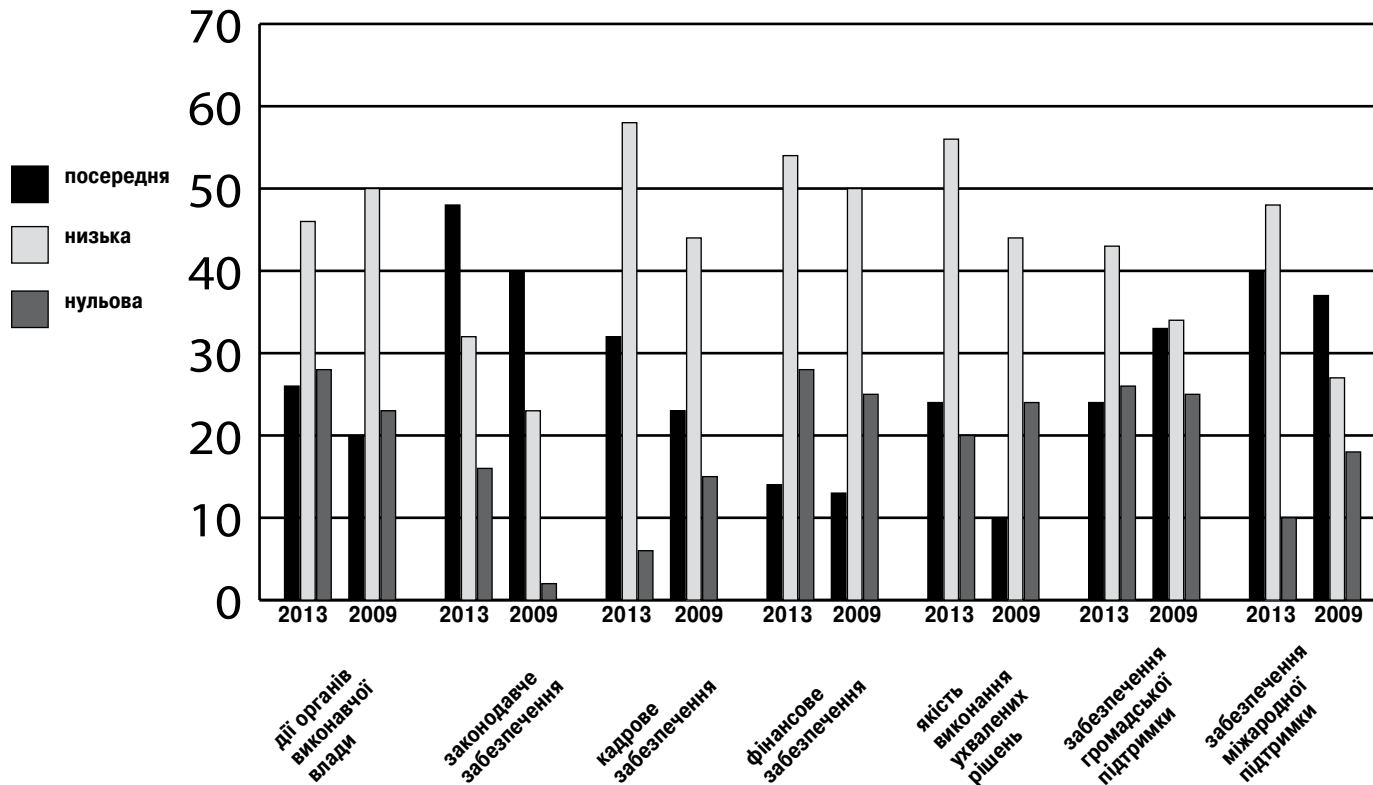
Рис. 12

Рис. 11

Пріоритетні для України напрями співробітництва з НАТО

Ефективність забезпечення співробітництва України з НАТО за окремими параметрами

Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві

УДК 94: 159.9:629.735(043.2)

Валентина ВОРОНКОВА,
доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
менеджменту організацій
Запорізької державної
інженерної академії

Інформаційно-комунікативні технології, як зазначено в Окінавській хартії інформаційного суспільства, прийнятій лідерами «Вісімки» 22 липня 2000 р. [1], є одним із найважливіших факторів, що впливає на формування суспільства XXI століття. Настає новий етап розвитку процесів інформатизації. Інтенсивне впровадження і переплетіння сучасних комп'ютерних, теле-, радіо- і телефонних технологій та комунікаційних служб, швидке розповсюдження локальних і глобальних комунікаційних мереж створює принципово нову якість трансмережевого інформаційного обміну та інструментарію впливу на масову свідомість, що призводить до посилення соціально-психологічних і культурно-інформаційних аспектів глобалізації.

В умовах інформаційно-

го суспільства, що еволюціонує до суспільства знань, людина бере участь у великій кількості комунікацій одночасно. Велика роль у цьому процесі належить розвитку інформації, упровадження якої у повсякденність породжує нові форми реальності. Зміни в сучасному суспільстві є постійним атрибутом суспільного життя і висувають нові вимоги до формування знань, навичок, мотиваційного інструментарію та способу життя людей. У розвинутих країнах уже сьогодні сформована постматеріальна економіка, у якій найважливішим активом є не матеріальні ресурси – товари, сировина, робоча сила, обладнання, а дещо інше – інтелект, інформація, знання. Відповідно до підрахунків експертів, ще у 90-х рр. XX ст. понад 70% зростання валового національного продукту постіндустріальних держав забезпечив завдяки інформації так званий невлловимий ресурс постматеріальної неоекономіки.

Інформаційне суспільство – це найрозвиненіша в сенсі технологій виробництва людська цивілізація, що виникає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції та базується на інформаційних технологіях – «інтелектуальних» комп'ютерах, автоматизації та роботизації всіх сфер і галузей економіки й управління, єдиний інте-

Summary

The article deals with the main ways of development of information society in the context of which is the formation of personal information culture, which is the prerequisite for successful adaptation to this type of society. The basic problems of personality dynamics in the space of virtual-communication society. Revealed conditions for successful adaptation of person to the information society.

Keywords: information society, virtual-space communication news, personality, adaptation, information culture

грованої системі зв'язку. Це поняття виникло ще у другій половині 60-х рр. XX ст., коли людство вперше усвідомило наявність інформаційного вибуху, а кількість циркульованої в суспільстві інформації стала зростати з неймовірною швидкістю. У зв'язку з цим можемо назвати три моделі розвитку інформаційного суспільства:

1) «модель Силіконової долини» – чи американська модель – відкрите інформаційне суспільство, детерміноване силами ринку;

2) «Сінгапурська модель» – авторитарне інформаційне суспільство, що розвивається також на ринкових засадах;

3) «Фінська модель» – відкрите соціально-контрольоване суспільство, що розвивається на основі суспільства добробуту.

«У стратегічному вимірі раціональним форматом реагування України на глобальні та регіональні європейські «цифрові зрушення» є адекватне пристосування до них у режимі «наздоганяючої модернізації» та забезпечення умов для «випереджаючої модернізації», тобто реального інноваційного розвитку» [2, с. 3].

Сучасне інформаційне суспільство – це суспільство, у якому головними багатствами і ресурсами є інформація та знання, проте воно несе й руйнівні загрози для особистості, оскільки стрімко посилює процеси руйнації локальних культур. Сучасний стан культури фіксує стадію переходу від локального до інтернаціонального рівня, а перехідний період завжди потребує нестандартних рішень, заснованих на варіативності розвитку ситуації, поясненні нелінійності, біфуркаційного (поліфуркаційного) стану та переходу на якісно новий рівень. Процеси інформатизації примушують людину дивитися на світ новими очима, що потребує формування комп'ютерної грамотності та культури людини. Тому поняття «інформаційна культура особистості» дає комплексну характеристику особистісних і професійних якостей, які відповідають вимогам суспільної та професійної діяльності, у контексті якої визначальним чинником є всебічна інформація та знання, які задають системному мисленню і світосприйняттю.

Культура інформаційно-

го суспільства побудована на технократичній вірі в прогрес людства завдяки інформаційним технологіям, яка визначається вільною та відкритою технологічною творчістю, втілена у віртуальних мережах, націлених на створення нового мультикультурного суспільства, матеріалізованого у функціонуванні нової інформаційної економіки та нової глобальної культури. Культура, на думку Ж. Бодрійяра, перестала бути прив'язаною до певного місця і, з іншого боку, у кожному окремому місці перестала являти собою певну цілісність. Культура інформаційного суспільства стала фрагментарною, розпалася на культури окремих спільнот, своєрідні культурні діаспори, що відрізняються за смаками, звичками й віруваннями, у яких відбувається поширення комерціалізації, іронії, гри, переструктурування всього формату домінуючої елітарної культури, що детермінована плюралістичною сферою виявлення інтересів у напрямі від культурного імперіалізму до культурного плюралізму як на локальному, так і на глобальному рів-

нях. Ефективні комунікації працюють на рівні не поверхневих, а глибинних факторів, які виходять на проблему ірраціонального, несвідомого чи підсвідомого.

«Інфосуспільство» сьогодні називають суспільством довічного навчання, оскільки в ньому все населення вимушено вчитися все своє активне життя. Інформаційна революція, свідками якої ми є, вирішує одні завдання і ставить перед суспільством інші. Це, наприклад, проблема інформаційних перенавантажень, неможливість засвоїти і переробити колосальні обсяги інформації, устежити за всіма нововведеннями, що призводить до відставання та дисбалансу всієї системи, намагання змінити інформацію, адже змінюючи інформацію, ми змінюємо її структуру. Сьогодні Інтернет не тільки прискорив інформаційні потоки, а й створив нові варіанти інформаційного існування людини.

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій зростає інформаційна культура, або кіберкультура, яка впливає на

мозок, свідомість і підсвідомість людини. Саме цей термін свідчить про радикальні зміни в ментальності та сенсорному досвіді сучасної людини, які були спричинені запровадженням і розвитком нових комунікаційних технологій наприкінці ХХ століття.

Термін «кіберкультура» вперше з'явився на сторінках найрізноманітніших видань (від популярних масмедійних до академічних) на початку 90-х рр. ХХ століття. Якісний стрибок, пов'язаний із переходом від аналогових систем передачі інформації до цифрових (тобто дигітальної революції), став визначною подією для долі всієї цивілізації. Медіа несе в собі поштовх зміни моделі світу, де закладається нове світосприйняття. Мережеві комунікації перебирають на себе важливу частку контенту, створюючи нові загрози, які держава вже не здатна контролювати в повному обсязі. Мережі можуть діяти і в закритому типі конфліктів, інфільтруючись в ієрархію, замість витратити ресурси на боротьбу. Адже мережа завжди є більш креативною, ніж ієрархія.

В умовах інформаційного суспільства сформувався віртуальна реальність як форма предметно-соціальної симуляції, яка відтворює умови, що є близькими до об'єктивної реальності, за допомогою яких, з одного боку, можливе виконання деяких дій поза предметною дійсністю, а з іншого — переживання в реальності відчуттів, недосяжних у повсякденному житті.

Ще основоположник віртуалістики Н. Носов виділив чотири специфічні атрибути віртуальної

реальності: актуальність, інтерактивність, автономність, переміщення. Віртуалізація розуміється ним як переміщення основних видів діяльності людини із соціального простору у віртуальний. У першу чергу це переміщення інформаційної та комунікативної активності, яка масово переноситься в режим он-лайн. ЗМІ та інтерактивні технології створюють комунікативну систему, у якій реальність переноситься на штучний світ віртуальних образів, які стають не просто засобами передачі інформації, а виступають певним специфічним досвідом людини. Якщо людина епохи модерну сприймала соціальну реальність як природну даність, у якій необхідно було існувати, то людина епохи постмодерну, усвідомлюючи штучність віртуального середовища, усе більше починає сприймати різні артефакти віртуального середовища як можливі альтернативи соціальному середовищу. Як зазначає Г. Почепцов, «внутрішня матриця, що зумовлює мислення і поведінку людини, є результатом підтримання комунікативними методами, тобто використанням не фізичного, а інформаційного чи віртуального просторів, відповідних «активностей» цих просторів» [3, с. 23].

Ще з часів І. Канта питання про простір розкривалося в контексті апріорності його виникнення у свідомості людини, оскільки простір розглядався умовою існування людини. Віртуальний простір свідчив про поліонтичність буття. Тому базова ідея віртуального світогляду — поліонтизм, який передбачає аналіз психіки людини

як сукупності різноманітних реальностей. Під віртуальністю розуміється ефемерний світ, який вибудовується згідно з логікою об'єктивного світу з невеликими змінами, у результаті чого віртуальна екзистенція виступає як паралель існуючої. Об'єднуючи принципи дійсного світу і результати людської творчості, людина починає змінювати те, що згідно зі своїм онтологічним статусом, не підлягає реальному впливові людини. Комп'ютерна віртуальна реальність з'являється як результат не тільки розвитку інформаційних технологій, а й виступає соціальною необхідністю, що дає змогу людині урізноманітнювати мультимедійні інтерпретації повсякденності відповідно до своїх бажань. Важлива особливість цього процесу – інтерактивність, участь споживача у віртуальному континуумі, завдяки чому людина виступає як форма масової творчості, як своєрідний перформанс (масові процеси передачі інформації, якими суспільство користується з давніх-давен), учасником якого може бути будь-хто. Комп'ютерна віртуальна реальність стала розглядатися як альтернативна сфера буття, більш приваблива, ніж об'єктивна реальність, яка породжує нові форми ескапізму (втечі від дійсності у світ ілюзій і фантазій), психологічної залежності індивіда від віртуального світу, що створює нові форми «абсолютно-віртуального духу». Збільшуючи віртуальну складову, людина може не тільки компенсувати нестачу матеріальної, а й повністю реінтерпретувати дійсність. В умовах

інформаційного суспільства є типи віртуальностей, які здатні фіксувати і породжувати «реальність». Імовірно, деякі з віртуальних форм можуть бути сильнішими за реальні об'єкти для творення потрібної (адекватної) реальності. Однак, щоб побудувати потрібну реальність, треба мати справжню віртуальність, що свідчить про амбівалентність свідомості людини в інформаційному суспільстві.

У цьому сенсі варто звернутися до праць Г.В.Ф. Гегеля про ідею Абсолютного Духу, що дає змогу тлумачити віртуальну реальність як абсолютний дух, що є першопричиною всього оточуючого світу, який має самосвідомість і здатність щось творити. Абсолютний дух у процесі діалектичного відчуження проявляє себе у вигляді оточуючого світу, природи і людини. Після зняття всіх протиріч, у результаті розвитку мислення і діяльності людини, закономірне протікання діалектичного розвитку повертає його до самого себе, але вже в оновленому вигляді. Конкретно це може означати інтерпретацію гегелівської категорії абсолютного духу в аспекті філософії віртуальної реальності. Гегелівський абсолютний дух може бути інтерпретований у якості константної реальності, яка породжує в процесі діалектичного відчуження світ предметної дійсності як віртуальну реальність. Віртуальна реальність як домінанта другої природи – це соціокультурний феномен, що виходить за межі сучасності та комп'ютерної термінології.

Віртуальна реальність – це сукупність усіх реальностей: тілесності, свідомості,

мості, волі, внутрішніх якостей людини, кожна з яких має подвійну природу існування – константну і віртуальну. Тому сучасна філософія представляє сучасну людину як реальну і віртуальну, реальний та ідеалізований конструкт. Це свідчить про те, що на зміну природничо-науковій чи механістичній онтології, яка умовно називається ньютонівською, приходить комунікативно-семантична чи дискурсивна онтологія, центром якої є людина як «автономний симулякр», різні спільноти і соціальні світи, що часто живуть у системі чужих смислів. Згідно з новою парадигмою пізнання світу, останній, як принципово поліонтичний, існує одночасно в рамках єдиного гіпертексту, що конститується тим же принципом, відповідно до якого конструється дискурс. Віртуальна реальність має голографічну природу, у якій одночасно поєднуються зовнішня структура дискурсу (комунікативні модифікації та їх прояви – смайлики, картинки, сленги) і внутрішня його структура (смисли, що лежать в основі спілкування).

Голографічність цієї реальності проявляється в тому, що вона на перший погляд здається одновимірною для того, хто не розпізнає приховані в ній

смисли, і, навпаки, є багатовимірною, оскільки здатна генерувати креативну інформацію та взаємовпливи зовнішнього і внутрішнього середовища у свідомості учасників, втягнених у цю реальність. Така властивість віртуальної реальності дає змогу людині відтворювати засобами інформмоделей свій образ предметної реальності, наділеної особистісними смислами. Отже, віртуальна реальність есплікується як штучно репродукована сфера-континуум, у якій індивід може трансформуватися, вступаючи в комунікацію із собою подібними і виступаючи в багатьох ролях – рециєнта, читача, співавтора, споглядача тощо, конститууючи новаційно-еволюційну матрицю ментальних структур-моделей свідомості та позасвідомості, формуючи свій реальний і віртуальний світ. Тому людина в динаміці віртуально-комунікаційного простору може модифікувати свою екзистенцію і своє буття, однак головною її умовою є адаптація до умов інформаційного суспільства.

Адаптація – (від лат. adaptation – пристосування) – сукупність морфологічних, поведінкових, популяційних та інших особливостей виду, які забезпечують можливість

специфічного способу життя в певних умовах – мінливості, спадковості, природного чи штучного добору; вид взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним середовищем, у процесі якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників. Найважливіший компонент адаптації – узгодження самооцінок, тяжіння й очікування суб'єкта з його можливостями із реальністю соціального середовища. Психологічна адаптація визначається активністю особи і (чи) групи, виступає як єдність аккомодатії (засвоєння правил середовища, «уподібнення» до нього) і асиміляції («уподібнення» собі, модернізація середовища), звідси – адаптація і, одночасно, адаптуюча активність особистості чи групи. Соціальним середовищем адаптація визначається цілями діяльності, соціальними нормами – способами їх досягнення і санкціями за відхилення від цих норм. Адаптація особистості чи групи залежить, перш за все, від сприйняття й оцінки цих цілей, норм і санкцій. Так, в інформаційному суспільстві, де цілі особистості не сполучаються з цілями соціуму, успішна адаптація неможлива, у результаті чого виникають різні форми відхиленої поведінки (крайні її форми пов'язані з дезадаптацією соціального суб'єкта, розузгодженням вимог і очікувань інформаційного середовища і суб'єкта, що виявляється в аномії та різного роду деструкціях поведінки).

Адаптація – це двосторонній процес, у якому індивід не лише пристосовується до оточуючого

середовища, змінних умов буття, а й сам впливає на це середовище, змінює його, чим і забезпечується еволюційний перехід від одного рівня функціонування суспільства до іншого, частіше – вищого. Серед головних ознак успішної адаптації до інформаційного суспільства слід назвати активне, творче включення індивіда в процес створення умов для реалізації його потреб, життєвих цілей, пристосування до міжособистісних відносин, культурного оточення, властивих цьому середовищу тощо. Найвищою формою адаптації людини можна вважати її творчість, яка є універсальною родовою ознакою і сутнісним проявом діяльності.

Відставання в інформаційній сфері, яке майже неможливо сьогодні подолати, ставить Україну в положення держави, що наздоганяє, а не випереджає чи детермінує розвиток. Тому формування інформаційної культури особистості в умовах інформаційного суспільства повинно базуватися на принципах системності, комплексності, технологічності, безперервності, діяльнісного підходу. Усе це повинно сприяти формуванню інформаційного світогляду, що включає в себе формування інформаційних компетентностей. Вирішення цих завдань спрямоване на оволодіння раціональними прийомами самостійного пошуку інформації, освоєння формалізованих методів аналітико-синтетичного опрацювання інформації, застосування комп'ютерних технологій для підвищення свого фізичного, духовного та інтелектуального розвитку в ім'я прогресу суспіль-

ства. Особистість інформаційного суспільства повинна мати активну громадянську позицію, нести відповідальність за свою взаємодію з інформаційним середовищем, бути переконаною у великій значущості інформації та знань для вирішення широкого кола соціальних і особистісних проблем.

Так, зворотним боком позитивних трансформацій сучасного соціокультурного простору, пов'язаного з формуванням інформаційного суспільства, є комп'ютерні злочини, скоєні за допомогою Інтернету, зокрема, незаконна діяльність у сфері програмного забезпечення (так зване комп'ютерне піратство); несанкціонований вхід у комп'ютерну мережу з метою руйнації інформації (у тому числі розповсюдження програмних вірусів); несанкціонований доступ до конфіденційної (приватної чи корпоративної) інформації, що відкриває можливості її використання – від зміни шкільних оцінок до незаконного доступу до банківських грошових вкладів (так зване хакерство); розповсюдження порнореклами тощо. Водночас Інтернет може розглядатися як один з інструментів боротьби зі злочинністю, що ведеться через Інтерпол.

До сучасних проблем становлення інформаційного суспільства відносяться проблеми інформаційної свободи, завдання формування цілісної особистості, подолання вузького практицизму, які часто замінюють духовність.

Україна повинна виходити з того, що навіть якщо у 2020 р. світ не стане прин-

ципово іншим, саме на цей період припаде початок реального впровадження в життя технологій, які сьогодні з'являються як тренди. Це потребуватиме якісної інформаційної інфраструктури, здатної забезпечити впровадження цих технологій у життя.

Інформаційне суспільство – новий, особливий етап життєдіяльності цивілізації, що базується на інтелекті. Його головною дійовою особою є людина, яка володіє інформацією, комп'ютерною і лазерною технікою, біотехнологіями і генною інженерією, електронікою, теле- і відео комунікаціями тощо. Разом з усім світом у фазу інформаційного суспільства вступає й Україна. І хоча рівень інформатизації у нас все ще далекий від оптимального, саме він у перспективі обумовить зміну соціальної ролі та відповідальності людини, забезпечуючи виробництво, передачу й розповсюдження інформації. Основою інформаційного суспільства стають комп'ютерні технології з їх фундаментальною функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини. Інтелектуальне виробництво поступово утверджується як провідна галузь суспільного виробництва. Тим більше, що сьогодні інтенсивно зростає значення інформації як стратегічного ресурсу цивілізаційного зростання, посилюється роль засобів масової комунікації, змінюється процес підготовки людини до життя, характер освіти і виховання.

Поняття «інформаційна культура особистості» включає сутність мети і спрямування навчального процесу та ефективного

результату освітнього впливу на суб'єкт виховання. Інформаційна культура пов'язується зі світоглядом і науковою картиною світу як засобом його формування. Тому інформаційному впливові надається важлива світоглядна роль. На сучасному етапі переходу від комп'ютерної грамотності до інформаційної культури першочерговим завданням стає набуття навичок використання нових інформаційних технологій. Абрисами формування інформаційної культури особистості є її складові (світоглядна культура, культура мислення й мовлення, культура спілкування та співіснування з іншими людьми, культура організації праці), які завжди були в полі зору освіти.

Таким чином, нове інформаційне суспільство формує модель інформаційної, толерантної, культурної, високорозвиненої людини. Саме комп'ютер перетворюється на основний «твір культури», за допомогою якого людина

здійснює «діалог культур через століття і простори». Освіта, а також кредитно-модульна система стають більш «просторовими» і глобальними, динамічними і суб'єктивованими, більш багатоконтактними і різноманітними. Пріоритетною функцією системи освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства стає підготовка спеціалістів принципово нової якості. Завдання їх підготовки можна визначити як формування національної еліти.

Процеси інформатизації примушують нас дивитися на світ новими очима, що потребує формування нового погляду на світ, формування комп'ютерної

грамотності та комп'ютерної культури, зміни самого мислення як елементу загальної культури людини. Україна має лише один шлях – формування інформаційного суспільства, в основі якого інформаційна особистість, розвиток її інтелектуальних та креативних можливостей з відповідним включенням в інформаційну економіку, яка потребує високої інформаційної культури.

Список використаних джерел:

1. Окинавская Хартия глобального информационного общества // iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html
2. Широкополосный доступ до сети Интернет как важная предпосылка инновационного развития Украины: аналит. доп. / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. — К.: НИСД, 2013. — 108 с.
3. Почепцов Г.Г. Контроль над разумом. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. — 350 с.
4. Носов Н.А. Виртуальная психология / Н.А. Носов. — М.: Арграф, 2000.
5. Кант И. Критика чистого разума [перевод с нем. Н.О. Лосского]. — СПб.: Тайм-Аут, 1993.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты основные пути становления информационного общества, в контексте которого происходит формирование информационной личности, которая есть условием успешной адаптации человека к данному виду социума. Проанализированы основные проблемы динамики личности в пространстве виртуально-коммуникационного общества. Раскрыты условия успешной адаптации человека к информационному обществу.

Ключевые слова: информационное общество, виртуально-коммуникационное пространство, информационная личность, адаптация, информационная культура.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні шляхи формування інформаційного суспільства, у контексті якого відбувається формування інформаційної культури особистості, що є умовою успішної адаптації людини до цього виду соціуму. Проаналізовано основні проблеми динаміки особистості у просторі віртуально-комунікаційного суспільства. Розкрито умови успішної адаптації людини до інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, віртуально-комунікаційний простір, інформаційна особистість, адаптація, інформаційна культура.

नव वर्ष के उपलक्ष में
मैं यूक्रेन के सभी माई-बहनों
को भारतवासियों की ओर
से हार्दिक बधाई देना चाहूंगा
और हम सब की आशा है
कि नव वर्ष यूक्रेन के लिए
शांति और प्रगति का मार्ग
प्रशस्त करे।

सधन्यवाद !
राजीव प्रसद

Філософсько-правовий дискурс права людини на інформацію в інформаційному суспільстві

УДК 94:1:316.4

Олександр ДЗЮБАНЬ,
доктор філософських наук,
професор

Останніми роками складається уявлення, що індустріальне суспільство з розвитком технологій і засобів зберігання, обробки й передачі інформації трансформується в суспільство інформаційне. Глобальна інформатизація, стрімкий розвиток інформаційної техніки й нових інформаційних технологій, збільшення потреб суспільства в різноманітних інформаційних послугах, формування в останні десятиріччя національних і глобальних інформаційно-телекомунікаційних систем призвело до появи нового виду економіки – інформаційної. Частка інформаційного ринку зростає значними темпами, і в розвинених країнах кількість зайнятих у сфері інформації вже перевищує кількість працюючих у сфері матеріального виробництва. Усе більшого значення набувають інформаційні права особи,

їх реалізація й захист. Крім того, однією з найважливіших гарантій розвитку, дотримання та захисту будь-яких універсальних прав людини є інформація й інформаційні права людини.

Право людини вільно шукати, одержувати, передавати й поширювати інформацію займає почесне місце в низці конституційних прав і свобод, проголошених Конституцією України. Накопичений досвід переконливо свідчить про необхідність суттєвого поліпшення стану справ у сфері правової інформації. Це зумовлюється актуальністю завдань, пов'язаних зі створенням єдиної, внутрішньо узгодженої правової системи, що відображає нові явища в розвитку галузей права і законодавства.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що разом із позитивними аспектами процесу інформатизації є й негативні: значне відставання технологічного розвитку одних держав від інших, інформаційні війни, кіберзлочинність, які впливають на можливість реалізації інформаційних прав людини. Проблеми, що виникають у процесі інформатизації, повинні розв'язуватися усією світовою спільнотою. Тому постає нагальна проблема визначення основного світоглядно-понятійного поля проблеми інформа-

ційних прав людини в інформаційному суспільстві.

У зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій не лише засоби масової інформації, а й інструменти персональної комунікації стають глобальними і перестають бути розділеними державними кордонами. Виникає глобальний інформаційний простір, який означає можливість для людини одержувати й поширювати інформацію у світовому масштабі. У силу своєї трансграничності, інфраструктура телекомунікацій є полем для міжнародного спілкування й міжнародних відносин, міжнародних інформаційних комунікацій.

Разом із тим, уся сукупність інформаційно-комунікаційних технологій, їхній розвиток призвели до зростання комп'ютерної злочинності; збільшення впливу ЗМІ у засобах комунікації; зростання соціальної активності громадян, що давно порушило перед владою проблему наявності великої кількості відомчих таємниць, які в результаті призначені для приховування і виправдання причин нетрудового походження статків певно-

Summary

The attempt of determination of view-concepts bases of problem of human right is undertaken on information in informative society. It is grounded, that right to information gets legal regulation not only as right for an individual but also as major form of providing of intercommunication between the state and civil society. It limits tyranny of State power, instrumental in its successful realization, and the same, guarantees freedom of individual and society.

Keywords: information, informatization, informative rights, right on information, society, personality.

го кола людей у суспільстві. Тут і комерційна, і банківська, і навіть державна таємниця.

Численність таємниць та надзвичайно велика кількість органів і посадових осіб, які мають «повноваження» втаємничувати інформацію, зокрема, про дотримання державних стандартів на продукцію та технології виробництва і рецептури харчової промисловості, ліків тощо, призвели до того, що у нас, як влучно зазначає професор О.Соснін, «усе секрет і ніщо не таємниця». Для пересічного громадянина подолання бар'єрів, які вибудовують такі таємниці у сфері публічної діяльності влади за умов відсутності дієвого контролю за її органами з боку громадян і цивільних (громадських, суспільних) структур, стало практично неможливим і сприяло розвитку системної корупції в державному апараті.

Всеосяжні соціальні зміни в епоху переходу від індустріального суспільства до інформаційного характеризуються, зокрема, інтенсифікацією й глобалізацією інформаційних зв'язків, зростанням соціальної значущості інфор-

мації у всіх сферах життя й виникненням такого специфічного виду суспільних відносин, як інформаційні.

Інформація як специфічне явище потребує особливого правового режиму, а інформаційні відносини – спеціального правового регулювання. Оскільки інформація є суспільним надбанням і благом, з нею тісно пов'язана низка прав людини. В інформаційному вакуумі повноцінний розвиток і існування особистості, належне здійснення нею своїх прав унеможливується.

Хоча інформація і є об'єктом деяких прав людини, ці права за способами реалізації можуть бути вельми різними, іноді навіть протилежними.

Право на інформацію активно обговорюється в сучасних науково-правових дискусіях, проте у філософсько-правовій і юридичній літературі відсутні єдині підходи до його визначення. Межі аналізу цього феномена визначити надто складно. І значну перепону цьому становить навіть окреслення загальних властивостей даного предмета в одній роботі та визначення точки вступу до такого аналізу.

Право на інформацію справедливо використовується в різних контекстах, виступає як багатозначне явище, дослідження якого відкриває безліч сторін для обговорення, що виходить за рамки чисто політичної сфери в царину соціальну, економічну, культурну й технологічну. На міжнародному рівні в центрі уваги опиняються питання національного суверенітету, захисту державної таємниці, трансграничної передачі інформації,

ції, нового світового інформаційного порядку і міжнародного захисту інтелектуальної власності. З іншого боку, право на інформацію тісно пов'язане з правами споживачів, офіційних посадових осіб, стосується наукових доробок, професійної конфіденційної інформації, медичних і страхових даних тощо. Численні справи, зокрема у Європейському суді з прав людини, останніми роками проілюстрували широкий діапазон індивідуальних прав, що потрапляють у царину права на інформацію. Останнє проявляється в цілому спектрі самостійних значень. Це – право звинуваченої особи знати висунуте звинувачення, право ув'язнених відправляти й одержувати кореспонденцію, право потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, право доступу до персональних даних і право знати підстави, покладені в основу правозастосовних рішень уповноважених офіційних осіб відносно конкретної особи. Це і право пацієнта мати вичерпну інформацію про свій діагноз, способи і процес лікування; і право громадян знати, яку інформацію про них мають відповідні органи; право батьків на інформацію про своїх дітей; право пересічних громадян на інформацію про послуги суспільних служб. Профспілки

зацікавлені в інформації про управління організацією або підприємством. Громадяни мають право на різного роду офіційну інформацію від державних органів. Маючи інтуїтивне уявлення про значення цього права, кожен індивід використовує його залежно від конкретних обставин свого життя, оскільки право на інформацію найчастіше виступає як право знати, що забезпечує реалізацію інших прав і свобод. У кожній конкретній ситуації потрібна абсолютно особлива категорія відомостей, релевантна задоволенню заданої мети.

Багатозначність і прояв права на інформацію в найрізноманітніших сторонах суспільного життя ставить закономірне питання про можливість визначати це право як самостійне. Якщо воно виступає тільки як вторинна правомочність, що є похідною й гарантує реалізацію якогось окремого права, правильніше було б вести мову лише про інформаційні гарантії, інформаційну складову механізму реалізації прав.

Термін «право на інформацію» зазвичай охоплює систему правомочностей людини на отримання, зберігання та розповсюдження інформації. По суті це право стало нарівні з природними правами людини, хоча б тому, що поза здатністю сприймати, виробля-

ти чи обробляти інформацію, вона не може існувати в сучасному світі. Тільки якщо людина отримує інформацію, переробляє її і генерує нову, вона може розвиватися, а отже, бути повноправним членом суспільства.

Є всі підстави стверджувати, що у визначенні права на інформацію необхідно відштовхуватися від того соціального блага, яке лежить у його основі, тобто від поняття інформації. Невизначеність цієї категорії викликана саме багатозначністю й широтою предмета регулювання, оскільки в кожному конкретному випадку важливо уточнювати, якого роду інформація мається на увазі. Це також ставить питання про припустимість використання поняття «право на інформацію» щодо різних її видів.

Дискусії з цього приводу є нічим іншим як вираженням етапу становлення поняття «інформація» в сучасній науці, широкого охоплення інформаційними процесами найрізноманітніших сфер життєдіяльності. Інформаційні потреби людини у зв'язку з цим уявляються не лише як принцип гуманізму і розвитку творчого начала, але, головним чином, як необхідна передумова її функціонування, своєрідний «еліксир життя» як біопсихо-соціальної системи. Свого часу академік А. Берг писав, що людина може нормально мислити тривалий час лише за умови безперервного інформаційного спілкування із зовнішнім світом.

Оскільки людину можна розглядати як складну самоврядну соціальну й біологічну систему, задоволення її інформаційних

потреб виступає передумовою життєдіяльності, сприяє пристосованості до умов об'єктивної дійсності, що змінюються, і обумовлює нормальну інтелектуальну діяльність. Таким чином, інформація є соціальним благом, доступність якого для людини дає можливість нормально функціонувати як біологічній, так і соціальній складовим. Стосовно доступності інформації зазначимо, що для найширшої аудиторії вона визначається здатністю переводити її в цифрову форму, зберігати і поширювати, зокрема через бібліотеки, як пункти доступу. Фактично на цей момент діє принцип презумпції закритості інформації, оскільки відкритість державної інформації забезпечується тільки за певним переліком, встановленим тим чи іншим національним законодавством [1].

Право на доступ до інформації посідає особливе місце, оскільки є гарантією реалізації багатьох інших прав і свобод людини та громадянина. Брак інформації про дії влади перетворює на фікцію основний конституційний принцип, згідно з яким «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ст. 5 Конституції України), та створює загрозу узурпації державної влади або зловживання нею.

Дослідження історичних джерел свідчить, що в усі часи інформація, дані, відомості, знання відігравали важливу роль у будь-якому суспільстві, у спіль-

ноті людей. Щодо ролі інформації в суспільних відносинах, у різних народів існували та існують вислови, що різняться у формулюваннях, але схожі по суті. Наприклад: «хто володіє інформацією, той володіє світом»; «хто володіє інформацією, той володіє всім»; «хто володіє інформацією, той володіє ринком».

Проблема права на інформацію останнім часом активно дискутується науковцями. В одному з варіантів це питання розглядається як право на отримання інформації. Зокрема, І. Тіновицька вказує, що право на інформацію в загальноприйнятому розумінні – це право на отримання різного роду даних і відомостей, необхідних для виконання всіх життєвих функцій як кожної людини окремо, так і різних об'єднань людей, суспільства в цілому, усіх його структур [2, с. 29]. Зазвичай, під правом людини і громадянина на інформацію розуміють право будь-кого шукати, отримувати, передавати, виробляти будь-які відомості про факти, події, процеси і явища будь-яким законним способом.

Право на інформацію

сформувалося в процесі зростання ролі інформації в суспільному житті й усвідомлення її значущості для окремої людини. Американський дослідник С. Вієрементрі виділяє як концептуальне посилення в оформленні права на інформацію, право людини спілкуватися із собі подібними, здійснюючи постійний обмін інформацією [3].

Оскільки користування інформацією є природною потребою людини, право на інформацію можна визначити як соціально визнану можливість особи користуватися інформацією у власних цілях і, відповідно, брати участь в інформаційному обміні, у формуванні інформаційної картини світу. При цьому, таке право може виступати одночасно і як моральне, і як юридичне за своїм характером. Моральне право людини на інформацію припускає можливість особи користуватися нею для задоволення потреб та інтересів у різних сферах свого життя. Це право дивитися на навколишній світ і слухати, право сприймати оточуючу дійсність (і будь-яку інформацію, не тільки соціальну) всіма органами

чуття. Моральне право на певні види інформації може набувати юридичного характеру в тому разі, якщо законодавець вводить у правове регулювання інформаційні гарантії інших основних або галузевих прав громадян.

Юридичного характеру право на інформацію набуває, коли отримання і користування соціальним

благом, яке є в його основі, одержує не тільки соціальне визнання, а й правову регламентацію і захист. Це стосується, у першу чергу, інформації, що становить суспільну значущість і відповідно потенційну користь для будь-якого індивіда. Переважно така інформація акумулюється органами управління. І ті, й інші суб'єкти соціального життя можуть володіти відомостями, необхідними для всіх членів спільноти. Це, наприклад, інформація про різні сторони суспільного життя (економічну, політичну, екологічну), інформація стосовно питань освіти, культури тощо.

Результати аналізу численних досліджень дають змогу сформулювати таке визначення: право на інформацію – це основне самостійне право, що представляє юридично гарантовану можливість вільно шукати, одержувати, передавати, проводити й поширювати будь-яким законним способом інформацію суспільно значущого характеру про будь-які процеси і явища об'єктивної дійсності.

Теорія права виділяє в основі суб'єктивних прав обов'язкові елементи. Це три основні правомочності, які повинна мати особа, щоб реалізувати своє право: можливість володіти соціальним благом, гарантованим правом, здійснювати певні дії, поводитися певним чином з використанням гарантованого блага; право вимагати від іншого учасника правовідносин виконання відповідного юридичного обов'язку; нарешті, право звернення за захистом порушеного права в судовий орган. Вказана право-

мочність рівною мірою властива праву на інформацію.

Окрім загального тлумачення права на інформацію, воно має і спеціальний юридично-правовий зміст, який включає права і обов'язки сторін, а також інші правові засоби. Крім того, у зміст правовідносин доцільно включити юридичні факти, правоздатність і дієздатність учасників правовідносин, а також правовий режим об'єктів правовідносин.

У першу чергу, право на інформацію припускає вільне й безперешкодне здійснення різного роду операцій з інформацією. Неприпустимим є встановлення перешкод між особистістю й джерелом інформації. Крім того, ефективне здійснення права на інформацію вимагає законодавчого закріплення обов'язку забезпечити інформацію. Останній обов'язок відноситься, в основному, до уряду або приватних інститутів. Владні органи повинні застосовувати принцип відкритості стосовно своєї діяльності й документів. Щоб індивід міг зберегти свою незалежність щодо влади, він повинен мати право доступу до офіційної інформації: доступу до персональних даних, доступу до інформації, значущої для ухвалення владних рішень, що мають до нього відношення, і доступу до іншої суспільно значущої інформації.

Право на інформацію отримує визнання за допомогою закріплення його правомочності в Загальній декларації прав людини 1948 року, у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966

року, у Конституції України. Таким чином, правомочність з пошуку, отримання, виробництва, передачі й розповсюдження інформації становить основний зміст аналізованого права.

Це обумовлено складною структурою і безліччю сфер реалізації права на інформацію, що виявляється в окремих конкретних діях з інформацією. Відображення в законодавстві правомочності, що становить його, викликане об'єктивними потребами, тоді як концептуальне оформлення повинно пройти стадію теоретичного осмислення.

Зміст права на інформацію обумовлений особливостями його предмета. Воно складається з різних видів операцій з інформацією у правовій формі, здійснюваних людиною в процесі участі в інформаційній взаємодії між суспільством і державою. Тут необхідно підкреслити активний характер цього права. Право на інформацію є активним, таким, що припускає цілеспрямовані зусилля тих, що інформуються, стосовно отримання вичерпної інформації, зокрема за допомогою вибору відповідних інформаційних каналів і виділення «раціонального зерна» із загального інформаційного потоку. Сприйняття інформації завжди має творчий характер, завжди є активним. Право на інформацію не може бути пасивним, оскільки надана, але не сприйнята людиною інформація, взагалі не є для неї інформацією як такою і не свідчить про реалізацію права на інформацію. Реалізація права залежить від отримання змісту, що яким би

чином не був одержаний, в сенсі сприйняття відомостей, не ущемляє активного характеру права. Громадянин не повинен бути пасивним одержувачем збільшеного потоку інформації. Свобода інформації в цьому разі виступає як гарантія індивідуального вибору джерел і характеру необхідної інформації. Така гарантія сприяє індивідуальній творчості, свободі незалежності, гарантуючи водночас свободу шукати альтернативні можливості. Активний пошук інформації необхідний для незалежного розвитку людської істоти та її участі в суспільному житті.

Нарешті, необхідно згадати й суб'єктний склад права на інформацію, оскільки це найважливіший елемент будь-якого правовідношення. Інформація може бути затребуваною й використовуватися для реалізації безлічі різноманітних цілей. Відповідно, право на інформацію буде актуальним і необхідним для всіх суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах в рівній мірі. Проте стосовно сформульованої концепції основного конституційного права на інформацію суб'єктом виступає фізична особа – людина у

своїй особливій соціальній якості учасника комунікаційних процесів.

Дійсно, забезпечувані цим правом соціальні блага виявляються такими ж значущими як життя, гідність, як особиста недоторканність. Тому це право належить кожній людині від народження через загальну правосуб'єктність. Кожен індивід виступає носієм цього права. З метою реалізації права на інформацію дієздатність є необхідною, щоб ефективно здійснити пошукову діяльність і запит на доступ до суспільно значущої інформації, часто політичного характеру.

Попри те, що право на інформацію забезпечує інтелектуальну свободу індивіда, можливість раціонального неупередженого вибору на основі об'єктивної картини світу, воно належить, у принципі, тільки громадянам держави. Це обумовлено значенням цього права в політичній системі суспільства і в механізмі функціонування держави, його функціональним призначенням забезпечити взаємозв'язки між тими, що управляють, і керованими в соціальній системі. Однак процеси, що відбуваються в суспіль-

стві, є значущими і для іноземців, які перебувають на території країни. Останні мають тільки право на ту суспільно значущу інформацію, яка знаходиться у вільному обігу в результаті діяльності засобів масової інформації.

Отже, на відміну від усіх інших основних прав, що становлять конституційно-правовий статус особи, право на інформацію не просто гарантує людині користування конкретним соціальним благом. Чи не найважливішим виявляється його значення для політичної системи суспільства і, зокрема, для механізму функціонування держави. Ураховуючи ту роль, яку відіграє інформація в системі, що динамічно розвивається, можна припустити (і знайти приклади в соціальній практиці), що при абсолютній концентрації відомостей у руках органів управління, суспільному організму загрожує розпад і руйнування.

Таким чином, на користь управління, на користь держави є накладення певних обмежень на ступінь монополізації інформації з боку державних органів. Це означає, що право на

інформацію отримує правову регламентацію не тільки як право індивіда, але і як найважливіша форма забезпечення взаємозв'язку між державою і громадянським суспільством. Воно обмежує свавілля державної влади, сприяючи її успішній реалізації, і тим самим, гарантує свободу індивіда і суспільства.

Тому, попри те, що це «наявне» право людини, право на інформацію набуває якості провідного принципу політичної системи й механізму держави.

Список використаних джерел:

1. Научно-практическая конференция «Право на доступ к информации: возможности и ограничения в электронной среде»: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.prilib.ru/Lib/Pages/conference2012.aspx>
2. Тиновическая И. Д. Право на информацию и механизм его реализации / И. Д. Тиновическая // Законодательные проблемы информатизации общества : Труды ВНИИСЗ, 1992. — Труды 52. — С. 29-41.
3. Weeramantry C. G. Access to information: a new human right. The right to know / Weeramantry C. G. : [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://elib.uim.edu.ty/kip/Record/ut836342>

АННОТАЦІЯ

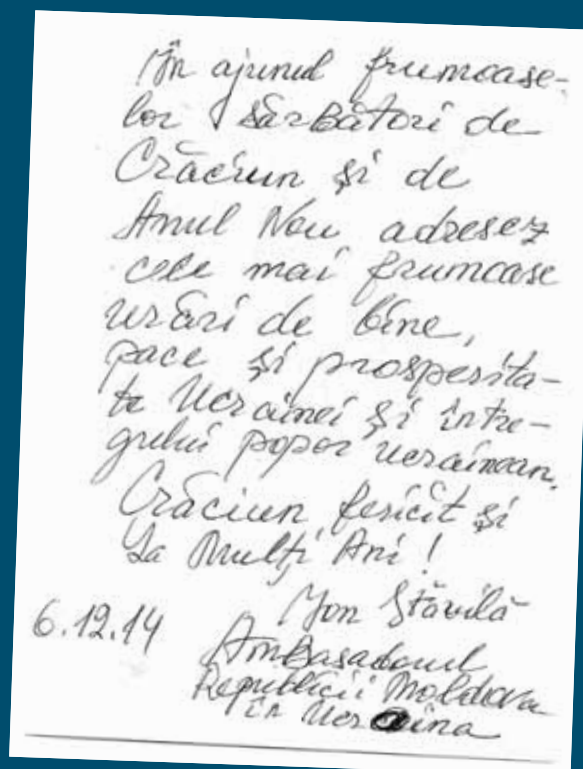
Предпринята попытка определения мировоззренческо-понятийных основ проблемы права человека на информацию в информационном обществе. Обосновывается, что право на информацию получает правовую регламентацию не только как право индивида, но и как важнейшая форма обеспечения взаимосвязи между государством и гражданским обществом. Оно ограничивает произвол государственной власти, способствуя ее успешной реализации, и тем самым гарантирует свободу индивида и общества.

Ключевые слова: информация, информатизация, информационные права, право на информацию, общество, личность.

АННОТАЦІЯ

Зроблена спроба визначення основного світоглядно-понятійного підґрунтя проблеми права людини на інформацію в інформаційному суспільстві. Обґрунтовується, що право на інформацію отримує правову регламентацію не тільки як право індивіда, але і як найважливіша форма забезпечення взаємозв'язку між державою і громадянським суспільством. Воно обмежує свавілля державної влади, сприяючи її успішній реалізації, і тим самим гарантує свободу індивіда і суспільства.

Ключові слова: інформація, інформатизація, інформаційні права, право на інформацію, суспільство, особистість.

Will Globalization Survive Until 2029?

Adam NOBIS,
prof., dr. hab. University
Wrocław (Poland)

Професор Вроцлавського університету Адам Нобіс у своїй статті «Чи доживе глобалізація до 2029?» доводить, що глобальні процеси, які ми спостерігаємо сьогодні, з часом можуть зазнати змін. Глобалізація, вважає автор, складається з багатьох явищ, що поєднані між собою складними взаємозалежностями, сутність яких не завжди зрозуміла. А отже – не завжди можна усвідомити, що саме є ключовим.

Учений звертається до глобальних явищ, які зараз перебувають у центрі уваги теоретиків глобалізації, зокрема, Інтернету та електронних засобів масової інформації, складових кіберпростору глобального капіталу, міграції, світового ринку товарів, послуг і виробництва, створення глобальних корпорацій, глобальних центрів та їх периферій, а також глобальної соціальної нерівності, різних проявів фундаменталізму, тероризму, світової валюти, культурних явищ тощо. Цей далеко не повний перелік дає змогу зрозуміти, наскільки

складною та гетерогенною є сутність глобалізації.

Як вважає професор Нобіс, у процесі глобалізації одне явище посилює або послаблює інші, приливає або приливає, вмикає або вмикає, або поглинає їх. Томас Фрідман визначив три етапи глобалізації. Перший припадає на європейські географічні відкриття та розбудову колоніальних імперій. Другий триває з початку XIX ст. до кінця XX. Ми живемо у третій глобалізаційний період, майбутній характер якого не можемо передбачити, як і не можемо знати, що відбудеться з нами завтра. Адже наші плани на майбутнє – це ще не майбутнє. Хто знає, можливо, «Аннушка вже придбала і розлила олію?» – завершує булгаківською цитатою своє есе Адам Нобіс.

Let me begin by explaining the title. During studies in 1980 in Poland, we were reading an unofficially published essay by Andrei Amalrik Просуществоет ли Советский Союз до 1984 года? (Will the Soviet Union Survive Until 1984?). We were all convinced that empires do not last forever. If Rome and Byzantium fell, then the same fate awaits the Soviet Union. But we also agreed that it would not happen in near, foreseeable future. We were wrong. The date indicated by the author of the essay also turned out to be incorrect. The Soviet Union

ceased to exist in December, 1991. Andrei Amalrik dies in a car accident nearby Spanish Guadalajara in November, 1980. He did not have the opportunity to find out that the date indicated by George Orwell in his 1949 book *Nineteen Eighty-Four* was not right in case of the end of The Soviet Union. But still, this state ceased to exist along with the bipolar world order of the Cold War period. For some, the end of the Soviet Union is also the beginning of the global order referred to as globalization. It is posited by neoliberals as an inevitable necessity; a powerful global force which has changed our lives whether we like it or not. As Margaret Thatcher put it: “There is no alternative”.

I remember being persuaded during courses on Marxist philosophy that communism will inevitably take over the rule of the world. Reference was made to Karl Marx who in the foreword to the first edition of *The Capital* wrote: “And even when a society has got upon the right track for the discovery of the natural laws of its movement – and it is the ultimate aim of this work, to lay bare the economic law of motion of modern society – it can neither clear by bold leaps, nor remove by legal enactments, the obstacles offered by the successive phases of its normal development”. Thus understood, Marxist theory of social progress becomes – as Karl Popper explained in *The Poverty of Historicism* – a conception of an unavoidable victory of the world communism for which there also is no alternative. In

my childhood, I used to sing a song of Russian pioneers: „Пусть всегда будет солнце, Пусть всегда будет небо”.

Is globalization so inevitable and solid as the sky we see every day, then? The communist Soviet Union turned out not to be so solid. If we look back three decades, we shall notice that global phenomena and processes are also subject to change. The global bipolar world order became history with the dissolution of the Soviet Union at the end of 1991. The 1990's of the twentieth century was the time of the beginnings of the international range of the Internet without which some of us cannot fathom the actual reality. Toward the end of the century, well-developed countries of the West became indebted to the developing countries once seen as the Third World civilizations. The studies published recently by MFW indicate that the US ceases to be the biggest economy of the world and it is China who now is the leader. Globalization is changing, its forms and constituents being not so permanent. Can it be regarded as something permanent? A goal we inevitably head towards? If globalization is a set of complex and sometimes confusing dependencies between different phenomena, then maybe it is a delicate, fragile and unstable construction resembling a card house which will fall if only we remove the queen of hearts. In the title of his 1969 essay Andrei Amalrik placed a square 1980; he changed it later to Orwellian 1984 – fifteen years after the publication. Likewise, I put 2029 into

the title of my essay; it is the date that will be fifteen years from now. Certainly, 2029, just as 1980 or 1984 have an arbitrary, symbolical character and the questions concerning these dates touch upon the stability or instability of communism or globalization.

Obviously, The Soviet Union no longer exists but The People's Republic of China exists and plays an ever more important part in the contemporary world. The Preamble to the Constitution of this state reads „The basic task of the nation is to concentrate its effort on socialist modernization along the Road of building socialism with Chinese characteristics. Under the leadership of the Communist Party of China and the guidance of Marxism-Leninism, Mao Zedong Thought, Deng Xiaoping Theory”. We are not going to deliberate over who is right and who isn't. Those who see China not as a socialist, communist country but the capitalist one? Or maybe those who point out to a specificity of Chinese communist capitalism in which the key part is played by the state and the Communist Party of China? Perhaps Giovanni Arrighi, who in his *Adam Smith in Beijing* (2008) explains contemporary China not through capitalism and communism, but venturing into the history of China, he pinpoints its specific road to development. Let us leave aside the issue of the world communism and stick to the question concerning the permanence of globalization.

First, a few remarks on the structure and history of globalization.

Globalization is comprised of many global phenomena that are interconnected into

complex dependencies we do not always understand. If a phenomenon is connected with many others, it is not always clear which relations are of key importance and which are not. Sometimes we deal with the chains of connections that bound in one set many phenomena, although it remains unclear where these chains start and where they end. Even when we have connections between two phenomena, the character of such a relation spawns controversy among scholars when they look for answers to questions such as: is this influence one-sided or reciprocal, what is the cause and what is the effect, etc. To give an example, I will enumerate some global phenomena analyzed by the theorists of globalization: the Internet and the electronic media constituting cyberspace, global capital, migrations, global market of goods and services and global market of labor and production; the institution of modern state, global corporations, global centers and peripheries, global social inequities, manifold fundamentalisms, terrorism, global currency and cultural phenomena such as intercultural influences, creolization, transculturality. This is an incomplete list, but it allows one to understand

how complex and heterogeneous a phenomenon globalization is. The chaotic network of the phenomena comprising globalization needs some ordering, but this first requires an understanding and ordering of influences and relations occurring between its elements and those are even more intricate. It is worth remembering that the number of connections between elements can always be bigger than the number of elements. If we assume that between every two phenomena there occurs only one connection, then we have also to assume that between five different phenomena there can be ten of them. When we look at the list of a several constituents of globalization, we obtain over a hundred connections. Global phenomena are in many cases interconnected by many different and even contradictory connections, e.g. when one contributes to the development or destruction of the other. In such case the number of interconnections turns out to be huge which brings us closer to understanding the complexity of globalization itself. I discuss this problem at length in my book published in 2014: *Global processes, global histories, global money* (Globalne procesy, globalne historie, globalny pieniądz).

The relations between global phenomena do not exhibit a static character, like in mathematics, where $2=2$ and $2>1$. On the contrary, in globalization, we deal with influences when one phenomenon enhances, debilitates, accelerates, moderates, enables or disables the existence, development or dissolution of another. As a result, globalization is also something dynam-

ic, continually subject to disparate transformations, as the phenomena and connections that constitute it change, vanish, or the new ones emerge. When we understand the nature of globalization's complexity, we can also understand that its respective constituents or particular connections cannot be conceived of as invariable and solid. Globalization that is comprised of them, also cannot be seen as something invariable and solid.

I usually avoid speaking about the future. In his *From Being to Becoming* Ilya Prigogine writes about the unpredictability of the future. I am also of this opinion, yet I also believe that we can be sure that globalization, in the form we are presently investigating, is not something solid and at some point it will become history, although we cannot as of now foresee its date. Neither can we foretell what will substitute it. The history became such global phenomena as the international currency system from Bretton Woods based on the dollar exchangeable to gold, the division of the world into zones of influence of the US and the Soviet Union, global capital concentrated in countries of the West. The US, from the main world credit grantor turned into the biggest world debtor. We can now observe further significant changes: the Far East has come to be the center of production and capital and China emerges as the world's biggest economy.

If some global phenomena become history, then globalization is subject to change. But can globalization itself go down to history? The structure of globalization behind us; let us now talk about its history.

Kevin O'Rourke and Jeffrey

Williamson in *Globalization and History* (1999) write about two globalizations. The first one dates to 1850-1914, the second one to is dated from 1950's to the present time. The period that separates them is the time of deglobalization: a "globalization backlash" – raising customs duties, restricting the steady flow of goods and people, to which we can also add two world wars and two great revolutions: the Soviet and the Chinese one. What we have here, then, is two globalizations separated by the period of phenomena referred by the authors as the opposition of globalization. The first globalization, the one of the nineteenth-century pedigree, is a global economic and political order generated and dominated by the British Empire and the English pound which contained 7,325 g of pure gold. This globalization is now history. Will ours at some point be history? Will it be followed by a period of different phe-

nomena, or even oppositional ones? Thomas Friedman distinguishes three globalizations. The first one is a period of European geographical discoveries and the rise of colonial empires. The second one last from the beginning of the nineteenth century to the end of the twentieth. Now the third globalization, driven by the electronic and Internet revolution goes on. In their work *World System Cycles, Crises, and Hegemonic Shifts* from 1700 BC to 1700 AD (2006) Barry Gills and Andre Gunder Frank distinguishes in the history of the world system eight periods, each divided into two phases. The first one is the integration and development of the system. The second one is the time of its crisis and disintegration. Globalization, which for Friedman is first, for Gills and Gunder Frank is eighth.

In his documentary film *The Age of Iron: Ancient Worlds* Richard Miles talks about "bronze age collapse"

and "dark ages" which followed the Bronze Age and points out to phenomena such as the breakdown of long distance commerce, the disintegration of great civilizations, and the shrinking of the horizon of human life.

Will our globalization also go down to history? I think there is only one positive answer. We are left with questions: when, how and what will follow next? Unfortunately, if one were to think that in this text I will provide this answer, I must disappoint him. I only want to point out to the dynamics, volatility, instability, and impermanence of globalization in its current form. It is worth remembering that the phenomena of the present day exist thanks to the phenomena of the past, even when they differ from them. Niall Ferguson in his book *Empire* explains that the nineteenth century is the time of shaping the contemporary global market. Even if this contemporary one differs from

the nineteenth one and both of them are separated by a few decades of deglobalization processes, the present world commerce is possible as a continuation of the one once dominated by the British Empire. And the American dollar has become the global currency, substituting in this role the British pound. Thus, even if the contemporary global phenomena and contemporary globalization will become history, then global phenomena of the future will emerge thanks to those contemporary to us, just as our globalization was possible thanks to the past. Even if we can't foresee the character of this future globalization. As well as we do not know what will happen to us tomorrow at the same time. We can have our own plans, but our plans is not still the future. Or maybe Anuska has already bought and spilt the sunflower oil, as at the Patriarch Ponds in *The Master and Margarita* by Mikhail Bulgakov?

În cea mai sărbătorită
de iarnă, în speranța
că futurele ne va fi 'mai
bine, România noastră
Ucrainei și Românilor - ucrainienilor
să aibă pace,
bucurii, liniște și prosperitate
în țară și în casele
oamenilor. Spelunca de
mai bine să triumfe!
La mulți ani!
Aubergine
României, C.M.

Україна – В'єтнам

Дружба, що триває майже шість десятиріч

На початку грудня 2014 р. відбулося підсумкове засідання Всеукраїнської конференції Товариства «Україна – В'єтнам».

Із вітальним листом до учасників засідання звернувся Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, у якому зокрема зазначалося: «Від імені Міністерства закордонних справ та від себе особисто висловлюю щирі вдячність членам товариства «Україна – В'єтнам» за багаторічну плідну діяльність, спрямовану на зміцнення міжлюдських контактів і подальше зближення народів України та В'єтнаму».

Із часу створення українського відділення Товариства дружби з В'єтнамом у далекому 1966 році тисячі в'єтнамців відвідали Україну для вивчення мови, здобуття освіти та використання практичних знань і навичок у подальшій професійній діяльності.

В'єтнам це країна, де добре знають Україну, нашу історію. Науковий і промисловий потенціал. У В'єтнамі добре пам'ятають дружню руку українського народу, який допомагав відбудовувати і відновлювати країну у повоєнні часи.

Сьогодні наша держава переживає складні часи. Війна прийшла в нашу оселю звідти, звідки її ніхто не очікував. Переконали, що тисячі в'єтнамців сприймають біль України як свій власний. Нещодавно наші в'єтнамські друзі – випус-

кники вищих навчальних закладів – передали допомогу людям, які постраждали від наслідків бойових дій на Донбасі. Україна глибоко вдячна їм за це.

Ми покладаємо великі надії, що у тому числі завдяки зусиллям Товариства «Україна – В'єтнам» громадяни дружнього нам В'єтнаму матимуть змогу отримувати правдиву і неупереджену інформацію про події в Україні.

Приємно відзначити важливу роль Товариства у пошуку ділових партнерів та можливостей експорту українських товарів до В'єтнаму, намагання активізувати співпрацю у сферах освіти і науки.

Міністерство закордонних справ відкрите для ваших ініціатив і пропозицій. Хочу запевнити у тому, що міністерство й надалі докладе всіляких зусиль для подальшого динамічного розвитку спектра різнопланових

українсько-в'єтнамських відносин».

Олександр Шлапак, Голова Товариства «Україна – В'єтнам» зауважив, що товариство має багаті традиції та фактично спільну з В'єтнамом історію.

«Не можу не відзначити, що відносини наших держав не мали у своїй історії жодних суперечок, ніяких протиріч. Навпаки, на най-

вищому політичному рівні, на економічному, на звичайному людському рівні – це надзвичайно приязні стосунки».

Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Нгуєн Мінь Чі висловив щире сподівання на подальше зміцнення дружніх взаємовідносин двох держав: «Мені імпує, що зараз, на мій погляд, відбувається зміцнення взаємовідносин України та В'єтнаму. Вносяться своєрідні новації, які, безперечно, будуть сприяти більш тісній і ефективній взаємодії двох товариств дружби. А ми, Посольство В'єтнаму в Україні, відчуваємо й отримуємо від вас духовну і практичну підтримку та допомогу».

Закриваючи підсумкове засідання товариства, його головуючий Олександр Шлапак висловив таку думку: «Чим довше триває наша дружба, тим більше спільного ми знаходимо з в'єтнамцями. Хочеться, щоб Україна змогла довести, що після такої складної, важкої війни, яка, щоправда, ще не закінчилася, ми зможемо в лічені роки, як це зробили в'єтнамці, побудувати неймовірну економіку».

Інф. «З.С.»

HOI HỮU NGHỊ
VIỆT NAM - UKRAINA

V U F O
VIETNAM-UKRAINE
FRIENDSHIP ASSOCIATION

Add: 105 A. QUẬN THẨM HÀ NỘI, VIET NAM
Tel.: 844 38454547, +848 044136, Fax: 844 38432756, 844 37330201
Website: www.vietnam-ukraine.vn, E-mail: hoiuonhuc@ukraine.vn

№ 13/HVNƯcrai.
30.11.2014n.

Товариству «Україна-В'єтнам»

Напередодні конференції, я, від імені Товариства дружби «В'єтнам-Україна», хотів би передати щирі вітання та глибоку пошану всім членам Товариства, побажати Вам здоров'я, щастя, натхнення в житті та своїй відповідальній справі.

Товариство дружби «В'єтнам-Україна» бажає успіху в проведенні конференції і сподівається у подальшому розвитку дружніх відносин та плідної співпраці між нашими Товариствами.

У ці дні, ми всі постійно, з глибоким занепокоєнням слідкуємо за ситуацією в Україні через різні міжнародні засоби масової інформації. Ми віримо у те, що всі суперечки, які відбуваються на території України будуть врегульовані дипломатичним шляхом, за умов дотримання законів та поваги до справедливих прагнень народу, задля провітачного майбутнього України – гарної та мирної країни, де ми колись проживали і вчилися.

Ще раз висловлюю учасникам конференції наші найкращі побажання. Бажаю Україні миру, стабільності, стрімкого розвитку і процвітання. Прагучи, щоб наші дружні відносини і співпраця між Товариствами і країнами В'єтнам-Україна завжди залишалися міцними.

З повагою,

CHỦ TỊCH
Hội Hữu nghị Việt Nam-Ukraine

TRƯỞNG ỦY
Đặng Văn Chiến

Слабкі держави як загроза міжнародній безпеці

Анастасія МАШУРА,
аспірант Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Міжнародна система, що склалася після завершення біполярного протистояння, багато в чому є унікальною. Головними рисами поствестфальського світового порядку є зростаюча взаємозалежність світу, зменшення ролі національних держав у світовій політиці та перехід деяких функцій цих національних держав до недержавних акторів, що призвело до диверсифікації політичних загроз та ризиків і, таким чином, зміни набору заходів щодо їхнього попередження та нейтралізації [2].

У своїй промові 2005 р. Кофі Аннан сказав, що одним із найбільших викликів нового тисячоліття є необхідність зміцнення держав перед лицем тих загроз, які перешкоджають їм бути «сильними». Далі він додав: «... Допоки існують слабкі держави, цілі народи будуть позбавлені безпеки, розвитку та справедливості, що є їх невід'ємними правами».

Після років неоліберальних спроб довести змен-

шення ролі держави в міжнародних відносинах, ми повертаємося до того, що роль держави є першочерговою відносно недержавних акторів і жодним чином не може замінюватися ними [1]. Сьогодні сильні держави вбачаються головним спонсором не лише міжнародного, а й так званого «людського» виміру безпеки. Доповіді ООН «Human Security» та «Responsibility to Protect» пов'язують дотримання прав людини, людський вимір безпеки та розвиток безпосередньо з дієспроможністю чи недієспроможністю держави.

Занепокоєння слабкістю окремих держав витікає не лише з концептуального обґрунтування західними ученими та політиками загрози власній безпеці, а також із того, що слабкість і неможливість виконання державою своїх функцій є першопричиною диспропорційного та нестабільного розвитку цілих регіонів. Таким чином, ми частково повертаємося до безпеки в її ліберальному сенсі, тобто до безпеки як першочергової умови розвитку.

У дискурсі щодо слабких держав існує дві компоненти: перша охоплює весь «безпека - розвиток», що відповідає на запитання: «Чому важливе вивчення слабких держав?» Друга компонента, що дає відповідь на запитання: «Як протидіяти слабкості держав, попереджувати її та що робити в тому разі, якщо держава занепадає

Summary

The national security strategy of the USA and the EU is now called "weak" States one of the most serious threats to global and regional security. "Weak" States are studied by different academic disciplines, both theoretical and specifically applied. The article discusses the phenomenon of the "weakness" of the state in international relations. The author provides analysis of the current classification of "weak" States in modern political science and offers a systematization of theoretical views on the "weak" state.

Key words: weak state, a state that does not perform its functions, classification, post - Westphalian world order, sovereignty, security.

чи розпадається остаточно?», – асоціюється з поняттям «державобудівництво».

У сучасному вітчизняному науковому дискурсі немає чіткого визначення феномену, який у західній політичній науці найчастіше називають «state fragility» («крихкість» держави). Саме через цей термінологічний вакуум різні автори пропонують відмінні визначення. Проте кожне з них охоплює два базових уявлення: перше стосується того, що сила чи слабкість держави може бути вимірювана за певною шкалою, а друге – того, що залучення світової спільноти до вирішення проблем таких держав повинно відбуватися за чітко окресленими доктринальними засадами. Існує багато схем і формул, за якими вираховують рівень так званої дієспроможності держави. Такі схеми відображають твердження про те, що «зادля досягнення максимального рівня стабільності, режим повинен виконувати покладені на нього народом функції всередині країни та визнаватися легітимним з боку світової спільноти». Останнім часом термін «fragile state» стали вживати в дуже широкому кон-

тексті, часто підмінюючи ним такі визначення, як: «країни з низьким рівнем доходу на душу населення», так звані «poor performers» (країни, що не справляються зі своїми функціями) та «difficult partnership» (країни, що поводяться непередбачувано). В академічних колах, що займаються дослідженням безпеки, терміни «failed state» та «collapsed state», у свою чергу, вживаються для того, щоб розрізнити рівень слабкості держави.

Слабка держава не перестає виконувати всіх своїх функцій. Держава, що перестала виконувати одну чи декілька функцій, не обов'язково є такою, що розпалася. Спільним залишається те, що всі ці терміни використовуються стосовно функціональної недієспроможності держав [11].

Друга компонента дискурсу, яка стосується необхідності чітко окреслити межі та можливі форми міжнародного залучення до вирішення проблем таких держав, базується на тому, що не можна далі ігнорувати некеровані частини світу без належно оформлених кордонів. Вони потенційно загрожують, у першу чергу, своїм регіональним сусідам.

З огляду на традиційний реалістичний погляд на міжнародні відносини, виклики міжнародній безпеці походять від сильних агресивних держав, які прагнуть більшого впливу на міжнародній арені та розширення своєї зони відповідальності. Якщо ж говоримо про нові виклики безпеки, то вони походять не від сили, а від внутрішньої слабкості держави, зумовлюючи соціальні, економічні та політичні фактори внутрішньодержавного управління.

Отже, нашій увазі пропонується такий погляд на природу сучасної міжнародної безпеки та міжнародні конфлікти, які дедалі більше підтверджують трансформацію вестфальського світового порядку в поствестфальський перехідний світовий порядок, коли внутрішні та зовнішні фактори державної політики впливають на міжнародну безпеку однаковим чином. Такий підхід фактично визнає те, що невід'ємне право держави на суверенітет влади в рамках окремо взятої країни та недоторканність цього суверенітету (норма, яка ніколи на 100% не дотримувалася і за вестфальського світового порядку, проте поважалася) не є більше абсолютними. Якщо держава перестає бути головним актором міжнародних відно-

син, то й конфлікти скоріше характеризуються громадянськими війнами, повстаннями, неспроможністю держав виконувати свої функції, а не міждержавними війнами. Розмивається сам кордон між внутрішньою та зовнішньою політикою, де дії у відповідь на нові загрози безпеці повністю входять у колізію із нормами недоторканості державного суверенітету. Сам же державний суверенітет нерідко стає загрозою правам людини та людському виміру безпеки.

Корінь теоретичних дебатів щодо слабких держав криється в абсурдному поєднанні юридичного суверенітету держави та фактичною природою багатьох із них. Робота Роберта Джексона щодо слабкості держави у світі, який розвивається, стала наріжним каменем у цих дебатах. Суверенітет слабких держав він визначає як негативний, отриманий у той час, коли держава ще не консолідована та не є внутрішньо і політично інтегрованою. Дослідник протиставляє цей стан позитивному суверенітету розвинених країн Європи як такому, що держави отримали після свого внутрішнього сформування.

Держави з негативним суверенітетом, за Джексоном, отримують певні гарантії недоторканості

та невтручання, проте самостійно вони не в змозі контролювати ані свою територію, ані створювати публічні блага. Таку ситуацію Джексон називає грою в суверенітет. З початку 60-х рр. XX ст. постколоніальні квазі-держави були включені в міжнародне життя попри те, що були скоріше юридичними, аніж «емпіричними утвореннями». Таким чином, недбале відношення світової спільноти до «самовизначення народів», демократичних перетворень і піднесення ідей «рівного суверенітету всіх держав» створили ефект «негативної гри у суверенітет». А держави, які його отримали, стали акторами міжнародних відносин, попри те, що всередині таких країн панує дезорганізація та нелегітимні політичні процедури [10].

Таким чином, теорії, що пояснюють виникнення конфліктів і міжнародної нестабільності, прямо відсилають нас до «проблем сучасної держави», «слабкості держави», «занепаду держави» тощо. Деякі вчені пропонують взагалі фундаментально відмінні від тих, що існували в часи «холодної війни», погляди на саму природу міжнародних конфліктів. Такі погляди базуються на тому, що внутрішні конфлікти сьогодні є набагато більш жорстокими, а втрати від них набагато більші за ті, яких зазнавали держави у період біполярного протистояння.

Сьогодні критикують надмірну увагу міжнародних організацій до «волі» держави виконувати свої функції, адже така «воля» є нормативним концептом. Деякі визначення навпаки зосереджені довкола

нестабільності державних інституцій. Ці визначення підкреслюють, що «інституційна нестабільність підриває передбачуваність, прозорість і підзвітність державних процесів, процесів прийняття рішень і забезпечення безпеки та соціальних послуг населенню» (Андерсен і Енгберг-Педерсен). Науково-дослідний центр CRISE аналогічно визначає, що інституційна слабкість держави є одним із витоків уразливості до внутрішніх і зовнішніх конфліктів [9].

Потрібно чітко розрізняти ситуації, коли держава проявляє слабкість і коли повністю неспроможна виконувати свої функції. Зупинимось на деяких визначеннях слабкості держав.

Метою роботи Ф. Стюарта та Дж. Брауна є визначення поняття «нестабільні держави» і введення його в дію для практичного застосування в процесі прийняття політичного рішення. Слабкою вважають таку країну, що має високий ризик дисфункціональності або повністю дисфункціональна в таких вимірах:

- дисфункції центрального уряду (у держави немає повноважень, щоб захистити своїх громадян від насильства);
- дисфункції із забезпечення благ: держава не може гарантувати, що всі громадяни мають доступ до основних політичних, економічних і соціальних благ;
- відсутність легітимності: у держави не вистачає легітимності, вона має лише обмежену підтримку серед населення, демократичні процедури відсутні.

За визначенням авторів, існують країни групи ризику, слабкість яких є очевидною [11].

Учені Датського інституту міжнародних досліджень стверджують, що кожна слабка країна має свій вид дисфункцій, попри те, що всі вони поєднані концептом державної неефективності [1].

Попри те, що загальноприйнята термінологія по слабких державах відсутня, можна виділити такі аналітичні концепти:

- за визначенням Інституту Брукінгса, слабкі держави (weak states) — бідні країни, що страждають від значних «прогалин» у безпеці, відсутності державної ефективності та легітимності. Такі держави не мають контролю над певними зонами своєї території та, отже, критичного з точки зору міжнародної безпеки потенціалу для боротьби із внутрішніми загрозами появи терористів або озброєних повстанців. Однак, ураховуючи, що в так званих слабких державах можуть проявлятися репресивні та авторитарні тенденції, деякі вчені розглядають цей термін як внутрішньо суперечливий. Крім того, держава, що добре функціонує, іноді проявляє ознаки такої слабкості в периферійних регіонах;
- держави, що неспроможні виконувати свої функції (failing states). До них відносять тих, які відзначаються низьким рівнем економічного зростання, і тих, що не відповідають сподіванням своїх громадян. Це визначення критикують за те, що воно не враховує нюансів дисфункціо-

нальності держави. Адже держава може справлятися з однією групою функцій і не справлятися з іншою;

- держави, що перестали виконувати свої функції (failed states). Це держави, центральний уряд яких перестав існувати. Таким чином, держава втратила фізичний контроль за своєю територією та легітимним використанням сили. Фактично, такі держави більше не можуть створювати умови для власного виживання;
- держави, що розпалися (collapsed states). Вони повністю припинили виконувати свої функції та знаходяться в стані повної внутрішньої анархії, яка зачіпає всі сфери суспільного життя [12].

Таку термінологію критикують, у першу чергу, за те, що вона не має загальнотеоретичної моделі того, які держави можуть повернути свої функції і таким чином подолати слабкість, а які — ні. У першу чергу, це виходить через відсутність досліджень альтернативних (нелегітимних) форм порядку та управління в таких державах.

Досліджуючи слабкі держави Африки, У. Зартман стверджує, що сьогодні вони не несуть у собі «цивілізаційного занепаду». А отже, тут зберігається джерело поновлення легітимної влади. Дослідник також виділив 5 головних ознак повного колапсу [5]:

- потужність держави переходить на периферію, тому що центральний уряд не може відстоювати навіть себе. Регіональна влада захоплена місцевими силами (май-

бутніми військовими командирами);

- центральний уряд втрачає свою міць. Він уже не звертає уваги на потреби різних прошарків населення, спирається на привілейоване оточення, що вимагає відвернути фінансування потреб широких кіл населення;
- уряд несправний. Рішення, що повинні прийматися без зволікань, не застосовуються взагалі;
- уряд практикує тільки оборонну політику. При цьому убезпечує не населення, а себе. Відсутні програми залучення будь-яких конфліктних або просто нагальних питань;
- імовірно, остаточний знак небезпеки, коли центр втрачає контроль над столицею.

Існують інші типології слабких держав. Серед них — надана ОЕСР: «постконфліктні держави», «держави з несприятливою політичною ситуацією», «держави, що поступово одужують», «держави у стані конфлікту або спаду розвитку».

На наш погляд, уваги заслуговує класифікація британських дослідників, за якою держави поділя-

ють на сильні та слабкі не лише залежно від ефективності та легітимності, а й від бажання виконувати свої функції: слабкі — проте такі, які мають волю до відновлення; сильні, проте безвідповідальні — тобто такі, що поступово втрачають контроль; остаточно слабкі — тобто такі, що не мають ані ресурсів, ані волі до відновлення [3].

За Р. Ротбергом, можливість чи неможливість, ефективність чи неефективність надання державою громадянам трьох груп політичних благ покладені в основу розподілу держав на сильні (strong states); слабкі (weak states); «держави, що не виконують своїх функцій» (failed states); «держави, що розпалися» (collapsed states).

Слабкі держави становлять широке коло. Це:

- 1) природно слабкі через фізико-географічне положення або несприятливу еколого-економічну ситуацію та ресурсну обмеженість;
- 2) від початку сильні, проте такі, що демонструють на певному етапі свого функціонування слабкість через невдале управління, дес-

потизм, внутрішні протиріччя або зовнішній напад;

3) держави змішаного типу, що поєднують характеристики двох вищезазначених.

Традиційно слабкі держави містять у собі етнічні, релігійні, лінгвістичні та інші міжгрупові вузли проблем, які з часом переходять із латентної конфліктної фази до відкритого збройного конфлікту. Головні індикатори економічного розвитку у слабких державах падають надзвичайно швидко, рівень корупції всередині країни зростає, форма правління – деспотія [12].

Ерін Джен пропонує виділити четвертий вид слабких держав. До нього належать найчастіше авторитарні, які створюють належні умови для забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки країни у силовому сенсі, проте інші дві групи політичних благ майже недосяжні для громадян. Як приклад він наводить – Північну Корею, Білорусь, доінтервенційні Ірак та Лівію. Такі держави внутрішньо слабкі.

Наступним нашим кроком є спроба розрізнити так звані *failed states* та *collapsed states*. Назвімо першу групу – державами, що перестали виконувати свої функції, а другу – державами у стані розпаду. Перша група характеризується глибоким військовим конфліктним потенціалом. У більшості таких країн державні сили заганяють воюють проти озброєних повстанців. Найчастіше офіційна влада зустрічається із двома або більше повстаннями одночасно, що супроводжується громадським

неспокоєм, незадоволенням усередині різних соціальних груп [7].

Такі держави не характеризуються абсолютною інтенсивністю насильства, а скоріше довгограючим і надзвичайно затягнутим характером цього насильства (як, наприклад, у Анголі, Бурунді та Судані). Такий характер, у першу чергу обумовлюється тим, що його головним об'єктом є саме існуючий режим, а прагнення перерозподілу сили та часткової або повної автономії раціоналізує такі методи в очах повстанців [4].

Держава, що розпалася (*collapsed state*) – рідкісний і екстремальний різновид держави, що занепадає. Політичні блага в цій групі держав отримуються виключно на приватній або *ad hoc* основі. Безпека в такій державі ототожнюється з правом сили. Фактично ця група держав демонструє повний вакуум влади, перетворюючись на «чорну дірку» на політичній карті планети. Коли Сомалі стала не в змозі виконувати свої функції наприкінці 80-х рр. XX ст., вона надзвичайно швидко розпалася. Така ж доля спіткала Боснію, Нігерію та Сьєрра-Леоне у 90-х рр. минулого століття [6].

Коли ці держави розпалися, недержавні актори взяли владу всередині країн у свої руки. Контроль над регіонами та субрегіонами отримали військові угруповання, які побудували на дискримінаційній основі власні місцеві безпекові механізми, підпорядкували собі ринки та навіть створили власний апарат нелегальних міжнародних зв'язків. Підкріплені торгівлею

наркотиками та зброєю, такі квазі-держави стали осередками міжнародної злочинності та тероризму [8].

Стан неспроможності або розпаду держави не є статичним. Він може змінюватися залежно від часу та умов. Таким чином, розроблення нових та удосконалення існуючих методів боротьби із загрозами, що несуть у собі «слабкі» держави, є першочерговим завданням, адже в ситуації, коли міжнародна система швидко трансформується, здатність правильно оцінювати виклики та ризики стає запорукою своєчасної та доречної реакції світової спільноти.

Список використаних джерел:

1. Andersen L. *Fragile States on the International Agenda*. – Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2008. – 126 p.
2. Buzan B. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. – CO: Lynne Rienner, 1991. – pp. 35-111.
3. Collier P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What can be Done About it*. – Oxford:

Oxford University Press, 2007. – 423 p.

4. Crocker Ch., Osler F., Hampson P. - *Grasping The Nettle: Analyzing Cases Of Intractable Conflict*. – Washington, 2005. – 410 p.
5. Ezrow N., Frantz E. – *Failed States and institutional Decay. Understanding Instability and Poverty in Developing World*. – Bloomsbury, 2013. – 392 p.
6. Ghani A., Lockhart C. – *Fixing failed states*. – Oxford Press, 2009. – 254 p.
7. Hironaka A. *Neverending Wars: the International Community, Weak States, and the Perpetuation of Civil War*. – Harvard University Press, 2005. – 129 p.
8. Kraxberger B. – *Failed States. Realities, Risks and Responses*. – Createspace Independent Publishing Platform, 2012. – 112 p.
9. Patrick S. *Fragile States, Global Threats and International Security*. – Oxford Press, 2011. – 344 p.
10. Patrick S. *Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?* // *The Washington Quarterly*. Vol. 29, No. 2. – pp. 27-53.
11. Reyes A. *Weak and Failing states. Security Threats and U.S. Policy*. – Nova Science Publishers New York, 2010. – 200 p.
12. Rotberg R. *When States Fail. Causes and Consequences*. – Princeton University Press, 2004. – 355 p.

АНОТАЦІЯ

Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки та провідних країн Європейського Союзу сьогодні називають «слабкі» держави однією з найбільш серйозних загроз глобальній і регіональній безпеці. «Слабкі» держави є об'єктом дослідження багатьох академічних дисциплін, як теоретичних, так і спеціалізовано-прикладних. У статті розглянуто феномен «слабкості» держави в міжнародних відносинах. Автор подає аналіз класифікації «слабких» держав у сучасній політичній науці та пропонує систематизацію теоретичних поглядів щодо «слабких» держав.

Ключові слова: «слабка» держава, держава, що не виконує свої функції, класифікація, поствестфальський світовий порядок, суверенітет, безпека.

АННОТАЦИЯ

Стратегии национальной безопасности США и стран ЕС сегодня называют «слабые» государства одной из самых серьезных угроз глобальной и региональной безопасности. «Слабые» государства являются объектом исследования разных академических дисциплин, как теоретических, так и специально-прикладных. В статье рассматривается феномен «слабости» государства в международных отношениях. Автор представляет анализ существующей классификации «слабых» государств в современной политологической науке и предлагает систематизацию теоретических взглядов на «слабые» государства.

Ключевые слова: «слабое» государство, государство, которое не выполняет свои функции, классификация, поствестфальский мировой порядок, суверенитет, безопасность.

Глобальні зміни клімату: еволюція політики США

УДК 94:

Тетяна ПЕРГА,
кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАНУ»

Глобальні зміни клімату Землі є однією з найгостріших проблем розвитку людства. Якщо кілька десятиріч тому вчені лише прогнозували негативні наслідки цього явища, то сьогодні йдеться вже про підрахунок матеріальних збитків, яких зазнають як окремі країни, так і цілі регіони. Це змінює риторику багатьох міжнародних диспутів навколо причин зміни клімату та політику низки країн, які починають переходити до більш рішучих дій. Унаочненням цієї тенденції є кліматична політика Сполучених Штатів Америки.

Важливість її аналізу обумовлюється тим, що продукуючи чверть світових викидів парникових газів, США виступають одним із найпотужніших гравців на світовій «кліматичній» арені. Політика цієї країни суттєво впливає на темпи глобального потепління, яке зачіпає всі без винятку країни світу, у тому числі – й Україну. Разом із тим, позиція Америки в боротьбі з глобальними змінами клімату є суперечливою і піддається

постійній критиці з боку і науковців, і політиків.

Політика США з глобальних змін клімату є предметом політичного протистояння між демократами і республіканцями, на яке впливає потужне промислове лобі (зокрема, представників нафтової, вугільної, автомобільної промисловості та енергетики). Саме цим пояснюється невиконання багатьох політичних заяв та значна диспропорція між словами і справами, яка почала формуватися ще за часів президентства демократа Білла Клінтона.

Вважаючи зміни клімату новим найфатальнішим викликом і домігшись підписання Сполученими Штатами Кіотського протоколу (12 листопада 1998 р.), за республіканської більшості в конгресі він не зміг довести цей документ до ратифікації [1]. Головним каменем спотикання стали заяви багатьох конгресменів, яків наголошували, що зобов'язання за цим протоколом є високовартісними і можуть загальмувати економічний розвиток країни.

Саме це лягло в основу формування в США альтернативного Кіотському протоколу підходу до боротьби з кліматичними проблемами, в основі якого лежить прагнення уникнути радикальних дій з обмеження викидів парникових газів. Як протипага пропонуються добровільні (незобов'язуючі) заходи, які повинні впроваджуватися, у тому числі, й через низку гнучких механізмів Кіотського протоколу.

Ця ідея простежується в

Summary
Author investigates the approach of the United States of America to the combating with global climate change and the key factors and trends of evolution the climate policy.
Keywords: climate change, The Kyoto Protocol, USA

промовах багатьох американських високопосадовців. Наприклад, виступаючи перед Сенатом невдовзі після підписання Кіотського протоколу, секретар Ейзенштат заявив: «Ми взяли на себе зобов'язання Кіото лише за умови, що до протоколу будуть включені гнучкі механізми, які нами були узгоджені. Допоки не будуть встановлені відповідні правила і процедури, обіцянки Кіото не будуть нами реалізовані» [2]. На цей час цієї стратегії дотримувалися всі американські президенти (Білл Клінтон, Джордж Буш і Барак Обама) і наразі про ратифікацію Кіотського протоколу або імплементацію його фундаментальних засад у порядку денному США не йдеться. Однак помітною стає еволюція відношення Сполучених Штатів до цієї проблеми, зокрема, визнання її значущості для національного розвитку та прийняття комплексу більш ефективних заходів, особливо останніми роками.

Ще під час участі в переговорах, які передували підписанню Кіотського протоколу, адміністрація демократа Білла Клінтона розробила стратегію підготовки до Кіото і впровадження його рішень. У документах Робочої групи Білого дому зі змін клімату було оприлюднено п'ять ключових принципів кліматичної політики Сполучених Штатів Америки, які лягли в основу її подаль-

шого розвитку:

- керування науковими даними і дослідженнями;
- базування на ринкових інструментах (наприклад, міжнародний торгівлі квотами на викиди);
- прагнення досягти безпрограшних рішень, які одночасно вирішують три завдання: підвищують ефективність виробництва, заощаджують гроші споживачів і скорочують шкідливі викиди;
- участь у глобальній політиці щодо змін клімату всіх країн (і в першу чергу – країн третього світу);
- постійний моніторинг ситуації та наукових досліджень.

План боротьби зі змінами клімату, запропонований адміністрацією Клінтона, мав реалізовуватися в три етапи. Перший передбачав продовження зусиль США з обстоювання своєї позиції під час кліматичних переговорів з приводу підписання Кіотського протоколу та після нього, а також огляд економічної ситуації в цей проміжок часу. На другому етапі, який мав розпочатися у 2004 р., планувалося дати оцінку зробленому та спрогнозувати наступні кроки США. Саме ж скорочення викидів до рівня 1990 р. повинно було розпочатися на третьому етапі (2008-2012 рр.) і тривати протягом наступних п'яти років.

У руслі цього плану в 1997 р. Білий дім оголосив

ініціативу з упровадження кліматичних технологій, яка передбачала інвестування 6,3 млрд. дол. у модернізацію автотранспорту, податкові кредити для споживачів на придбання енергозберігаючої продукції і послуг (високоєфективні транспортні засоби, розширення використання вітрової енергії та енергії з біомаси), наукові дослідження і розвиток відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної.

У бюджеті США на 2000 р. інвестування в кліматичні потреби зросло на 34% і сягнуло 4,1 млрд. дол., спрямованих на фінансування Фонду Партнерства з чистого повітря, який мав надавати гранти державним, місцевим і приватним структурам на скорочення викидів, розробки у сфері альтернативної енергетики та підтримку наукових досліджень, зокрема, в лісовому господарстві (ліси є одним із найбільших поглиначів вуглекислого газу).

Взятий адміністрацією Білла Клінтона курс було поглиблено під час президентства республіканця Джорджа Буша. У лютому 2002 р. він проголосив альтернативний Кіотському протоколу план дій, який полягав у добровільному скороченні інтенсивності викидів парникових газів (на 18% до 2012 р.) на протигу встановленню рівнів їх обмеження [3]. Цей план став предметом гострої критики багатьох експертів і представників екологічних неурядових організацій з усього світу, включаючи й самі Сполучені Штати, адже він сприяв подальшому зростанню викидів парникових газів, хоч і повільнішими темпами.

Факти свідчать, що під час його впровадження адміністрація Джорджа Буша

Відкриття Кіотської наради з клімату в залі конгресів у Кіото. Грудень 1997 року. Тоді Угоду підписали представники 172 країн

намагалася сформувати лояльну до адміністрації громадську думку. На це були спрямовані широкі наукові дослідження, які просували ідею недостатньої вивченості (а отже, і недоказовості) негативного впливу «брудних» галузей промисловості на зміни клімату, що мало обґрунтувати окреслену політику Білого дому.

Помітна зміна політичного курсу відбулася лише за президентства демократа Барака Обами, який визнав гостроту кліматичних змін і пов'язав їх із національною безпекою. Так, у вересні 2009 р. він заявив, що якщо міжнародне товариство не буде діяти швидко, то здоров'я жителів США, їх процвітання та безпека опиняться під серйозною загрозою, а майбутні покоління зіштовхнуться з незворотною катастрофою.

Виступаючи в Джорджтаунському університеті після обрання на другий президентський термін, Барак Обама у своїй інавгураційній промові зазначив, що зміни клімату становлять реальну загрозу, і засудив тих, хто в цьому сумнівається: «У нас немає часу для переговорів з тими, хто вважає, що Земля пласка». Він заявив, що не хоче залишати майбутнім поколінням

«планету, яка не здатна себе виликувати» і пообіцяв очолити атаку всього світу на зміни клімату [4].

Зважаючи на це, адміністрація Обами зробила акцент на прискореному переході від використання викопних видів палива, зокрема нафти та вугілля, до альтернативних джерел енергії та на широкомасштабному впровадженні заходів з енергоефективності.

Стратегічна орієнтація на розвиток альтернативної енергетики простежується і в пакеті антикризових документів, прийнятих США для боротьби з фінансово-економічною кризою 2008-2009 років. Головними «зеленими» ініціативами, бюджет яких становив 7% пакета економічного відновлення економіки, є Закон про покращення енергетичного розширення (EIEA) та Закон щодо оздоровлення американської економіки і реінвестування (ARRA), що розраховані на довгострокову перспективу (до 2018-2019 рр.) і містять низку стимулів з упровадження відновлюваних джерел енергії, енергомодернізації існуючих споруд і будівництва нових на основі більш ефективних стандартів, розвиток «зеленої» інфраструктури та вдосконалення транспорт-

них засобів, продовження наукових досліджень.

У 2009 р. Барак Обама оголосив зобов'язання США щодо скорочення до 2020 р. викидів парникових газів на 17% нижче рівня 2005 р., чим фактично були продубльовані цілі, поставлені адміністрацією Джорджа Буша, однак не виконані в повному обсязі.

Однак найбільш вагомим документом Білого дому став оприлюднений у 2013 р. План дій зі зміни клімату, який мав сприяти пришвидшенню впровадження бізнес-інновацій у модернізацію електростанцій, створенню додаткових робочих місць і зменшити залежність США від іноземної нафти. У поєднанні із заходами, спрямованими на підвищення ефективності автотранспорту та побутової техніки, цей план покликаний допомогти американським споживачам знизити енерговитрати та зменшити платежі за газ і комунальні послуги, що свідчить про спробу Білого дому заручитися широкою підтримкою електорату.

Такі роботи вже було здійснено протягом попередніх років в одному мільйоні домогосподарств, що дало змогу кожному з них щорічно заощаджувати 400 доларів. У цьому руслі анонсується й модернізація промислових і комерційних приміщень.

План дій зі змін клімату Барака Обами містить кілька ключових елементів. Чи не найбільшим його надбанням є те, що вперше в історії Сполучені Штати Америки поставили завдання зменшити викиди вуглекислого газу для нових і вже працюючих електростанцій майже на 3 млрд. тонн протягом 2020 – 2025 рр. (що еквівалентно річному усуненню з доріг понад 600 млн. авто-

мобілів).

Президент Обама заявив про амбітний намір збільшити до 2020 р. більш ніж удвічі (порівняно з його першим президентським терміном) виробництво електроенергії з вітру, сонця і геотермальних джерел. Конкретні заходи передбачають видачу дозволів на будівництво на федеральних землях відповідної інфраструктури потужністю 10 Гвт, розширення та модернізацію електричних мереж та інвестування в інновації у сфері альтернативної енергетики (7,9 млрд. дол.).

Низка заходів спрямовується на створення новітнього транспорту та необхідних для цього потужностей. Ідеться про впровадження більш ефективних стандартів у сфері відновлюваної енергетики (зокрема, біопалива) і про стандарти економії пального.

Наведемо лише кілька цифр, що демонструють завдання, поставлені перед американським суспільством:

- сприяння розробці 8100 Мвт сонячної, вітрової, геотермальної енергії, що є достатнім для забезпечення енергією близько 2 млн. будинків;
- навчання та підвищення кваліфікації понад 50 тис. робітників, які працюватимуть у сфері сонячної енергетики;
- економія споживачами понад 60 млрд. дол. у розрахунках за електроенергію до 2030 р.;
- поліпшення енергоефективності на понад 1 млрд. квадратних метрів міських будівель, шкіл, багатоквартирних житлових і бізнес-комплексів по всій країні;
- захист здоров'я вразливих груп громадян, у тому числі, дітей і літніх людей,

Бюджет США на 2015 р. включатиме 1 млрд. дол. на профілактику наслідків зміни клімату. Фермерам і господарям ранчо буде направлено 15 млн. дол. для впровадження технологій зі збереження води

шляхом запобігання 150 тис. нападам астми і 3300 серцевим нападам.

У плані президента Барака Обами чітко простежується ще одна амбітна мета – перетворення країни на світового лідера в боротьбі з глобальними змінами клімату. У цій площині США планують використати традиційний набір інструментів: багатосторонню взаємодію з країнами, які мають найбільш динамічні економіки, двостороннє співробітництво з державами третього світу, формування коаліції з ЮНЕП, Світовим банком і низкою країн у боротьбі із забруднювачами, що мають короткий життєвий цикл, упровадження низки регіональних ініціатив, поглиблення відносин із державами світу, зокрема Індією та Китаєм, у сфері використання чистих вугільних технологій тощо.

Як просування альтернативи Кіотському протоколу розглядається і світовий розвиток відновлюваних джерел енергії, а також розвиток глобального ринку газу (у стратегічному плані цьому сприяє відкриття в США значних родовищ сланцевого газу), атомної енергетики, прийняття на міжнародному рівні чистих стандартів тощо.

Як бачимо, під час другого терміну президентства демократ Барак Обама виконав свою обіцянку діяти більш рішуче. У межах його компетенції – виконання більшої частини цього плану, однак деякі пункти потребують схвалення конгресу, переважною більшістю якого є республіканці.

Це ставить під сумнів успішність реалізації багатьох президентських ініціатив. Так, спікер палати республіканець Джон Бейнер уже назвав плани Обами «повним божевільям». Разом із тим, підсумки першого року впровадження плану президента свідчать про початок його виконання.

Так, у червні 2013 р. департамент внутрішніх справ затвердив 6 проектів із розвитку сонячної енергії і по 2 з розвитку енергії вітру та геотермальної, які матимуть загальну потужність до 1900 Мвт електроенергії, що вистачить для забезпечення 650 тис. будинків.

Міністерство енергетики 25 червня 2013 р. ввело в дію 8 стандартів з енергозбереження для приладів і обладнання. Щодо модернізації транспортного сектору, то в лютому 2014 р. розпочався наступний етап розроблення стандартів економії пали-

ва і викидів парникових газів для середніх і важких транспортних засобів, які повинні вступити в силу з березня 2016 року. У січні 2014 р. було виділено 55 млн. дол. на закупівлю автобусів із нульовим рівнем викидів та на розбудову відповідної інфраструктури.

Міністерство сільського господарства США у вересні 2013 р. оголосило про інвестування 1 млн. дол. у дослідження інноваційних шляхів використання залишків деревини в контексті розвитку альтернативних джерел енергії при одночасному створенні додаткових робочих місць у сільській місцевості. Також для заохочення використання в будівництві стійких методів обробки деревини було започатковано конкурс із призовим фондом 2 млн. доларів.

У лютому 2014 р. Міністерство сільського господарства США оголосило про створення перших в історії країни семи Регіональних сільськогосподарських хабів для адаптації та пом'якшення ризиків до зміни клімату. У розвиток досліджень з впливу змін клімату на сільське господарство та розроблення стратегії допомоги фермерам було інвестовано 6 млн. доларів. У Сполучених Штатах Америки також було здійснено низку оцінок впливу зміни клімату на енергетичний сектор.

Варто вказати й на Ініціативу кліматичних даних, яку було запущено Адміністрацією Президента Обами в березні 2014 року. Цей новий амбітний проект повинен об'єднати численні урядові дані з інформацією приватних партнерів, що допоможе оцінити зовнішні впливи змін клімату на місцеві громади.

У травні 2014 р. Адміністрація США здійснила

Третю національну оцінку клімату за участю 300 експертів, яка ще раз підтвердила суттєвий вплив змін клімату на всі регіони країни та розвиток ключових галузей економіки.

Значну увагу Сполучені Штати Америки приділили й аналізу наслідків низки руйнівних ураганів. Так, було розроблено стратегію з відновлення постраждалих територій від урагану Сенді, що стане моделлю для діяльності в схожих умовах, створено Робочу групу лідерів із готовності до змін клімату і стійкості, до якої увійшли 26 виборних посадових осіб з усієї країни. Також 600 млн. дол. було інвестовано в стійкі до природних катаклізмів транспортні проекти та інфраструктуру, а 1 млн. дол. – у конкурс Національного потенціалу протидії лихам, який повинен заохотити населення розвивати більш стійкі до майбутніх лих інфраструктурні та житлові проекти.

Сполучені Штати запровадили щорічний стратегічний і економічний діалог із Китаєм, продовжили головування у Форумі провід-

них економік з енергетики та клімату, забезпечили підтримку проведення в Кореї 5-го засідання на міністерському рівні учасників ініціативи з чистої енергії, ініціювали розширення країнами-донорами масштабу та асортименту інструментів для мобілізації приватних інвестицій в екологічно чисті технології в країнах, що розвиваються.

Також США взяли участь у переговорах з глобальної вільної торгівлі екологічними товарами. Вони увійшли до групи країн, членами якої є Європейський Союз і Китай, які оголосили, що будуть працювати в напрямі скасування тарифів на низку екологічних товарів. У березні 2014 р. Адміністрація Президента повідомила конгрес про свій намір розпочати з цього приводу переговори зі Світовою організацією торгівлі [5].

Отже, протягом останніх п'ятнадцяти років політика США з глобальних змін клімату помітно еволюціонувала. Маючи незміну позицію щодо ратифікації Кіотського протоколу, США, тим не менш, намагаються впрова-

джувати альтернативний підхід до розв'язання цієї проблеми і доводити його ефективність. Сполучені Штати Америки вважають, що широкомасштабна енергомодернізація та застосування елементів «зеленої» економіки є більш ефективними для глобального довкілля та країн, ніж пряме скорочення викидів, що йде в розріз із прийнятими міжнародною спільнотою правилами гри. Тому на порядку денному світової спільноти стоїть пошук консенсусу та наближення двох протилежних позицій заради майбутнього нашої планети.

Список використаних джерел:

[1] Status of Ratification of the Kyoto Protocol [Електронний ресурс] / Джерела з інтернету: http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php

[2] Amy Royden. U.S. Climate Change policy Under President Clinton: A Look Back Protocol [Електронний ресурс] / Джерела з інтернету:

<http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1842&context=ggulrev>

[3] Analysis of President Bush's Climate Change Plan [Електронний ресурс] / Джерела з інтернету: <http://www.c2es.org/federal/executive/george-w-bush-climate-change-strategy>

[4] Барак Обама изложил план борьбы с изменениями климата [Електронний ресурс] / Джерела з інтернету: http://www.bbc.co.uk/russian/science/2013/06/130625_obama_climate_plan.shtml

[5] President's Obama Climate action Plan Progress Report [Електронний ресурс] / Джерела з інтернету: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/cap_progress_report_update_062514_final.pdf

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто підхід Сполучених Штатів Америки до боротьби з глобальними змінами клімату та головні чинники й напрями еволюції кліматичної політики.

Ключові слова: зміни клімату, Кіотський протокол, США.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен подход Соединенных Штатов Америки к борьбе с глобальными изменениями климата и главные факторы и направления эволюции климатической политики.

Ключевые слова: изменения климата, Киотский протокол, США.

Рік, що минає, став великим випробуванням для кожного українця на віру у себе та свою вітязу, на здатність її боронити мужністю, героїзмом, патріотизмом і високою духовністю.

Ми глибоко викинули цей іоніт, на жаль, залишається найвищою ціною – життям наших співвітчужців.

Бачимо кожну з нас нур у Новому 2015 році.

Бачимо провідним світовим державним лідером, яке допомагає Україні поновити свою територіальну цілісність і не допустить розгону третьої світової війни.

Із вірою у краще, бачимо уміти нам часи Нового Рену і світового Різдва Христового!

З повагою
Павло Кравченко

Вірус Ебола як перевірка національної системи охорони здоров'я США на ефективність функціонування

Про переваги запровадження в Україні страхової медицини нині говорять дуже багато. І на цьому тлі дещо неочікуваним стало визнання, невдовзі після призначення, Міністра охорони здоров'я України А. Квіташвілі, що наша держава не готова до повного переходу на страхову медицину, яка, наприклад, функціонує в США.

Ураховуючи відвертість цієї заяви, доцільно вивчити слабкі сторони американської системи медичного забезпечення та охорони здоров'я, запровадження якої багато ким лобіюється в Україні.

Певним тестом на ефективність її функціонування та злагодженість роботи, що виявив «вразливі місця» систем запобігання та реагування на розповсюдження різноманітних епідемій, стали випадки проникнення філовірусу геморагічної лихоманки Ебола (Ebola virus) на територію США з країн Західної Африки.

На думку американських експертних кіл, система охорони здоров'я в США, унаслідок притаманних їй особливостей, сама по собі є дуже малопридатною до виявлення та системної боротьби з інфекційними загрозами повітряно-крапельного типу розповсюдження.

Сучасна система організації та фінансування охорони здоров'я в США заснована на принципі економічної доцільності й орієнтована переважно на вирішення гострих проблем сьогоден-

ня. Однак у цілому вона не передбачає системного підходу до вирішення загальних медичних проблем, у тому числі й відстеження спалахів інфекційних захворювань.

До особливостей системи охорони здоров'я в США, що мають критичне значення в боротьбі з вірусними інфекціями, можна віднести:

- відсутність регулярно обстеження найбільш вразливих до інфекційних та швидко розповсюджуваних захворювань верств населення (ця проблема нині частково вирішується за рахунок розширення покриття медичною допомогою в рамках реформування системи охорони здоров'я США на принципах, викладених у «Patient Protection and Affordable Care Act» – загальновідомого проекту «Obama Care»);

- відсутність системного фінансування науково-дослідних розробок антивірусних вакцин (пріоритетом розробок є препарати загального призначення або такі, що спрямовані на лікування чи зменшення проявів хвороб хронічного характеру, оскільки в цьому разі відносно чітко визначені як ринок збуту таких препаратів, так і сталий дохід від їх реалізації. Розроблення та випробування вакцин проти інфекційних чи вірусних хвороб на кшталт

Ебола фінансуються за залишковим принципом. Зокрема, за інформацією, оприлюдненою Міністерством охорони здоров'я та соціальних послуг США у ході згаданих вище слухань, два антивірусні препарати, що потенційно можуть використовуватися для протидії Ебола, проходитимуть випробування тільки в грудні цього року);

- відсутність цілісного комплексу статистичних даних (унаслідок децентралізації та комерціалізації сектору медичних послуг: лікарні ведуть свою статистику надання медичних послуг, що має насамперед фінансово-економічне спрямування);

- наявність інституціональних вад – відсутність у Міністерства охорони здоров'я та соціальних послуг США реальних контрольних функцій (міністерство може лише давати рекомендації щодо застосування лікувальними закладами США певних стандартів до медичного одягу, засобів захисту медперсоналу, впровадження відповідних процедур і «найкращих практик», однак зазначені рекомендації не мають загальнообов'язкового характеру. Хоча саме відсутність адекватного захисного спорядження стало причиною інфікування медичних працівників, що доглядають хворих на Ебола);

- відсутність загальнообов'язкових систематичних навчань та інших заходів з підвищення рівня обізнаності медперсоналу (від-

повідно до опитування, здійсненого Національним об'єднанням медсестер США, 68% медсестер не отримали від їхніх медзакладів спеціальних інструкцій щодо поводження з інфікованим вірусом Ебола);

- відсутність загальнообов'язкових стандартів забезпечення всіх медичних закладів захисними засобами та виділення в лікарнях спеціально обладнаних карантинних палат (відповідно до опитування, здійсненого Національним об'єднанням медсестер США, 41% респондентів зазначили відсутність у їхніх медичних закладах навіть планів обладнати карантинні палати);

- відсутність єдиного підходу та належних правових і організаційних підстав щодо карантинів (карантин вимагає обмеження особистої свободи людини, у зв'язку з чим у США постають питання, як правового характеру (наявність підстав для такого обмеження свободи), так і пов'язаних з організацією карантину та соціальним забезпеченням відповідних осіб (місце карантинного перебування, організація харчування та забезпечення інших фізіологічних потреб людини, збереження заробітної плати на час вимушеного карантину тощо).

Такі проблеми об'єктивно уможливають лише «точковий підхід» у реагуванні на спалахи інфекційних і швидко розповсюджуваних захворювань, що й підтвердилося при реагуванні аме-

риканської системи медичного забезпечення та охорони здоров'я на зареєстровані в США випадки інфікування вірусом Ебола.

Задля вдосконалення цієї системи та підвищення рівня оперативності її реагування на подібні виклики на законодавчому рівні необхідно збільшити ступінь її централізації. Однак такі звернення (навіть не у вигляді законодавчих ініціатив) наразі мають несистемний характер і виникають, як правило, лише як реакція у випадках спалаху епідемій.

Отже, у критичних умовах, які спричинили випадки лихоманки Ебола, виконавчій владі США доводиться збалансовувати зазначені вище недоліки системи охорони здоров'я за рахунок упровадження короткострокових оперативних заходів переважно немедичного характеру:

- тимчасове обмеження кількості точок прийому потенційно інфікованих (наразі визначено 5 міжнародних аеропортів, що можуть приймати пасажирів, які вилетіли з аеропортів країн Західної Африки: м. Вашингтон (а/п «Даллес»), м. Нью-Йорк (а/п «Ім. Дж. Кеннеді», а/п «Ньюарк»), міжнародні аеропорти мм. Чикаго та Атланти);

- тимчасове введення додаткового рівня перевірки пасажирів після прибуття до США;

- просування ідеї самодіагностики тощо.

На офіційному рівні визнається, що епідеміологічні виклики мають транскордонний характер, а їхні наслідки проявляються поза межами території виникнення. Визнано також

і необхідність побудови інфраструктури охорони здоров'я та оперативної діагностики у найбільш вразливих країнах Африки та інших континентах.

Команда Президента США Б. Обами продовжує переконувати конгрес погодити виділення у 2015 р. 6,18 млрд. дол. на цілі подолання спалаху епідемії лихоманки Ебола. На тлі відсутності нових випадків інфікування на території США або прибуття до країни інфікованих, усе одно продовжується системна робота з роз'яснювання американській громадськості небезпеки, яку несе лихоманка Ебола; об'єктивна потреба в науковому підході до попередження спалахів подібних епідемій (серед прикладів також епідемії вірусу N1H1 та «пташиного грипу»); здійснення відповідних науково-дослідних робіт (розроблення і тестування вакцин; систематизація та регулярна актуалізація даних щодо епідеміологічної ситуації з метою оперативного виявлення, локалізації та нейтралізації спалахів епідемій тощо).

За оцінками експертів, вартість одного дня ліку-

вання інфікованого вірусом Ебола становить приблизно 30 тис. дол., а вартість повного курсу лікування, незалежно від його результатів, – приблизно 600 тис. дол. (загальна кількість випадків у США – 10, із них 2 – з летальним завершенням). При цьому зазначається, що, ураховуючи нестандартність цього захворювання (тобто, юридичною мовою, форсмажорність), витрати на його лікування навряд чи можна буде відшкодувати за рахунок стандартних страхових полісів, доступ до яких мають пересічні громадяни США.

За попередньою інформацією від Бюджетного комітету Сенату США, направлений Б. Обамою запит буде погоджений до кінця цього року, принаймні у своїй «основній» частині (4,64 млрд. дол.), яку планується витратити переважно на потреби національної системи охорони здоров'я. Очікується також погодження конгресом частини фінансування, за рахунок якої створюватиметься фонд реагування на надзвичайні епідеміологічні ситуації (у запиті йдеться про 1,54 млрд. дол.).

Станом на початок грудня цього року центрами з контролю та запобігання розповсюдженню захворювань (Centers for Disease Control and Prevention, далі – CDC) проведено сертифікацію 36 медичних закладів США на предмет наявності в них спеціально обладнаних приміщень для роботи з пацієнтами, інфікованими вірусом Ебола, механізмів діагностування та персоналу, який пройшов відповідне навчання. Тепер загальна

кількість лабораторій, у яких може здійснюватися діагностування наявності вірусу Ебола, становить 42 з територіальним охопленням у понад 30 штатів США. Планується, що загальна кількість сертифікованих CDC медичних закладів досягне 50.

Привертає увагу той факт, що 90% із наразі сертифікованих для роботи з інфікованими вірусом Ебола пацієнтами медичних закладів знаходяться на територіях громад, які в конгресі представлені Демократичною партією. Це свідчить про наявність відповідних домовленостей, спрямованих на підтримання існуючих політичних і фінансових зв'язків у системі охорони здоров'я. Такий розвиток подій також є свідченням початку формування передумов для утримання за результатами наступних Президентських виборів Демократичною партією США посади Глави держави. Стратегічним кроком у цьому напрямі є забезпечення лояльності до Демократичної партії з боку медичних еліт, які зазнали помітних фінансових втрат від реалізації заходів у рамках соціально-медичного проекту, відомого як «Obama Care» (завдяки якому демократи вже мають широкую підтримку серед численних малозабезпечених латиноамериканських родин).

Отже, виникає запитання – чи дійсно Україні потрібен перехід на страхову медицину американського зразка? Адже метою реформування повинно бути не автоматичне запровадження іншої системи в охороні здоров'я, а вирішення проблеми як такої.

Ольга БУДЬКО,
другий секретар
Посольства України у
США

Міжнародно-політичний регіон: інституційно-дипломатичний і геоекономічний контексти

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

Автор рецензованого видання – Павло Миколайович Ігнат'єв, доктор політичних наук, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

До його авторського доробку належать також такі праці: «Країни Азії: особливості культури та побуту (2011)», «Індія на шляху до лідерства в Південній Азії (2006)», «Країнознавство. Країни Азії (2006)», «Шрі-Ланка: Країнознавчий портрет (2009)», «Пакистан: від деколонізації Британської Індії до сьогодення (2014)» та ін.

Наразі презентуємо читачам нове видання проф. П.М. Ігнат'єва – Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці. – Чернівці-Київ: Книги – XXI, 2014.

Рецензія: Ігнат'єв П.М. Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці: Підручник. – Чернівці-Київ: Книги – XXI, 2014. – 364 с. – ISBN 978-617-614-071-9

Книга покликана навчити вдумливого читача орієнтуватися в тенденціях сучасних світових процесів і допомогти в усвідомленні рушійних чинників, що впливають на політичну, дипломатичну, економічну діяльність державних акторів як на світовій арені, так і в межах географічно визначених міжнародно-політичних регіонів.

Це видання подає вичерпну інформацію про проблемні питання зовнішньої та внутрішньої політики найбільших держав світу, а також аналіз фундаментальних проблем міждержавних відносин, пов'язаних з їх економічним, інституційним, дипломатичним і політичним розвитком у період глобалізації та поширення інтеграційних процесів у світі. Наукова розвідка зорієнтована на вивчення особливостей геополітичного та інституціонального середовища різних регіонів світу, національних інтересів великих держав у їхніх межах; аналіз характерних рис зовнішньополітичної, дипломатичної та зовнішньоекономічної діяльності провідних регіональних держав із реалізації національних цілей у чітко визначеному географічному просторі; ознайомлення з актуальними глобальними проблемами, що потребують колективного вирішення.

Автор досліджує особливості регіонального розвитку та зовнішньої політики й

дипломатії на міжнародній арені країн Об'єднаної Європи (розділ 2, с. 17-35), пострадянського простору (розділ 3, с. 36-64), Східної Азії, Південної та Південно-Східної Азії (розділ 6, с. 131-177), Близького Сходу (розділ 7, с. 178-229), африканського континенту (розділ 8, с. 230-276), США, Канади, Латинської Америки (розділ 9, с. 277-333), Австралії та Нової Зеландії (розділ 10, с. 334-346) та ін. Також автор у вступі зазначає, що «значну увагу приділено проблемним питанням, що мають транскордонний характер і стосуються розподілу водних ресурсів, «дипломатії трубопроводів», міграційних потоків, наркотрафіку, тероризму тощо (с. 5)».

Протягом багатовікової історії регіони досить часто виступали як самостійні гравці не лише на національному рівні, а й на міжнародній арені. Однак, саме наприкінці XX – на початку XXI століть стала приділятися особлива увага їх ролі в міжнародних справах, зовнішній політиці та дипломатії. Метою цього видання є визначення місця регіонів у політично-інституціональній системі сучасного світу та можливості врахування історичного досвіду в інституціональній розбудові сучасних держав глобалізованого простору.

Зазвичай такі процеси, як глобалізація і регіональна

інтеграція, істотно впливають на зміну територіально-політичного устрою національних держав і розвиток регіонального руху у світі. Як позитивні, так і негативні наслідки глобалізації знайшли своє відображення на регіональному рівні. З одного боку, ліквідація перешкод на шляху економічного розвитку, потік інвестицій і технологій сприяли поживленню економіки регіонів. З іншого боку, тяжким тягарем на регіональні влади лягло рішення таких важливих проблем, як безпека продуктів харчування, безробіття, забруднення навколишнього середовища, надання притулку іммігрантам і біженцям тощо.

Зміни, що відбулися, а також розширення ЄС і прагнення до подальшого поглиблення інтеграції викликали бурхливі дебати про майбутній устрій Європейського Союзу і місце у ньому нових держав, у тому числі України з її регіонально-інституціональною структурою. Саме тому питання про те, яку роль буде відведено регіонам в оновленому й розширеному складі Європейського Союзу,

посідає за ступенем важливості далеко не останнє місце (с. 19-26).

Аналізуючи регіони в якості одного із гравців на політичному олімпі, варто насамперед визначити сутність поняття «регіон» і геополітичні та гео економічні інтереси країн світу з відповідними механізмами їх реалізації. Якщо об'єктом вивчення загальної регіоналістики є «регіон як самостійна просторово-географічна, адміністративно-територіальна, інституційно-політична, дипломатична, економічна, соціальна, історико-культурна, етнічна і демографічна величина», то об'єктом вивчення міжнародно-політичної регіоналістики є регіональна державна політика і дипломатія, а також політична сфера регіональних спільностей. Характеризуючи сутність і зміст терміна «регіон», слід акцентувати увагу на неоднозначності цього поняття та різне його трактування в науковій літературі.

Предмет міжнародно-політичної регіоналістики пов'язаний, перш за все, із закономірностями становлення і розвитку політичної влади в регіонах, взаємного

впливу державної політики на регіони і політики регіонів на державу, а також із закономірностями функціонування політичної сфери життя регіональної спільності.

Серед економічних факторів, що вплинули на активізацію регіонів у період новітньої історії, варто відмітити подальший розвиток і диверсифікованість економіки, занепад старих промислових і сільськогосподарських регіонів, появу нових галузей і, як наслідок – нових центрів зростання в регіонах. Певну роль відіграв і психологічний фактор – із розвитком таких процесів, як європейська інтеграція й глобалізація, у багатьох людей з'явилося відчуття незахищеності, нестабільності, позбутися якого простіше за все у вузькому колі знайомих і близьких людей, відчуваючи свою приналежність до рідного краю і його долі. Детальна інформація із зазначеного питання широко представлена в усіх десяти розділах видання і винесена в назву рубрикатора «гео економічні інтереси». Автор акцентує увагу читача на тому, що «... на світову політику суттєво вплинули регіоналізм і глобалізація,

які змінили ставлення вчених до геополітики й викликали появу гео економіки як окремої дисципліни» (с. 9).

У цілому ж, допитливий читач отримав у своє розпорядження аргументований, змістовний, виважений у науково-теоретичному і методичному планах і виданий на високому поліграфічному рівні видавництвом «Книги – XXI» підручник. Сподіваємося, що рецензований підручник зацікавить студентів-міжнародників і слухачів Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, допоможе їм краще зрозуміти сучасність.

Книга дає можливість дізнатися про велику політику на Південному Кавказі, особливості міжатлантових відносин Австралії та Нової Зеландії, пошуки країнами Центральної Азії міжнародних союзників, енергетичну дипломатію Венесуели і механізми реалізації зовнішньополітичних інтересів Росії, а також зрозуміти, як Південно-Африканська Республіка залишила в минулому спадщину апартеїду і стала впливовою країною Африки, якими інтересами визначається втручання тре-

тих країн у сирійський конфлікт, які геополітичні інтереси в Бахреїні мають США, Саудівська Аравія та Іран, які чинники впливають на близькосхідну політику Сполучених Штатів, чому перенаселена та багата нафтою Нігерія не сприймається як регіональний лідер.

У виданні можна знайти й пояснення причин трансформації КНР з ізольованої країни Азії на економічного лідера світу та простежити, як саме проводять свою зовнішню політику США на різних континентах.

Звісно, у книжці зібрано багато різних історичних подій і фактів і про це розповісти в декількох абзацах просто неможливо. Тому рекомендуємо віднайти час на ознайомлення з цим виданням. Читати це дослідження досить легко, адже написано воно дуже яскравою мовою. Хочеться сподіватися, що нова наукова праця Павла Ігнат'єва стане корисною знахідкою для політиків, державних службовців і дипломатів, які з інтересом отримають додаткову інформацію про гео економічні та геополітичні інтереси сучасних держав глобалізованого світу.

Камуль, якщо Новорічної нові
загадаю бажання, закріплюю його
на чистій повітряній кулі і
випущу її у Всесвіт, воно
обов'язково справдиться.
Хай Новий 2015 рік принесе
нам усе, чого ми хочемо.
Хай тепло і затишок буде у кожній
оселі.
З Новим Роком
світлим і Різдвом Арабовим!
Олена

MAESTRO-FEST.

Богодар Которович. Український Паганіні

У грудні цього року в рамках IX Міжнародного фестивалю мистецтв «Діалоги культур» відбувся урочистий вечір – XXVII концерт «MAESTRO-FEST. Богодар Которович. Український Паганіні» з Міжнародного концертного циклу «Елітні вечори камерної музики Євгенії Басалаєвої». Автором проекту є народна артистка України, лауреат міжнародних конкурсів, Людина Року – 2009, професор, доктор філософії, засновник і художній керівник Міжнародного фестивалю мистецтв «Діалоги культур», засновник Київського камерного ансамблю «Контрасти Київ-Класик», співфундатор Державного камерного ансамблю «Київські солісти» Євгенія Басалаєва.

За словами Є. Басалаєвої, проведення цього заходу є особливо актуальним в умовах драматичної історичної ходи Української держави, адже саме геніальна постать славетного скрипаля Богодара Антоновича Которовича відіграла знакову роль у становленні новітньої історії Української держави. З його ім'ям пов'язана ціла епоха вітчизняного мистецтва та національної скрипкової школи виконавства. Його ім'я для української та міжнародної спільноти назавжди стало вічним символом Посла Української культури, який презентував українське мистецтво у світі, сприяв зміцненню міжна-

родних культурних зв'язків незалежної соборної України.

Богодар Которович належить до тих людей, чиє ім'я ще за життя стало легендою і назавжди вкарбоване в золотий фонд не тільки українського, а й світового мистецтва. Кажуть, що в його руках скрипка говорила. Унікальність його обдарування поєднувалася з фанатичною відданістю своїй професії. Йому аплодували стоячи на всіх континентах. Він став видатним музикантом, народним артистом України, лауреатом Національної премії ім. Т.Г. Шевченка, премії імені В.І. Вернадського, професором, членом-кореспондентом Академії мистецтв України, фундатором української скрипкової школи, засновником і художнім керівником Національного камерного ансамблю «Київські солісти».

Саме Маестро Богодар Которович у свій час став єдиним українським скрипалем, який серед небагатьох виконавців світового рівня був удостоєний честі грати на унікальній скрипці геніального Ніколо Паганіні «Cannone» («Вдова Паганіні»), роботи відомого італійського майстра Гварнері д'Ельджезу. Це стало можливим завдяки італійській традиції: один раз у рік на унікальній скрипці грав найталановитіший скрипаль світу. Скрипку було привезено до Києва окремим літаком із м. Генуя (Італія). Під час двох аншлагових концертів у Колонному залі імені М.В. Лисенка Національної філармонії України та Національній опері України імені Т.Г. Шевченка Богодар Которович (скрипка) в дуєті з Євгенією Басалаєвою (фортепіано), у супроводі Державного камерного ансамблю «Київські солісти» фантастично виконали твори

Й.С. Баха, Л. Бетховена, А. Вівальді, К. Шимановського, і, звичайно, італійського віртуоза Ніколо Паганіні. Богодар Антонович водночас став й останнім музикантом, який удостоївся права на ній грати. За рішенням мерії міста Генуї, скрипка зараз перебуває в статусі музейного експоната.

У програмі концерту прозвучали шедеври світової класики композиторів Н. Паганіні, Й. Брамса, Я. Сібеліуса, Ж. Массне, Ф. Крейслера, Е. Шоссона, К. Шимановського, Н. Мільштейна, а також видатних українських композиторів В. Сильвестрова, В. Губи у виконанні народної артистки України, лауреата міжнародних конкурсів Євгенії Басалаєвої (фортепіано) і Національного камерного ансамблю «Київські солісти» за участі народної артистки України Ірини Калиновської (орган) та учнів різних років Богодара Которовича, лауреатів міжнародних конкурсів: заслуженої артистки Укра-

їни Богдани Півненко (скрипка), Максима Степаненка (скрипка, лауреат І премії Міжнародного конкурсу юних скрипалів ім. Богодара Которовича), Святослави Семчук (скрипка), Юрія Стюпіна (скрипка), Ігоря Завгороднього (скрипка).

Прес-конференція, що передувала урочистому концерту, збрала не тільки представників ЗМІ, а й шанувальників творчості великого Маестро, його друзів, колег. Адже, за словами Є. Басалаєвої, цей захід також став вечором спогадів. Спогадів, присвячених 15-річчю проведення історичних концертів «Скрипка Паганіні в Києві» (1999), які стали визначною подією в міжнародному культурно-мистецькому просторі, привернули увагу міжнародної спільноти до України як істинно європейської культурної столиці. Відчуття містичних подій п'ятнадцятирічної давнини Євгенія Олександрівна пам'ятає й сьогодні. Так, за словами артистки, на репетиції скрипка Паганіні зовсім не звучала. Богодар Антонович дуже нервував, а ввечері приречено вийшов на публіку. Однак коли скрипаль почав свою партію, вона була приголомшена – цей

рідкісний інструмент дарував звук невимовної краси і сили! А Богодарові Антоновичу здавалося під час гри, що хтось стоїть позаду і також грає на скрипці. На жаль, славнозвісна скрипка Паганіні зіграла погану роль у житті самого Богодара Которовича. Після цих концертів у скрипаля почали німіти пальці. І він змушений був відмовитися від сольних концертів як скрипаль. Богодар Которович стає диригентом. Як член журі також бере участь к багатьох міжнародних конкурсах.

Урочистий концерт «MAESTRO-FEST. Богодар Которович. Український Паганіні» також присвячений 20-річчю створення Державного камерного ансамблю «Київські солісти» (1995). Згадуючи історію створення ансамблю, відома піаністка Євгенія Басалаєва повертається до унікальних концертів, які проводив Маестро Которович на сцені Київського Маріїнського парку (Першотравнева естрада) ще в кінці 70-х на початку 80-х років. Тут збиралися найкращі музиканти України, фанатично віддані своїй високій справі. А потім почалися нелегкі часи в історії української культури та

музиці зокрема. Тоді як ніколи в Богодара Антоновича виникло бажання зберегти колектив, захистити талановиту творчу молодь, забезпечити її гідною роботою тут, в Україні. У травні 1995 р. після численних бюрократичних перепон колектив отримав статус Державного камерного ансамблю «Київські солісти». Богодар Которовича призначили його художнім керівником і директором. За кілька років ансамбль став одним із провідних колективів не тільки в Україні, а й у світі, презентуючи світову класику та творчість композиторів України (Б. Лятошинського, В. Сильвестрова, Є. Станковича, М. Скорика). Сьогодні Державний камерний ансамбль «Київські солісти» продовжує життя в закладених вищих високим скрипалям традиціях.

Володимир Огризко, український дипломат, згадуючи видатного скрипаля і свого друга Богодара Которовича, зазначив, що творчість Маестро – це найкраща презентація України у світі. Фантастичний успіх концертних виступів дуету Богодара Которовича (скрипка) і Євгенії Басалаєвої (фортепіано) у Франції, Італії, Іспанії, Данії, Німеччині,

Польщі, Австрії, Канаді, Австралії, Росії та інших країнах свідчить про те, що Україні є чим пишатися і що демонструвати. Українська земля завжди славилася і славиться талантами: ученими, художниками, артистами, які своїми мистецькими чи науковими надбаннями можуть формувати позитивний імідж нашої країни. І саме зараз ми повинні активно їх демонструвати світовій спільноті. Дипломат також зазначив, що нині дуже важливо, щоб внесок Богодара Которовича в українську культуру набував ще багатограннішого звучання. Адже, знайомлячись із його творчістю, ми стаємо кращими, людянішими, справжніми.

Народна артистка України, актриса театру та кіно Раїса Недашківська вважає, що найкраще про Богодара Которовича можна сказати словами Т.Г. Шевченка: «Жива душа поетова святая, жива в святих його речах, і ми, читая, оживаєм, і чуєм Бога в небесах». Актриса зазначила, що коли Богодар брав скрипку в руки, то люди чули Бога в небесах.

**Інф «З.С.»
Фотом: Klivets Vasiliy
MASS-MEDIA CENTRE
«CUTTY SARK UA»**